

Maatregelpakket 4

Landbouw/Sociaaleconomisch

NPLG Transitiefonds

Aanvraag rijksbijdrage voor beslissing tot start realisatie

Provincie Fryslân - Versie 27 juni 2023

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave.....	2
Inleiding	3
Thema 1 Fries Beheerfonds – Werken met KPI-systematiek.....	4
Algemeen	4
1. Opgaven/probleemanalyse en te bereiken doelen	5
2. Oplossingsrichtingen, doelbereik en (sociaaleconomische) effecten.....	12
3. Besluitvorming en daarbij betrokken partijen.....	22
4. Financiën en risico's	24
5. Aanpak met planning en mijlpalen	27
Thema 2 Fysieke Investerings voor Generiek en Gebiedsgericht Versnellen	30
Algemeen	30
1. Opgaven/probleemanalyse en te bereiken doelen	32
2. Oplossingsrichtingen, doelbereik en (sociaaleconomische) effecten.....	34
3. Besluitvorming en daarbij betrokken partijen.....	40
4. Financiën en risico's	41
5. Aanpak met planning en mijlpalen	42
Thema 3 Wetter en Moar.....	44
Algemeen	44
1. Opgaven/probleemanalyse en te bereiken doelen	49
2. Oplossingsrichtingen, doelbereik en (sociaaleconomische + natuurwaarden) effecten .	50
3. Besluitvorming en daarbij betrokken partijen.....	57
4. Financiën en risico's	64
5. Aanpak met planning en mijlpalen	64

Inleiding

Dit pakket bestaat uit drie onderdelen. We vragen middelen aan voor de uitvoering van het Fries Beheerfonds - KPI's, het vervolg op de Investeringsregeling Reductie Stikstofemissie Noord Nederland ('Laaghangend Fruit') en Wetter en Moar.

Fries Beheerfonds

Het Fries Beheerfonds stimuleert boerenbedrijven bij het toepassen van instrumenten om de stap naar duurzame landbouw te zetten. Door monitoring kan worden gestuurd op het realiseren van doelstellingen van het NPLG. Deze systematiek, werken met Kritische Prestatie Indicatoren, is nog in ontwikkeling en is veelbelovend. Het is daarmee een bijzondere maatregel omdat deze niet direct aan één of meerdere specifieke doelen is toe te schrijven. De systematiek biedt ondersteuning aan boeren en ondernemers in de volle breedte van doelrealisatie. Dit past bij de kenmerken van onze provincie waarin een groot deel van de opgaven betrekking heeft op de landbouwsector.

Fysieke investeringen, generiek en gebiedsgericht versnellen.

Wij onderscheiden daarin twee componenten. Het prolongeren van de op dit moment al lopende Noordelijke Investeringsregeling Reductie Stikstofemissie (Laaghangend Fruit). En Fryslân wil op korte termijn inzetten op een pakket maatregelen dat, juist waar dat het meest van belang is, de veld- en stalemissies fors kan verminderen: "gebiedsgericht versnellen". Dat gebeurt door fysieke investeringen.

Wetter en Moar

Met het derde onderdeel maken we een begin met de sociaaleconomische aanpak. Dit zijn maatregelen en instrumenten met een innovatief karakter waarmee mogelijkheden worden geboden voor sociaaleconomische impulsen in toerisme, recreatie en natuureducatie. Bovendien wordt een verbinding gelegd met Nationaal Park de Alde Feanen en dragen de maatregelen bij aan de energietransitie.

Deze aanvraag richt zich op de jaren 2024 en 2025 en vraagt om de volgende investering:

Landbouw/Sociaaleconomisch	2024	2025	Totaal
Beheerfonds Landbouw - KPI	€ 27.000.000	€ 36.550.000	€ 63.550.000
Laaghangend Fruit 2.0	€ 20.835.000	€ 20.835.000	€ 41.670.000
Generiek en Gebiedsgericht Versnellen	€ 10.000.000	€ 10.000.000	€ 20.000.000
Wetter & Moar	€ 3.113.750	€ 3.113.750	€ 6.227.500
Totaal	€ 60.948.750	€ 70.498.750	€ 131.447.500

Totaal vragen wij voor dit pakket € 131.447.500 aan uit het Transitiefonds.

NPLG Transitiefonds**Aanvraag rijksbijdrage voor beslissing tot start realisatie**

Thema 1

Fries Beheerfonds – Werken met KPI-systematiek

Algemeen

Naam	Fries Beheerfonds - Werken met KPI-systematiek
Hoofdaanvrager	Provincie Fryslân
Deelnemende partijen	De deelnemende partijen zijn nog beoogde deelnemende partijen. Het komende half jaar worden er nadere afspraken met hen gemaakt over de concrete rollen en taken. De partijen zijn: belangenbehartigersorganisaties van de melkveehouderij en de akkerbouw in Fryslân (LTO Noord, NMV, NAV, FBBF, FDF), de agrarische collectieven (www.kbf.frl), Boer en Natuur, de BO akkerbouw, de duurzame zuivelketen, de stichting Biodiversiteitsmonitor Melkveehouderij, Boerenverstand, WUR, HVHL, Living Lab Fryslân, Landbouwadvisepool, Countus, Terwan onderzoek & advies (data partijen), Ministeries LNV, I&W en Financiën en Omrôp Fryslân.
Gebied /locaties	Het werkgebied betreft de gehele provincie.
Samenvatting	Het Fries Beheerfonds omvat vergoedingen voor de waardering van boeren voor hun bijdrage aan de realisatie van de NPLG-doelen. Het streven is om minimaal voor 10 jaar afspraken te maken over deze doelrealisatie met de agrarische sector. Daarnaast wordt er voorzien in de begeleiding van boeren met kennis over de inzet van verschillende beheermaatregelen op het boerenbedrijf waarmee de doelen kunnen worden behaald. Dit kan zijn in de vorm van studiegroepen of een persoonlijk inhoudelijk advies/ begeleiding. Voor de implementatie van het werken met Kritische Prestatie Indicatoren (KPI's) wordt een data infrastructuur ingericht, waarvoor afspraken met de eigenaren en leveranciers worden gemaakt. Daarnaast wordt voor iedere deelnemend bedrijf een rapportage gemaakt van de gerealiseerde resultaten op basis van de KPI's. Er is ruimte voor 'learning bij doing'. De implementatie en gebruik van KPI's wordt met menskracht en onkosten ondersteund om uitvoering te geven aan voorlichting, lobby en afstemming met de sectoren. Daarnaast wordt er een roadmap uitgewerkt en uitgevoerd die stappen gaat zetten richting Nationale Fondsvulling voor de periode na FPLG. Ook wordt praktijkkennis vergaard gericht op de Friese situatie om de implementatie

	en daarmee de realisatie van de doelen tot een succes te maken. Dit gebeurt met onderzoek, <i>living labs</i> , validatie en disseminatie. Over het geheel vindt intensieve communicatie plaats met de sector, maar ook met de inwoners van Fryslân, hetgeen ook van belang is voor draagvlak en fondsvulling op de lange termijn.
Kosten en dekking	De totale kosten zijn begroot op € 463.634.114. Het streven is om minimaal voor 10 jaar afspraken te maken over deze doelrealisatie met de agrarische sector. Voor de eerste twee jaar wordt afgerond € 63.550.000 miljoen aangevraagd, waarbij deze inzet onlosmakelijk verbonden is met de navolging in de 10 jaren erna. De onderbouwing van deze kosten is te vinden in bijlage 2.
Bijlagen	- Animatie werken met KPI's in Fryslân. 1. Notitie FPLG doelen en KPI's (bijlage 10 van het gebiedsprogramma). 2. Financiële onderbouwing

1. Opgaven/probleemanalyse en te bereiken doelen

Analyse provinciale/ gebiedsopgaven NPLG	Wij zetten stappen om de boer in onze provincie meer zelf het heft in handen te laten nemen. De boer in Fryslân is een onlosmakelijk onderdeel van de leefomgeving. Zoals in het gebiedsprogramma aangegeven is de landbouw van strategisch belang voor Fryslân, als producent van duurzaam voedsel en grondstoffen, als motor van een vitaal platteland en als beheerder van het landelijk gebied. Wij nemen het initiatief om te werken met Kritische Prestatie indicatoren om het sturen op doelen in plaats van middelen mogelijk te maken. Om dit goed te ondersteunen wordt het Fries Beheerfonds in het leven geroepen. Toelichtende achtergrond informatie, zie onder de tabel.
Doelbereik NPLG	Door de inzet van het werken met KPI's worden afspraken met de agrarische sector gemaakt om doelen te behalen voor: stikstofreductie, uitbreiding natuurareaal, instandhoudingsdoelen natuurkwaliteit, hydrologische doelen, groenblauwe dooradering, schoon oppervlakte- en grondwater, goede toestand grondwaterlichamen, goede zoetwaterbeschikbaarheid, reductie van uitstoot van broeikasgassen, kooldofvastlegging, circulariteit/ herkomst inputs, gewasdiversiteit, bodemkwaliteit en diergezondheid en dierwelzijn.

	<p>Wageningen Universiteit</p> <p>Wanneer in het eerste kwartaal van 2024 de doelen geconcretiseerd zijn voor Friesland en vervolgens vertaald naar drempel- en streefwaarden per gebied en per bedrijf, kan dit worden opgeteld maal het aantal agrarische bedrijven, waarna de bijdrage getalsmatig kan worden uitgedrukt. De inzet is om dit in 2024 en 2025 te concretiseren en finetunen om op basis daarvan 10 jarige doelafspraken met de agrarische sector te maken. Zie voor een verdere toelichting over de werking van KPI's onder de tabel.</p>
<p>Eventuele wijzigingen ten opzichte van gebiedsprogramma</p>	<p>NVT</p>
<p>Meekoppelkansen</p>	<p>De extra winst door uitvoering van dit project is gelegen in de volgende aspecten:</p> <ol style="list-style-type: none"> Het is de bedoeling dat er op meer terreinen met KPI's gaat worden gewerkt. Allereerst in de keten, waardoor mogelijkheden ontstaan voor private verduurzamingsprikkels. Ook worden de kansen verkend voor een rol voor KPI's in het GLB. Zo ontstaan synergie en harmonisatie van verduurzamingsprikkels (alle pijlen op het boerenerf wijzen dezelfde kant op). Zo kan ook een verdienmodel voor de landbouw worden gecreëerd, een belangrijk thema in het aanstaande Landbouwakkoord. Door combinatie van publieke en private betalingen kunnen compenserende vergoedingen worden omgezet in een wervend beloningssysteem voor geleverde diensten. Als een verdienmodel werkelijkheid wordt, zijn er ook voordelen in termen van “Duurzaam Boer Blijven”, maar ook voor de plattelandseconomie als geheel. Het feit dat KPI's uitnodigen tot een kosteneffectieve inzet van maatregelen, is niet alleen gunstig voor de agrariër (keuzevrijheid), maar ook voor de overheid (meer rendement van geïnvesteerde Euro's). Als wordt gekozen voor inzet van een integrale KPI-set, kan er niet of nauwelijks afwenteling optreden van de ene opgave op de andere. Hiermee wordt dus duurzaamheid in de brede zin van het woord gerealiseerd. Fryslân wil tussen nu en 2035 voor de transitie naar doelsturing de samenwerking met de andere provincies en met het

	ministerie van LNV intensiveren. Door van elkaar te leren kan de kwaliteit van doelsturing een extra impuls krijgen.
--	--

Toelichting Analyse provinciale/ gebiedsopgaven NPLG en doelbereik NPLG

In het FPLG geeft Fryslân een provinciale invulling aan de NPLG-doelen. Dat is gebeurd op basis van en uitgebreide beleidsanalyse: wat zijn de opgaven, waar staat de provincie nu en welke (rest)opgaven zijn er voor de komende jaren? De provincie heeft daarbij binnen Fryslân zeven deelgebieden onderscheiden. Er zijn doelen die gelden voor specifieke gebieden, zoals Natura 2000-gebieden en veenweidegebieden. Voor die gebieden zijn ook specifieke projectenprogramma's opgesteld.

Waar liggen de grootste opgaven?

Naast een stevige realisatietaakstelling voor extra bos en natuur (gedefinieerd in aantallen hectares) liggen er verschillende opgaven in termen van emissiebeperking en waterkwaliteit. Naast de analyse die de provincie zelf heeft gemaakt, heeft ook de WUR recent een provinciale vertaling gemaakt van de NPLG-doelen (*Scenariostudie naar doelen en doelrealisatie in het kader van het Nationaal Programma Landelijk Gebied, 2023*). Deze spitst zich toe op N- en P-emissies naar grond- en oppervlaktewater, emissie van broeikasgassen, ammoniakemissie en stikstofdepositie).

Daaruit blijkt dat Fryslân relatief goed scoort (c.q. een bescheiden opgave heeft) op de volgende punten:

- nitraatconcentratie in het grondwater (ca 19 mg/l, ruim onder de norm van 50 mg/l). De provinciale analyse laat echter zien dat de kwaliteit in de diepere waterlagen weliswaar voldoet aan KRW-normen, maar dat de chemische kwaliteit in de ondiepere lagen juist verslechtert;
- de N- en P-belasting van het oppervlaktewater. Deze voldoet weliswaar in geen enkele KRW-waterloop aan de KRW-normen, maar de vereiste reducties zijn met resp. 10% en 6% relatief bescheiden (de landelijke doelstelling is voor zowel N als P -17%). De opgave is dus vooral gelegen in een *provinciebrede* kwaliteitsverbetering (alle KRW-waterlopen).

Fryslân heeft wel een substantiële opgave waar het gaat om:

- de emissies van methaan en lachgas. Hier moet Friesland van 2,8 naar maximaal 2,3 Mton CO₂-equivalenten;
- de CO₂-emissie uit veengronden (0,40 Mton CO₂-equivalenten, zie tabel);
- de ammoniakemissie (en daarmee indirect de stikstofdepositie). Hier is voor Friesland een reductie berekend van pakweg 14 naar maximaal 9 kton per jaar.

Kwantificering van de doelrealisatie: de rol van KPI's

De hectaredoelstellingen zoals die voor natuur, bos en groenblauwe dooradering zijn benoemd, zijn louter kwantitatief, waarbij de kwaliteit van het beheer langs andere sporen wordt bevorderd. Waar het gaat om emissies naar lucht, bodem en water zijn de doelen ook kwantitatief geformuleerd, maar is de aanpak vooral in termen van maatregelen geformuleerd. Om te weten te komen in hoeverre de uitgevoerde maatregelen bijdragen aan de doelrealisatie, zijn instrumenten nodig om de vorderingen te meten en zo mogelijk ook te kunnen sturen. Doelsturing wordt inmiddels in brede kring omarmd en is ook onderdeel van het beoogde Landbouwakkoord. Doelsturing heeft twee belangrijke voordelen: agrariërs krijgen zelf het stuur in handen om hun route te bepalen die past bij hun eigen bedrijfssituatie en de overheid heeft betere garanties voor doelrealisatie en een kosteneffectieve besteding van middelen. De provincie Fryslân is al geruime tijd bezig om deze beleidsomslag versneld te kunnen verkennen en vormgeven en heeft deze ook tot onderdeel gemaakt van het FPLG. Fryslân

verkent met het Rijk en andere provincies of en hoe het doelenbeleid de komende jaren gestalte kan krijgen.

Om de vorderingen te meten en te stimuleren zijn verschillende instrumenten beschikbaar. Het bekendst zijn de kritische prestatie-indicatoren (KPI's). Een eenvoudige uitleg over het werken met KPI's is te zien in de beschikbare animatie (<https://www.fryslan.frl/kritische-prestatie-indicatoren>). Andere instrumenten zijn bijvoorbeeld de [Afrekenbare Stoffenbalans](#) (ASB), [Bodemindicatoren voor Landbouwgronden in Nederland](#) (BLN-indicatorset) en de [Open Bodemindex](#) (OBI). Als deze indicatoren worden voorzien van drempel- en streefwaarden, is voor de grondgebruiker duidelijk hoe hij scoort en welke extra prestaties gewenst zijn.

Het KPI-spoor is momenteel het verst ontwikkeld in het kader van de volgende 3 trajecten:

- de [Biodiversiteitsmonitor Melkveehouderij](#): met deze Biodiversiteitsmonitor is men van start gegaan en deze wordt dan ook al langere tijd toegepast;
- de [Biodiversiteitsmonitor Akkerbouw](#): deze is onlangs, op 13 februari jl., [gelanceerd](#);
- de [ontwikkeling van een landelijke kernset KPI's](#): beide Biodiversiteitsmonitors hebben belangrijk bijgedragen aan een landelijke set van 14 [Kringlooplandbouw-KPI's](#).

Metten én sturen met KPI's

De provincie Fryslân wil het voortouw nemen in het koppelen van KPI's aan de FPLG-opgaven. Met deze KPI's kunnen niet alleen de inspanningen en vorderingen van grondgebruikers in relatie tot de gestelde doelen worden gemeten, maar kunnen deze ook worden gestimuleerd door er een vergoeding tegenover te stellen. Door stapeling van publieke en private beloningen kan vervolgens een verdienmodel ontstaan waarin agrariërs niet alleen worden gecompenseerd voor opbrengstderiving – één van de doelen van het Deltaplan Biodiversiteitsherstel.

Brede uitrol in Fryslân

In de 2e helft van 2023 kan de uitrol van deze KPI-aanpak al van start gaan, op basis van het stappenplan dat in hoofdstuk 5 is opgenomen. De uitrol begint met het definitief vaststellen van een set relevante KPI's. Deze KPI's worden vervolgens geoperationaliseerd door ze aan de doelen van het FPLG te koppelen en op basis van die doelen tot de benodigde drempelwaarden en gewenste streefwaarden te komen.

De eerste 2 jaar zal er vanuit het Beheerfonds een deelnamevergoeding op bedrijfsniveau worden uitgekeerd, terwijl ondertussen via de gebiedsgerichte aanpak wordt gewerkt aan het vaststellen van drempel- en streefwaarden. Daarna zal worden overgegaan op beloning op basis van behaalde KPI-scores.

Om de komende jaren de omslag te maken naar doelsturing aan de hand van KPI's zijn de volgende stappen nodig:

- Brede uitrol van de KPI-systematiek breed in de Friese landbouw, en wel primair in de melkveehouderij en akkerbouw (ruim 200.000 ha en 4.000 bedrijven).
- Selectie van KPI's die het best passen bij de Friese doelen en doorontwikkeling van veelbelovende KPI's die nu nog onvoldoende operationeel zijn.
- Vaststellen en periodiek bijstellen van de (eventueel regionale) drempel- en streefwaarden van de KPI-scores.
- Ontwikkelen van een beloningssysteem dat rechtvaardig en wervend is en past binnen de staatssteunkaders.

- Dit alles wordt ingebed in een organisatiestructuur met intensieve werving, begeleiding, kennisontwikkeling en -uitwisseling, monitoring, evaluatie en periodieke bijstelling (zie ook hoofdstuk 5).

Met dit project wil Fryslân de omslag naar doelsturing versnellen en tegelijk een substantiële bijdrage leveren aan doelrealisatie op het gebied van stikstofreductie, uitbreiding natuurareaal, instandhoudingsdoelen natuurkwaliteit, hydrologische doelen, groenblauwe dooradering, schoon oppervlakte- en grondwater, goede toestand grondwaterlichamen, goede zoetwater beschikbaarheid, reductie van uitstoot van broeikasgassen, kooldstofvastlegging, circulariteit/herkomst inputs, gewasdiversiteit, bodemkwaliteit en diergezondheid en dierwelzijn. In hoofdstuk 3 gaan we nader in op de KPI's waaraan Fryslân denkt en op de relatie tussen KPI's en doelrealisatie.

Onderdeel van gebiedsgerichte aanpak

Door de mogelijkheden voor regionaal maatwerk lenen KPI's zich uitstekend voor een gebiedsgerichte aanpak. Het bepalen van passende drempel- en streefwaarden kan het best tot onderdeel worden gemaakt van de gebiedsgerichte aanpak, waarin tegelijk met de wetenschappelijke doorontwikkeling van de KPI's als zodanig wordt gekomen tot haalbare en effectieve waarden om de regionale doelen te halen. De streefwaarden kunnen zo worden vastgesteld dat de bedrijven gezamenlijk de gebiedsdoelen halen. Voldoende draagvlak voor een KPI-aanpak is immers een essentiële succesfactor. Door bovendien de beloning en de drempel- en streefwaarden te variëren en af te stemmen op de gebiedsspecifieke opgaven en doelen kan ervoor worden gezorgd dat een grote groep bedrijven in beweging blijft en verder verduurzaamt.

KPI's als onderdeel van een instrumentenmix

De relatie tussen de FPLG-doelen en de in te zetten KPI's wordt zoals gezegd in hoofdstuk 3 nader onderbouwd. Zoals daar zal blijken, is het werken met KPI's is geen oplossing voor alle kwalen: ze bestrijken niet het hele veld met FPLG-opgaven. Daarbij moet echter het volgende worden bedacht:

- a. Het doelbereik kan worden vergroot door selectief te zijn in de keuze van KPI's en in het goed afstellen van de drempel- en streefwaarden op de provinciale of regionale situatie en opgaven. Ook kunnen desgewenst KPI's worden toegevoegd die (nog) niet op de landelijke lijst staan, maar die in Fryslân wel effectief zijn.
- b. KPI's zijn niet statisch, maar voortdurend in beweging. Afhankelijk van nieuwe administratie- en controle mogelijkheden kunnen KPI's geavanceerder en doelgerichter worden gemaakt. Ook de drempel- en streefwaarden zullen continu worden aangepast aan de geldende wet- en regelgeving en aan de stand van de verduurzaming van de landbouw.
- c. Zoals blijkt uit de planning en mijlpalen (hoofdstuk 6) trekken we twee jaar (2024 en 2025) uit om het systeem verder te perfectioneren en breed uit te rollen in de Friese landbouw. Pas vanaf 2026, als veel kinderziekten zullen zijn verholpen, zal de sturing ook gestalte krijgen door KPI-scores te belonen.
- d. Doel- en middelsturing kunnen elkaar aanvullen: daar waar KPI's vooralsnog onvoldoende doelbereik garanderen, kunnen ook maatregelen worden ingezet. Zo kunnen KPI's onderdeel zijn van een instrumentenmix voor de kwaliteit van het landelijk gebied: KPI's sturen op gunstige randvoorwaarden voor de beoogde kwaliteiten (bijvoorbeeld natuur), terwijl gerichte top-ups (zoals het ANLb) de specifieke kwaliteiten bedienen.
- e. Dit project moet dan ook worden gezien als een waardevolle aanvulling op de andere negen Friese maatregelpakketten. Met de KPI-systematiek wordt – via hun monitoringsfunctie – alle duurzaamheidsvorderingen inzichtelijk, ook degene door toedoen van de andere maatregelpakketten. Daarnaast kunnen agrariërs hun KPI-scores verbeteren door een breed scala aan bedrijfsinvesteringen en managementmaatregelen. Deze maatregelen worden niet

verplichtend opgelegd, maar maken onderdeel uit van een breed keuzemenu waaruit elk bedrijf zijn eigen 'groene profiel' kan samenstellen. Beloning van goede KPI-scores motiveert hen om de meest kosteneffectieve keuzen te maken. Doordat de effecten van maatregelen – als het goed is – zichtbaar worden in de KPI-scores, wordt zo ook duidelijk welke maatregelen in hun situatie wel en niet effectief zijn.

- f. Het is altijd goed om naast het aanbieden van de wortel ook een stok achter de deur te hebben. Die stok zou in dit geval bijvoorbeeld kunnen bestaan uit regelgeving of uit het opleggen van generieke maatregelen. Hierbij moet worden bedacht dat ook van maatregelen de bijdrage aan het doelbereik niet altijd zeker is.

Doelbereik via KPI's

Het doelbereik hangt af van een aantal factoren:

1. de doelen die gesteld worden en de drempel- en streefwaarden die op basis van die doelen aan de KPI's gekoppeld worden;
2. de haalbaarheid van de gestelde drempel- en streefwaarden voor de deelnemende boeren;
3. de deelnamebereidheid van boeren.

Deze 3 punten zijn logischerwijs nauw met elkaar verbonden. Vanuit het perspectief van de overheid staat voorop dat de gestelde doelen gehaald moeten worden. Vanuit het perspectief van boeren moeten de gestelde drempel- en streefwaarden voldoende haalbaar/realistisch zijn, waarbij de beloning als middel wordt ingezet om te stimuleren dat boeren zich inspinnen om - op termijn - de streefwaarden te halen. Een zorgvuldige afstemming is dus vereist, waarbij er ook rekening moet worden gehouden met gebieds- en sectorspecifieke verschillen. Wij zien dit als een leerproces dat samen met de boeren zal worden doorlopen. Een getrappt beloningssysteem zoals in Brabant gehanteerd wordt, maakt het mogelijk om ook rekening te houden met individuele bedrijfsverschillen en alle deelnemers de kans te bieden een KPI-beloning in de wacht te slepen.

Voor de Brabantse Biodiversiteitsmonitor heeft [Louis Bolk](#) in 2022 de relaties tussen de 13 kritische prestatie indicatoren (KPI's) van de Brabantse Biodiversiteitsmonitor Melkveehouderij (BBM) en de beleidsopgaven op het vlak van waterkwaliteit en -kwantiteit, bodemkwaliteit, biodiversiteit en ammoniak geanalyseerd. Dit geeft ook enig inzicht in de mate van doelbereik, maar dan alleen per afzonderlijke KPI. De samenvatting is in onderstaande tabel te vinden.

KPI's BBM	Betere bodemvitaliteit	Minder ammoniak	Betere waterkwaliteit	Waterkwantiteit	Meer biodiversiteit
Meer blijvend grasland	+++	0	+++	--/++	++
Meer eiwit van eigen land	++	-/+	+	-/+	+
Lager N-bodemoverschot	+	+	+++	+	+
Lagere broeikasgasemissie per kg melk	0	0	0	0	0
Lagere ammoniakuitstoot per hectare	0	+++	0	0	+
Meer (agrarisch) natuurbeheerland	+	-/+	++	+++	+++
Meer kruidenrijk grasland	+++	0	+	+++	++
Meer groen-blauwe dooradering	+	0	++	+	+++
Lager gebruik gewasbeschermingsmiddelen	+	0	++	0	++
Lager gebruik stikstof-kunstmest	+	+	++	+	++
Lager P-bodemoverschot	0	0	+++	0	+
Meer weidegang (uur/jaar)	+	++	-	0	++
Minder eiwit in rantsoen	0	++	+	0	0

Een WUR-studie uit 2019 heeft voor 5 KPI's bekeken welke doelwaarden op bedrijfsniveau nodig zouden zijn om de doelen van het private initiatief 'Duurzame Zuivelketen' te realiseren. Voor 4 KPI's werd geconstateerd dat (aanzienlijke) aanpassingen in de bedrijfsvoering nodig zouden zijn om de doelen te halen, zie onderstaande tabel.

Tabel S2 Samenvattend overzicht over de realisatie van doelwaarden voor de verschillende KPI's (op basis van resultaten 2016).

KPI	Doelwaarde op bedrijfsniveau	% Bedrijven dat doelwaarde haalt	Benodigde gemiddelde verandering in % op sectorniveau*	Specifieke groepen met laag % bedrijven dat doelwaarde haalt
CO ₂ -eq in g per kg mm	Klei en Zand 970 Veen 1.270	3%	18% daling	Alle bedrijven
N-bodemoverschot in kg N per ha	Klei 170 Veen 330 Zand 140	75%	Geen	Geen
NH ₃ -emissie in kg NH ₃ per ha	Per GVE: 9,6 uit stal en opslag Per ha: 24,0 uit aanwending en beweiding	12%	24% daling	Intensiteit > 10.000 kg meetmelk per ha
Aandeel eiwit eigen land	65%	46%	2% stijging	Intensiteit > 20.000 kg meetmelk per ha
Aandeel blijvend grasland	60%	59%	2% stijging	Bedrijven met maïsland

* Dit is de procentuele daling van het huidige gemiddelde voor een KPI (2016) die nodig is om het landelijke sectordoel te realiseren. Hierbij wordt dus uitsluitend het halen van het sectordoel als relevant gezien en niet of individuele bedrijven hun doelwaarde op bedrijfsniveau realiseren.

Het betreffende WUR-rapport concludeert: "Slechts een zeer klein deel van de bedrijven realiseerde in 2016 alle voorgestelde doelwaarden: slechts 0,14% van alle bedrijven. Dit lage percentage wordt met name veroorzaakt door de scherpe doelwaarden bij ammoniak en broeikasgassen. Het zal dus van vrijwel alle melkveehouders inspanningen vergen om aan de combinatie van voorgestelde doelwaarden te voldoen."

Dat betekent:

- dat een aanpak die bedrijven stimuleert om stappen te zetten essentieel is;
- dat het noodzakelijk is om zoveel mogelijk bedrijven te laten participeren in de KPI-aanpak om de doelen te kunnen halen. Vele handen maken licht werk.

Groot draagvlak en hoge deelname verwacht

De kracht van het werken met KPI's is dan ook gelegen in de (beoogde) grote deelname: hoe hoger de deelname, hoe hoger de bijdrage aan het doelbereik. Op deze manier kunnen vele kleine stappen toch een groot effect hebben. Dit is uiteraard minder het geval bij sterker plaatsgebonden opgaven, zoals die voor Natura 2000.

We verwachten een groot draagvlak onder agrariërs voor het werken met KPI's, omdat ze relatief veel speelruimte hebben om tot goede scores te komen. Het project beoogt te komen tot een deelname van (uiteindelijk) zo'n 2.000 bedrijven. Rekening houdend met een jaarlijkse afname van het aantal bedrijven met zo'n 3%, is dit in 2035 ongeveer twee derde van alle Friese bedrijven en cultuurgrond (zo'n 135.000 ha). Dat maakt het gesommeerde effect van de getroffen maatregelen substantieel. Daarnaast werken we in het project ook aan de kwaliteit van de duurzaamheidskeuzen

en van de uitvoering van de gekozen maatregelen door intensive begeleiding, training en kennisuitwisseling in studieclubs.

De te verwachten participatiegraad zal grotendeels afhankelijk zijn van eerdergenoemde goede afstemming tussen doelen, drempel- en streefwaarden.

Ter vergelijking: uit de recente evaluatie van de Brabantse Biodiversiteitsmonitor (BBM) blijkt dat er inmiddels circa 350 melkveebedrijven meedoen. In februari jl. werd aangekondigd dat het instrument nu in heel Brabant kan worden uitgerold. Tot en met 2024 kunnen 700 ondernemers deelnemen, wat een verdubbeling is van het huidige aantal deelnemers. Om het even in perspectief te plaatsen: in totaal zijn er in Brabant circa 2400 melkveebedrijven, dus in 2024 doet dan naar verwachting 1/3e¹ van het totale aantal melkveebedrijven mee. Verder blijkt uit de evaluatie dat 50% van de deelnemers hun bedrijfsvoering heeft aangepast n.a.v. hun deelname aan de BBM en dat deelname voor 81% van hen een stimulans was om duurzamer te gaan presteren.

2. Oplossingsrichtingen, doelbereik en (sociaaleconomische) effecten

<p>Maatregelen en instrumenten</p>	<p>Het inzetten van het instrument KPI's om doelen te behalen op het gebied van: stikstofreductie, uitbreiding natuurareaal, instandhoudingsdoelen natuurkwaliteit, hydrologische doelen, groenblauwe dooradering, schoon oppervlakte- en grondwater, goede toestand grondwaterlichamen, goede zoetwaterbeschikbaarheid, reductie van uitstoot van broeikasgassen, kooldofvastlegging, circulariteit/ herkomst inputs, gewasdiversiteit, bodemkwaliteit en diergezondheid en dierwelzijn.</p> <div data-bbox="638 1142 1212 1702" style="text-align: center;"> </div> <p>Het streven is om minimaal voor 10 jaar afspraken te maken over deze doelrealisatie met de agrarische sector. Agrarische bedrijven kiezen zelf de managementmaatregelen die passen bij de doelrealisatie.</p>
---	---

¹ https://opendata.cbs.nl/?searchKeywords=*/#/CBS/nl/dataset/85159NED/table?ts=1686213649707

	<p>Wanneer in het eerste kwartaal van 2024 de doelen geconcretiseerd zijn voor Friesland, kan uitvoering worden gegeven aan:</p> <p>Stap 1: vaststelling in te zetten KPI's door deze te koppelen aan de doelen</p> <p>Stap 2: het bepalen van drempel- en streefwaarden per gebied en per bedrijf</p> <p>Stap 3: benutten beschikbare instrumenten en programma's voor uitvoering bedrijfsmaatregelen</p> <p>Stap 4: Ontwikkelen beloningen voor realisatie doelen</p> <p>Zie voor een nadere toelichting onder de tabel.</p>
<p>Doelbereik (in verhouding tot het gebiedsprogramma)</p>	<p>De inpasbaarheid van de streefwaarden in combinatie met de beloning, zal van invloed zijn op de deelnamebereidheid van de agrarische bedrijven en daarmee uiteindelijk op het doelbereik. Het doelbereik is de uitkomst van het aantal bedrijven maal de te behalen streefwaarden. Hiermee kan de bijdrage aan het doelbereik getalsmatig worden uitgedrukt. De inzet is om dit in 2024 en 2025 te concretiseren en finetunen om op basis daarvan 10 jarige doelafspraken met de agrarische sector te maken.</p> <p>Zie voor een nadere toelichting onder de tabel.</p>
<p>Onderbouwing</p>	<p>Fryslân zet naast het KPI-pakket in op andere maatregelpakketten: Uiteindelijk hangt de mate van doelrealisatie af van het effect van alle maatregelpakketten in de verschillende gebieden, waaronder ook de sturing via KPI's. Ieder maatregelpakket afzonderlijk is van invloed op de doelrealisatie en door meekoppelkansen goed te benutten, kan het gezamenlijk effect versterkt worden. En dat leidt tot een groter en sneller doelbereik.</p> <p>Het werken met KPI's in Fryslân wordt gezien als instrument dat voor alle bedrijven en in alle gebieden inzetbaar is. Uiteindelijk zal in het gebiedsproces worden gekozen wat de mix wordt tussen 'structuurmaatregelen', 'middelenvoorschriften', en 'doelsturing via het werken met KPI's' binnen de dan al gestelde nationale kaders van Nationale en Europese Wet- en regelgeving en het landbouwakkoord.</p> <p>Structuurmaatregelen, zoals het opkopen van bedrijven is makkelijker te kwantificeren x aantal bedrijf à bijv. 10 mln. per bedrijf exclusief de juridische en ruimtelijk procedures en exclusief 60 mln. voor het opvangen van het sociale economische effect op de leerbaarheid etc. Middelenvoorschriften zijn lastiger te kwantificeren en kennen een steeds lager feitelijk rendement. Tegelijkertijd werken middelenvoorschriften elkaar soms tegen en leiden soms tot een negatief totaal rendement doordat ze niet bedrijfsspecifiek kunnen worden gemaakt. Bij doelsturing staat de integraliteit centraal en wordt bedrijfsspecifiek de beste combinatie van managementmaatregelen gekozen om het doelresultaat te bereiken. De mogelijkheid om doelsturing optimaal in te zetten is mede afhankelijk van de gestelde nationale kaders.</p>

	Werken met KPI's kan gezien worden als een marktinterventie. Het voordeel van doelsturing via KPI's met een bijdrage in de economische kosten voor de gewenste maatschappelijke doelen, is behoud van een agrarische bedrijfsvoering en daarmee een blijvende bijdrage aan een vitaal platteland. Uiteindelijk bieden KPI's ook de mogelijkheid aan de markt om hierop aanvullende marktinnovaties en nieuwe verdienmodellen te ontwikkelen.
--	--

Oplossingsrichting: via het instrument KPI's sturen op het halen van de doelen

Stap 1: vaststelling in te zetten KPI's door deze te koppelen aan de doelen

Onderstaand zetten we de FPLG-doelen (voor zover bekend) af tegen de beschikbare KPI's. Daarbij hanteren we voorlopig een combinatie van de KPI's van de biodiversiteitsmonitors melkveehouderij en akkerbouw, en eventuele aanvullende KPI's uit de landelijke kernset. Voor de 3 hoofdthema's (natuur, water en klimaat) is in onderstaande tabellen te zien welke KPI's bij welk doel passen. Onder de tabellen is steeds een korte toelichting gegeven op de mate waarin doel en KPI bij elkaar passen.

NATUUR	Relevante KPI's
Herstel VHR-soorten en habitats	Stikstofoverschot Ammoniakemissie Fosfaatoverschot Milieubelasting gewasbeschermingsmiddelen Aandeel natuur en landschap Aandeel kruidenrijk grasland Waterbalans/waterkwantiteit (nog te ontwikkelen) Gewasdiversiteit
Vergroting aandeel stikstofgevoelige habitats in N2000 onder de kritische depositiewaarde en hydrologie N2000 op orde	Stikstofoverschot Ammoniakemissie Aandeel eiwit van eigen land Aandeel natuur en landschap Waterbalans/waterkwantiteit (nog te ontwikkelen)
Nieuw bosareaal , resterende NNN-opgave en 10% groenblauwe dooradering	Aandeel natuur en landschap

Wat zeggen deze KPI's over het doel(bereik):

- De VHR-herstelopgave is divers (kwaliteit + kwantiteit) en geldt ook buiten N2000-gebieden. Hiervoor kan een brede set KPI's worden ingezet op het gebied van milieucondities, hydrologische condities en (herstel)beheer. De beschikbare KPI's sturen wel op milieucondities en met een te ontwikkelen KPI voor waterkwantiteit straks ook op hydrologische condities. De KPI 'aandeel natuur- en landschapsbeheer' stuurt wel op de oppervlakte natuur, maar niet op de kwaliteit van het beheer, op habitatkwaliteit of op de provinciale doelsoorten uit het Natuurbeheerplan;
- De stikstofopgave kan worden gemeten/gestuurd met een flink aantal stikstof-KPI's, waarvan er één specifiek op ammoniakemissie is gericht. Omdat de bijdrage van de emissie aan de depositie in N2000-gebied afhankelijk is van de afstand tot dat N2000-gebied, zou de streefwaarde van deze KPI's daarvan afhankelijk moeten worden gemaakt;
- De opgaven voor NNN-realiserie, bosaanleg en groenblauwe dooradering zijn alle in termen van hectares geformuleerd. Voor NNN-realiserie en bosaanleg zijn geen geschikte KPI's voorhanden:

de KPI 'aandeel natuur- en landschap' geldt op bedrijfsniveau en pakt daardoor maar een klein deel van de opgaven mee: waar het gaat om NNN-realiseren alleen het areaal met functiewijziging.

WATER	Relevante KPI's
Concentraties N en P in grond- en oppervlaktewater voldoen aan wettelijke normen	Stikstofoverschot Fosfaatoverschot Aandeel blijvend grasland Percentage bodembedekking Aandeel rustgewassen
Concentraties gewasbeschermingsmiddelen voldoen aan wettelijke normen	Milieubelasting gewasbeschermingsmiddelen
Grondwaterlichamen voldoen aan goede kwantitatieve toestand (in veenweidegebieden o.a. peilverhoging 40 cm onder maaiveld)	Waterbalans/waterkwantiteit (nog te ontwikkelen)
10% groenblauwe dooradering	Aandeel natuur en landschap

Wat zeggen deze KPI's over het doel(bereik):

- Algemeen probleem bij de waterdoelen (kwalitatief en kwantitatief) is dat er (nog) geen operationele water-KPI is. De KPI 'waterkwantiteit' moet nog verder worden ontwikkeld;
- Voor waterkwaliteit zijn er wel meer indirecte KPI's op het gebied van (1) stikstof, fosfaat en gewasbeschermingsmiddelen en (2) het type bodembedekking/gewas. Emissies naar het grond- en oppervlaktewater vormen echter maar één van de emissieroutes;
- Ook groenblauwe dooradering kan – als hij naast een waterloop is gelegen – bijdragen aan de verbetering van de oppervlaktewaterkwaliteit, maar de KPI 'aandeel natuur- en landschapsbeheer' stuurt niet op situering en meet niet alleen het aandeel groenblauwe dooradering;
- Voor peilverhoging in veenweiden, waarvoor gestuurd gaat worden op slootpeilen, bestaat geen KPI, wel voor één van de achterliggende doelen: CO₂-emissie (zie hierna onder het kopje 'klimaat').

BODEM	Relevante KPI's
Verbeteren bodemgezondheid Zorgen voor een veerkrachtig bodemsysteem	Stikstofoverschot Fosfaatoverschot Milieubelasting gewasbeschermingsmiddelen Aandeel natuur en landschap Aandeel kruidenrijk grasland Waterbalans/waterkwantiteit (nog te ontwikkelen) OS-balans Aandeel rustgewassen Gewasdiversiteit Aandeel niet-kerende of ondiepe grondbewerking

Wat zeggen deze KPI's over het doel(bereik):

- Veel KPI's hebben indirect een positief effect op de bodemkwaliteit en het bodemsysteem.
- Een indicator die specifiek gericht is op de bodemgezondheid (bodemleven) ontbreekt nog. Er kan gebruikt gemaakt worden van bijvoorbeeld de [Bodemindicatoren voor Landbouwgronden in Nederland](#) (BLN-indicatorset) of de [Open BodemIndex](#).

KLIMAAT	Relevante KPI's
Reductie broeikasgassen (landbouw algemeen, landbouw veenweiden en methaan)	Broeikasgasemissies/Carbon Footprint Energiebalans Organische-stofbalans Aandeel blijvend grasland Aandeel rustgewassen
Koolstofvastlegging (m.n. via extra bos en natuur)	Aandeel natuur en landschap Carbon Footprint
Klimaatadaptatie	Waterbalans/waterkwantiteit (nog te ontwikkelen)
10% groenblauwe dooradering	Aandeel natuur en landschap

Wat zeggen deze KPI's over het doel(bereik):

- Voor het thema broeikasgassen is een redelijke set KPI's beschikbaar, waarvan de KPI 'broeikasgasemissies' de meest directe is. Bij het instellen van de KPI-streefwaarden kan worden ingespeeld op de specifieke opgaven voor veenweidegebieden. Voor de methaanemissie sec is geen directe KPI beschikbaar;
- Voor koolstofvastlegging is een KPI 'koolstofbalans' (Carbon Footprint) beschikbaar waaruit de vastlegging kan worden afgeleid. Voor de vastlegging in bos en natuur zijn geen goede KPI's beschikbaar, behalve de indirecte KPI aandeel natuur- en landschapsbeheer.

CIRCULARITEIT	Relevante KPI's
Doel is om te komen tot circulaire landbouw op een zo lokaal mogelijk niveau, door het verminderen van inputs en verliezen en het zoveel mogelijk sluiten van grondstoffenkringlopen.	Stikstofoverschot Ammoniakemissie Fosfaatoverschot % eiwit van eigen land (of directe omgeving)

Wat zeggen deze KPI's over het doel(bereik):

- De doelen op het vlak van circulariteit zijn nog niet voldoende concreet geformuleerd om iets over doelbereik te kunnen zeggen;
- Door sturing via deze KPI's kan in ieder geval in positieve zin bijgedragen worden aan het realiseren van de doelen op het vlak van circulariteit.

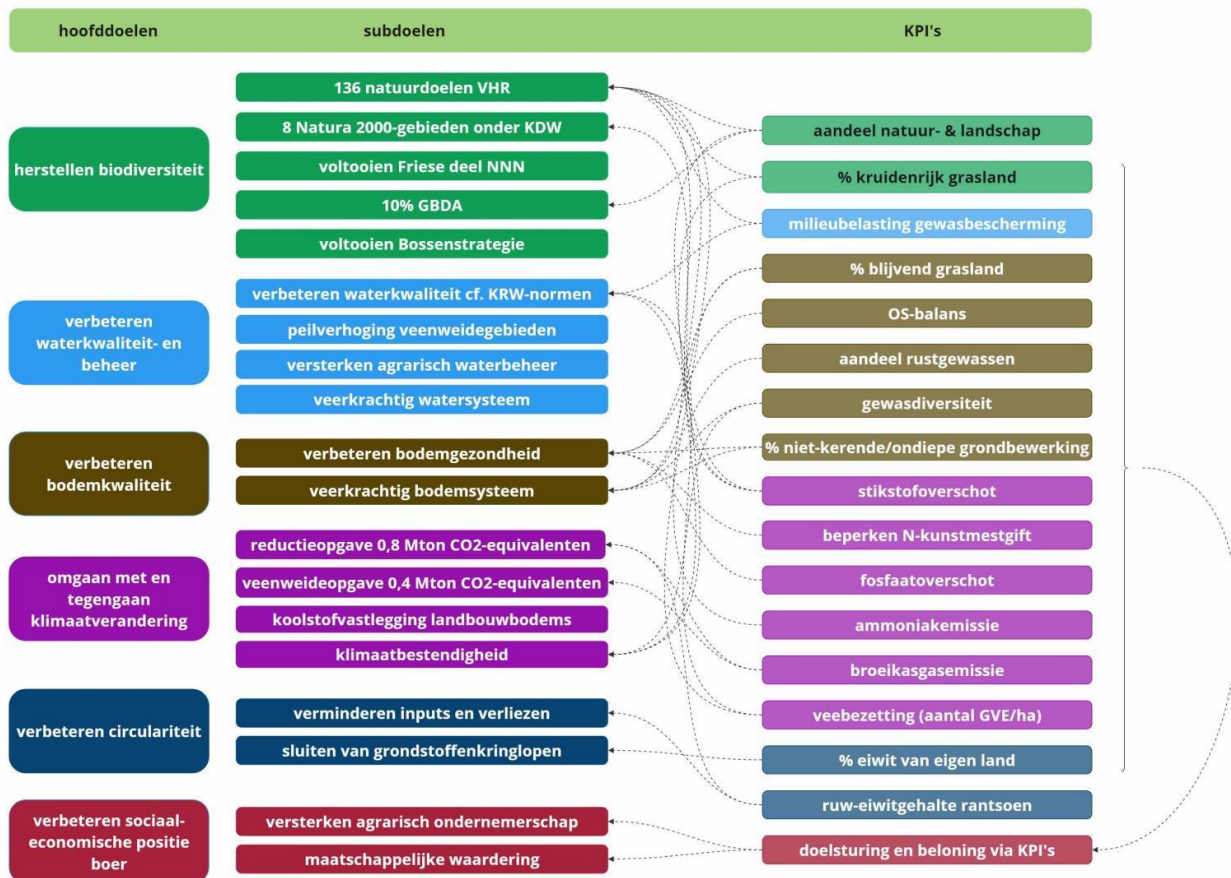
POSITIE BOEREN	Relevante KPI's
Versterken van het agrarisch ondernemerschap en verdienvermogen is van belang om een toekomstbestendige landbouw te realiseren. In dat kader is het van belang om een systeem te creëren dat zowel publieke als private beloningen mogelijk maakt.	Alle KPI's

Wat zeggen deze KPI's over het doel(bereik):

- Doelsturing en beloning via KPI's biedt boeren de kans om hun agrarisch ondernemerschap en verdienmodel te versterken.

- Het werken met KPI's maakt ook private beloningen mogelijk, bijvoorbeeld voor het leveren van groenblauwe diensten.

Conclusies en aandachtspunten bij de relatie tussen doelen en KPI's

Wat betreft de relatie tussen doelen en KPI's kunnen we het volgende concluderen (zie ook bovenstaand schema):

- De beschikbare KPI's bestrijken niet het hele veld met FPLG-opgaven, met name bij de thema's natuur en water. Dat heeft drie oorzaken:
  - bij natuur zijn veel doelen kwantitatief (in hectares) geformuleerd en niet in termen van kwaliteit. De KPI 'aandeel natuur en landschap' is weliswaar ook alleen kwantitatief, maar deze meet alleen het aandeel (en niet het areaal) op landbouwbedrijven. Een deel van de doelen heeft echter geen betrekking op de landbouw;
  - een deel van de KPI's is net iets anders gericht dan de beleidsopgaven (bijv. ammoniakemissie en stikstofemissie versus stikstofdepositie). Dit komt doordat KPI's informatie geven over de bedrijfsvoering en niet over de gekwantificeerde impact op de natuur, water en klimaat;
  - een deel van de KPI's is nog niet uitontwikkeld en daardoor niet op korte termijn bruikbaar (bijvoorbeeld waterbalans, energiebalans).

In de twee laatste gevallen is dus doorontwikkeling nodig en/of onderzoek naar de relatie tussen doelen en KPI's.

- Het voordeel dat met de KPI-sets de integrale duurzaamheid van bedrijven (in brede zin) kan worden gemeten, is in dit geval ook juist een nadeel: ze geven niet altijd informatie over de afzonderlijke beleidsdoelen.
- Het valt te overwegen - zeker zo lang een aantal KPI's nog in ontwikkeling is - om de set KPI's uit te breiden met enkele KPI's die relatief eenvoudig te meten zijn, zoals:

- veebezetting (aantal GVE/ha);
  - stikstof-kunstmestgift;
  - ruw-eiwitgehalte van het rantsoen of ureumgehalte van de melk;
  - aandeel niet-kerende of ondiepe grondbewerking (waarschijnlijk vanaf 2024 ook een eco-activiteit).
- d. Hoewel met de inzet van KPI's dus niet meteen alle middelvoorschriften de prullenbak in kunnen, kunnen ze wel een belangrijke rol spelen in een instrumentenmix voor de kwaliteit van het landelijk gebied: een integrale set van KPI's, voorzien van passende drempel- en streefwaarden, kan sturen op gunstige randvoorwaarden voor een goede natuur- en waterkwaliteit, terwijl gerichte top-ups de specifieke kwaliteiten bedienen.

Let wel: een aantal van de beschreven beperkingen aan het gebruik van KPI's geldt ook voor middelsturing: doelen in termen van te realiseren oppervlakten zeggen niets over de kwaliteit van die hectares, en ook van de inzet van afzonderlijke (pakketten van) maatregelen is de bijdrage aan de FPLG-doelen lang niet altijd 'hard' kwantificeerbaar.

Stap 2: het bepalen van drempel- en streefwaarden

Om te kunnen sturen met KPI's moet elke KPI worden voorzien van een drempel- en streefwaarde. De drempelwaarde legt de grens vast voor het al dan niet belonen van KPI-scores. Deze kunnen bijvoorbeeld zijn gebaseerd op de geldende wet- en regelgeving, al dan niet voorzien van een plus op basis van de gemiddelde prestaties in een provincie of regio. De streefwaarde is idealiter afgeleid van de te realiseren beleidsdoelen in een bepaald jaar.

Er zijn twee WUR-rapporten over de drempel- en streefwaarden voor de KPI's die zijn gebruikt bij (de onderbouwing van) de biodiversiteitsmonitors voor de melkveehouderij en de akkerbouw. Een belangrijke kanttekening daarbij is dat - zoals de WUR zelf ook aangeeft - de door hen voorgestelde drempel- en streefwaarden vooralsnog als indicatief beschouwd moeten worden, omdat de wetenschappelijk-beleidsmatige onderbouwing nog ontbreekt of nog niet sluitend is. Hier wordt momenteel aan gewerkt.

Om de drempel- en streefwaarden voor Friesland goed te kunnen bepalen:

- moeten deze waarden worden toegesneden op de Friese situatie en de Friese opgaven. Dat vergt een complexe exercitie, waarbij er eerst ook referentiewaarden voor Friesland moeten worden verzameld. Er moet in feite eerst een nulmeting worden gedaan bij alle (toekomstige) deelnemende agrariërs, zodat er benchmarkgegevens beschikbaar komen op basis waarvan individuele scores van bedrijven in een specifiek gebied geduid kunnen worden;
- is het aan te bevelen om de drempel- en streefwaarden zoveel mogelijk aan te vullen en aan te scherpen/te actualiseren op basis van recente praktijkdata vanuit diverse projecten, pilots en experimenteergebieden, zoals het project Koeien & Kansen, maar ook op basis van beschikbare data/statistieken afkomstig van betrouwbare bronnen als Agrimatie, CBS en het Compendium voor de Leefomgeving;
- helpt het als de provinciale en regionale doelen voldoende concreet zijn en/of beter worden afgestemd op de KPI-definities;
- moeten ook de effecten van andere maatregelpakketten op de doelen waarop via de KPI's gestuurd wordt meegewogen worden.

Het bepalen van passende drempel- en streefwaarden kan daarom het best tot onderdeel worden gemaakt van de gebiedsgerichte aanpak. Via een gebiedsgerichte aanpak kunnen - in overleg met de doelgroep - haalbare én effectieve waarden worden vastgesteld waarmee met behoud van draagvlak

de regionale doelen gehaald kunnen worden. Voldoende draagvlak voor een KPI-aanpak is een essentiële succesfactor, want het (potentiële) doelbereik van een aanpak met KPI's hangt uiteindelijk af van de deelnamebereidheid en inspanningen van de doelgroep. Interessant in dat opzicht is de recente [evaluatie van de Brabantse Biodiversiteitsmonitor](#) (BBM), waaruit blijkt dat 50% van de deelnemers hun bedrijfsvoering heeft aangepast n.a.v. hun deelname aan de BBM en dat deelname voor 81% van hen een stimulans was om duurzamer te gaan presteren.

Stap 3: benutten beschikbare instrumenten en programma's voor uitvoering bedrijfsmaatregelen

Wij willen met het Frysk Programma Landelijk Gebied boeren ondersteunen bij het maken van keuzes voor de toekomst. Deels kan dit met bestaande instrumenten. Waar die nog ontoereikend zijn, worden nieuwe instrumenten ingezet. Het zal hier voornamelijk gaan om tijdelijke stimulansen en programma's, die boeren gelegenheid geven om zich aan te passen aan veranderende doelen en omstandigheden.

Instrumenten en programma's die beschikbaar zijn, zijn onder meer de Investeringsregeling Reductie Stikstofemissie Noord Nederland ('Laaghangend Fruit'), het Deltaplan Agrarisch Waterbeheer (DAW), de Regiodeals en uiteraard de verschillende regelingen die onder het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid vallen. Verder stellen wij kennis en expertise beschikbaar, onder meer via het Living Lab Fryslân, de Landbouwadviespool (LAP), praktijknetwerken zoals www.netwerkpraktijkbedrijven.nl en 'Bemest op z'n best' en diverse subsidies, zoals de Investeringsregeling Reductie Stikstofemissie Noord Nederland ('Laaghangend Fruit').

De Friese Landbouwagonderwerpen 2021-2030 zal de komende jaren blijven werken aan thema's die ook voor het FPLG van belang zijn, of in dit programma wellicht nog minder goed zijn uitgewerkt. Het sluiten van grondstoffenkringlopen is hiervan een voorbeeld. Ook met betrekking tot de andere actiepunten van de Landbouwagonderwerpen kan er wellicht kruisbestuiving plaatsvinden met het FPLG, te weten:

- maximale toegevoegde waarde voor lokale ketens
- efficiënt en duurzaam voor de wereldmarkt
- nieuwe vormen van agrarische diensten en producten
- versterken agrarisch ondernemerschap
- productiewaarden versterken door kennis & innovatie
- waarde toekenning vanuit gebiedswaarden, biodiversiteit en grondgebondenheid

Stap 4: Ontwikkelen beloningen voor realisatie doelen

Daarnaast nemen wij in het kader van dit FPLG - en specifiek deze KPI-aanpak - het initiatief om te komen tot een Fries Beheerfonds: een fonds waaruit structureel geput kan worden voor het belonen van een duurzame bedrijfsvoering via behaalde scores op de set van KPI's. Zo wordt sturen op doelen mogelijk en wordt een beroep gedaan op het vakmanschap en ondernemerschap van de boer.

Wij vinden het van groot belang om landbouwers actief te ondersteunen bij de stappen die zij moeten zetten naar een duurzamere bedrijfsvoering. Daarom vragen wij in het kader van het FPLG €485,5 miljoen aan bij het Transitiefonds als basis voor het Fries Beheerfonds Landbouw voor de periode tot 2035. Wij gaan er vanuit dat ook na deze periode publieke vergoedingen voor groenblauwe diensten vereist zijn. Wij zullen de benodigde financiering vanaf 2035 borgen via een belastingheffing (een 'natuurheffing').

Bij een fonds gaat het doorgaans om betaling voor groenblauwe diensten in euro's. Het fonds kan echter ook een paraplu zijn voor een breder scala aan beloningen die wel een financiële component hebben, maar langs andere routes dan directe betaling. Daarbij kan bijvoorbeeld gedacht worden aan:

- Beleidsruimte (bijv. soepeler vergunningverlening);
- Rentekorting bij de bank;
- Pachtprikkels (gunstiger voorwaarden, duurzamer pachtvorm, pachtkorting);
- Voorrang/voorkeurspositie bij de toedeling van gronden (door overheid, TBO's, grondbanken etc.);
- Toegang tot (stapeling van vergoedingen) via duurzaamheidsprogramma's vanuit de keten (bijv. On the Way to PlanetProof);
- Toegang tot specifieke kennis;
- Gunstige PR.

De uitrol van deze KPI-aanpak zal plaatsvinden op basis van het stappenplan dat in hoofdstuk 5 is opgenomen. De eerste 2 jaar zal er vanuit het Beheerfonds een deelnamevergoeding op bedrijfsniveau worden uitgekeerd, terwijl ondertussen via de gebiedsgerichte aanpak wordt gewerkt aan het vaststellen van drempel- en streefwaarden. Daarna zal worden overgegaan op beloning op basis van behaalde KPI-scores.

Voorbeelden van managementmaatregelen die een agrarisch bedrijf kan uitvoeren

Hoewel maatregelen onderdeel kunnen uitmaken van de 'instrumentenmix' is de kern van doelsturing dat er zo min mogelijk maatregelen verplicht worden opgelegd. Desalniettemin is het nuttig om een idee te hebben van de mogelijke maatregelen die grondgebruikers kunnen nemen om tot de gewenste KPI-scores te komen. Dit is ook een handig hulpmiddel voor grondgebruikers om hun 'groene profiel' te bepalen. Onderstaand worden voor de melkveehouderij en voor de akkerbouw enkele voorbeeldmaatregelen benoemd.

Melkveehouderij	
<u>Broeikasgasemissie</u>	<ul style="list-style-type: none"> ■ Verhogen waterpeil ■ Verhogen melkproductie per koe ■ Verlagen krachtvoergift per 100 kg melk ■ Verlagen kunstmestgift
<u>Ammoniakemissie</u>	<ul style="list-style-type: none"> ■ Verlagen ruw eiwit (RE) gehalte in het rantsoen ■ Spoelen van stalvloeren met water ■ Luchtwassers in combinatie met aanpassingen in de stalvloer
<u>Stikstofbodemoverschot</u>	<ul style="list-style-type: none"> ■ Verlagen percentage grasland op het bedrijf ■ Verlagen totale stikstofgift (mest en/of kunstmest) ■ Verhogen gewasopbrengsten per ha bij gelijkblijvende stikstofinput
<u>Beperking N-kunstmestgift</u>	<ul style="list-style-type: none"> ■ Beperking N-kunstmestgift
<u>% eiwit van eigen land</u>	<ul style="list-style-type: none"> ■ Verhogen droge stof opbrengst per hectare grasland ■ Verhogen van het percentage vers gras in het rantsoen ■ Verhogen van het percentage grasland op het bedrijf
<u>% blijvend grasland</u>	<ul style="list-style-type: none"> ■ Stoppen met vruchtwisseling ■ Uitsluitend gras telen
<u>Aandeel natuur- & landschapsbeheer</u>	<ul style="list-style-type: none"> ■ Randen- en slootkantbeheer langs perceelsranden ■ Uitstel maaidatum grasland ■ Kruidenrijke grasland met veel soorten door verschraling
<u>Aandeel kruidenrijk grasland</u>	Vergroten van het aandeel kruidenhoudend grasland is goed voor de bodem en voor de biodiversiteit, met name als het gaat om extensief

	beheerd kruidenrijk grasland in combinatie met het gebruik van een speciaal weidevogelmengsel.
<u>Veebezetting</u>	Extensivering door te sturen op het aantal GVE/ha
<u>Ruw-eiwitgehalte van het rantsoen of ureumgehalte van de melk</u>	Sturen op verlaging van het gehalte aan ruw eiwit in het rantsoen levert een reductie van de ammoniakemissie op.
Akkerbouw	
<u>Percentage rustgewassen</u>	Minder rooivruchten en meer rustgewassen, zoals granen
<u>Organische-stofbalans</u>	Meer organische meststoffen aanvoeren om het organische stof peil op te voeren
<u>Stikstofbedrijfsoverschot</u>	Verlagen van het stikstofbedrijfsoverschot (balans tussen aanvoer-afvoer), o.a. door precisiebemesting
<u>Milieubelasting gewasbeschermingsmiddelen</u>	Meer mechanische onkruidbestrijding en/of de toepassing van gewasbeschermingsmiddelen met een lagere milieubelasting naar bodemleven en/of waterkwaliteit
<u>Percentage bodembedekking</u>	Meer wintergranen en/of groenbemesters telen, die wanneer de grondsoort het toelaat pas na de winter worden vernietigd
<u>Carbon Footprint</u>	Duurzame energieproductie en/of in combinatie met het vastleggen van CO ₂ in de bodem in de vorm van verhogen van het organische stofgehalte
<u>Aandeel natuur- & landschapsbeheer</u>	Het verhogen van het aandeel van natuurlijke elementen, oftewel groenblauwe elementen, zoals ruigte, akkerranden en struwelen
<u>Gewasdiversificatie</u>	Gewasdiversificatie kan op meerdere manieren worden ingevuld, via meer hoofdteelten en/of meer groenbemesters
<u>Aandeel niet-kerende of ondiepe grondbewerking</u>	Zo min mogelijk verstoren van de bodem.

Indicatie bijdrage aan doelrealisatie

De WUR heeft begin 2023 [twee maatregelenscenario's](#) doorgerekend op hun bijdrage aan doelrealisatie. Het gaat om doelen met betrekking tot uit- en afspoeling van stikstof en fosfor naar grond- en oppervlaktewater, broeikasgasemissies (koolstofdioxide uit veengrond, methaan en lachgas en koolstofvastlegging in bodems), ammoniakemissie en stikstofdepositie op natuur. De maatregelen staan die ze hebben doorgerekend, staan in onderstaand kader:

Doorgerekende maatregelen in het WUR-rapport (in verschillende combinaties):

- verlagen ruw-eiwitgehalte voer tot max. 160 g RE/kg ds
- meer weidegang (1.900 uur per jaar; nu gemiddeld 1.300 uur)
- additieven toevoegen aan veevoer
- efficiëntere mesttoediening
- lagere bemesting: maximaal 170 kg N per ha uit dierlijke mest
- behoud areaal blijvend grasland en 50% van areaal tijdelijk grasland omzetten in blijvend.
- minimaal 33% rustgewassen op bedrijfsniveau in rotatie.
- toepassen vanggewassen bij alle gewassen waarna een vanggewas mogelijk ijs.
- emissiearme stallen
- extensiveren: 20% minder vee
- extensiveren grondgebruik: productiegrasland en bouwland deels onbemest laten
- bufferstroken: conform 7^e NAP, resp. extensivering in brede zones in beekdalen zonder KRW-opgave
- op veengronden drooglegging max. 40 cm en/of toepassing infiltratiesystemen

De effecten van de maatregelen zijn per provincie doorgerekend op basis van de landbouwkenmerken. In scenario 1 zijn generieke maatregelen doorgerekend, scenario 2 bevat (deels) gebiedsspecifieke maatregelen. De zogenoemde 'structurende keuzes' in scenario 2 liggen vooral bij de maatregelen minder vee, extensivering van het grondgebruik, meer weidegang en brede bufferzones in beekdalen.

De belangrijkste punten uit de analyse:

- a. voor nitraat scoort Fryslân goed;
- b. voor N-uit- en afspoeling bereikt Fryslân slechts 6-8% reductie; dat is te weinig. Oorzaken:
  - Veel kleigronden zijn gedraineerd, waardoor het effect op deze gronden kleiner is dan op niet-gedraineerde gronden;
  - De respons op veranderde bodemoverschotten is voor veen- en kleigronden kleiner dan voor zandgronden vanwege de hogere achtergrondbelasting van stikstof en fosfor op veen- en kleigronden;
  - Vernatting van veengronden zal naar verwachting leiden tot een lagere stikstofuitspoeling naar het oppervlaktewater, omdat transportroutes door de bodem minder diep gaan en de bijdrage van voedselrijke kwel afneemt. Het effect van vernatting van veengronden op de fosforuitspoeling is niet eenduidig en sterk afhankelijk van lokale omstandigheden;
- c. fosfor: idem, hier wordt een reductie behaald van slechts 2-4%. Evenals voor stikstof zijn de effecten van de maatregelen het kleinst in de provincies waar een substantieel deel van de uit- en afspoeling wordt veroorzaakt door achtergrondbelasting;
- d. broeikasgassen: voor methaan en lachgas worden de doelen gehaald;
- e. koolstofvastlegging: een belangrijke reden voor de geringe extra koolstofopslag in de provincies is de afschaffing van de derogatie. Voor enkele provincies, zoals Fryslân, Gelderland en Overijssel (met veel grasland en derogatiebedrijven), pakt het zelfs negatief uit (d.w.z. er gaat netto koolstof verloren uit minerale landbouwgronden);
- f. CO₂-emissie: de benodigde reductie wordt niet behaald (slechts 0,28 van de benodigde 0,45 Mton). Op provincieniveau worden de doelstellingen voor CO₂-reductie uit organische bodems evenmin behaald. Voor veenweiden zijn er mogelijk nog aanvullende maatregelen mogelijk (o.a. omzetting naar natte natuur of natte teelten) of verdergaande peilverhoging (bijv. naar gemiddeld 20 cm onder maaiveld);
- g. ammoniakemissie: de doelen worden gehaald;
- h. stikstofdepositie: het aandeel N2000-oppervlakte dat onder KDW ligt, stijgt van 82% naar resp. 95 en 96%.

NB: De berekeningen geven een indicatie van de mogelijke effecten. De mogelijke effecten zijn niet voor elke afzonderlijke maatregel beschikbaar (de gebruikte rekenmodellen kunnen deze overigens ongetwijfeld duidelijk maken). Voor een nog sterkere 'Friese benadering' zouden eigenlijk enkele Friese maatregelenselecties moeten worden doorgerekend.

3. Besluitvorming en daarbij betrokken partijen

Beschrijving partijen, rollen en verantwoordelijkheden	<p>De deelnemende partijen zijn nog beoogde deelnemende partijen. Het komende half jaar worden er nadere afspraken met hen gemaakt over de concrete rollen en taken. De volgende rollen en verantwoordelijkheden zijn daar nu in voorzien:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Belangenbehartigersorganisaties van de melkveehouderij en de akkerbouw in Fryslân (LTO Noord, NMV, NAV, FBBF, FDF). Rol mee informeren van en kennis overdragen aan leden over 'werken met KPI's in Fryslân'. • De agrarische collectieven (www.kbf.frl). Rol mee informeren van en kennis overdragen aan leden over 'werken met KPI's in Fryslân'. Daarnaast potentieel rapportage praktijk resultaten. • BoerenNatuur. Rol datakluis voor KPI's Natuur&Landschap en Kruidenrijkheid. Ontsluiting data.
---	---

	<ul style="list-style-type: none"> • BO akkerbouw: Rol datakluis voor KPI's akkerbouw. Ontsluiting data. Potentieel vanuit managementpakketten indien nodig. • Duurzame Zuivelketen/ Kringloopwijzer: Rol datakluis voor KPI's melkveehouderij. Ontsluiting data. • De stichting Biodiversiteitsmonitor Melkveehouderij; Rol borging KPI's BDM. • Boerenverstand, WUR. Rol inhoudelijke advisering KPI's, managementmaatregelen en data/ monitoring. • WUR, HVHL. Rol wetenschappelijke onderbouwing. • Living Lab Fryslân en Landbouw Adviespool. Rol mee informeren van en kennis overdragen aan melkveehouders en akkerbouwers. • Countus, Terwan onderzoek & advies. Rol inhoudelijke advisering. • Project- en procesmanagement partij. Rol verantwoordelijk voor procesbegeleiding en projectmanagement. Mogelijke partijen Weusthuis, Aequator, WING. • Ministerie LNV, I&W en Financiën. Rol meewerken aan uitvoering geven stappenplan om te komen tot belastingheffing ten behoeve van een landelijke fonds na NPLG, waaruit publieke waarden kunnen worden vergoed. • Omrop Fryslân. Rol documentaire Fryslân Doc maken rondom de doelsturing met de agrarische sector. Uitleg aan de burgers wat het belang hiervan is. • Provincie Fryslân Rol opdrachtgever en verantwoordelijk voor beleidsmatige inbedding binnen het FPLG.
<p>Afgeronde procedures en besluitvorming</p>	<p>2de helft 2023</p> <p>Duidelijkheid over maatregelpakket t.b.v. aantrekken projectorganisatie voor implementatie</p> <p>Duidelijkheid landbouwakkoord</p> <p>Keuze startset KPI's</p> <p>2024</p> <p>Project- uitvoeringsorganisatie is belegd en ingeregeld</p> <p>Theoretische voorbereidingswerk is uitgevoerd</p> <p>Drempelwaarden voor start met BDM en BDA per 2024 zijn bekend</p> <p>Vergoedingshoogte eerste 2 jaar is bekend en/of ruimtelijke verbindende ontheffingen zijn bekend</p> <p>Private mee koppelkansen bekend</p> <p>2025</p> <p>Duidelijkheid vertaling Friese doelen naar gebieden t.b.v. drempelwaarden</p> <p>Doelsturing geconcretiseerd en monitoring ingericht</p> <p>2026 – 2030</p> <p>Evaluatie t.m. 2025</p> <p>KPI's overal toegepast</p> <p>Doorlopende monitoring</p> <p>Roadmap met Rijk vastgesteld t.b.v. toekomstige belastingheffing</p>

	2030 – 2035 Zicht op einddoel langjarige beloning via belastingheffing
Participatie en betrokkenheid democratische vertegenwoordigingen	De streefwaarden zullen binnen de gebiedsprocessen van de gebiedsgerichte aanpak worden vastgesteld, gekoppeld aan de gebiedsgerichte doelen. Daarmee wordt het werken met KPI's één van de gefaciliteerde instrumenten die bijdragen aan de realisatie van de doelen in de gebieden.

4. Financiën en risico's

Onderbouwing overheidsbijdrage	
Kostenraming	<p>Hieronder volgt een toelichting op de verschillende opgenomen posten in de begroting:</p> <p><i>Vergoeding inzet boeren</i> Er worden extra diensten, inzet van productieruimte of toepassing van andere managementmaatregelen van een grondeigenaar gevraagd waar vaak geen private vergoedingsmogelijkheid tegenover staat.</p> <p>Voor de Friese landbouwagenda is – zonder wetenschappelijke onderbouwing – berekend dat de gemiddelde meerkosten voor een Fries melkveebedrijf en akkerbouwbedrijf wanneer ze willen voldoen aan de 5de groene ster van de landbouw minimaal het volgende zijn;</p> <p>Meerkosten</p> <ul style="list-style-type: none"> • voor melkveebedrijven (intensieve, extensieve en bedrijven op veen) bedragen deze grofweg tussen de € 2- en 3,- per 100 kg melk. Het gewogen gemiddelde is € 2,21 per honderd kg melk en € 417 per ha; In 2022 184.339 hectares zou betekenen: 76.869.363 extra kosten in Friesland • voor de akkerbouw zijn de meerkosten voor bedrijven op klei (bouwplan met consumptieaardappelen) € 324,- per ha per jaar en voor akkerbouwbedrijven op zand (bouwplan met zetmeelaardappelen) € 185,- per ha per jaar. In 2022 21.925 hectares zou betekenen: 7.103.700 extra kosten in Friesland (bij bouwplan consumptieaardappelen) <p>De agrarische sector is voor Fryslân van groot economisch belang zowel voor de werkgelegenheid en export als voor kennisontwikkeling en innovatie. Naast producent van voedsel is de landbouw ook gebruiker en tegelijk de belangrijkste beheerder van het landelijk gebied.</p> <p>Als maatschappij willen wij dat de grondbeheerders bijdragen aan de maatschappelijke doelen, dat rechtvaardigt dat wij hen financieel belonen voor hun bijdrage aangezien hun bijdrage hun ruimte om inkomsten uit hun primaire product te halen, beperkt.</p> <p>Voor de agrarische bedrijven is gemiddeld een jaarlijks bedrag van € 15.000,- opgenomen als waardering. Zie voor een verdere toelichting op de mogelijkheden van beloning, onder aan deze tabel.</p>

	<p>In 2024 en 2025 worden de doelen bedrijfsspecifiek gemaakt, wat het dan mogelijk maakt deze kosten te vertalen naar een bijdrage per doel.</p> <p><i>Begeleiding</i> Voor de begeleiding van boeren is een percentage van 25% van de waardering opgenomen. Boeren kunnen zo individueel of groepsgewijs worden geïnformeerd of geadviseerd over het instrument KPI's of over de uit te voeren managementmaatregelen om de gestelde doelen te kunnen realiseren.</p> <p><i>Implementatie</i> Er zijn kosten opgenomen voor het inregelen en jaarlijks uit kunnen voeren van de data infrastructuur, de bedrijfs- en gebiedsspecifieke rapportages over de praktijkresultaten, voorlichting, lobby, sectoroverleg, roadmap langetermijn fondsvulling, onkosten, praktijkkennis van de Friese situatie (in de vorm van onderzoek, livinglabs, validatie en disseminatie) en brede communicatie (ook naar burgers toe).</p> <p><i>Capaciteit</i> Er is voorzien in een team van 8 FTE aan capaciteit voor Provincie Fryslân om de implementatie en uitvoering van het werken met KPI's in Fryslân mogelijk te maken.</p> <p>De kosten zijn geraamd tot en met 2035. Voor 2024 en 2025 wordt afgerond 100 mln. aangevraagd. Implementatie in 2024 en 2025 is onlosmakelijk verbonden met een minimale doelafspraken voor de aansluitende 10 jaren en daarmee met de totale begroting.</p>
Dekkingsvoorstel	Tot en met 2035 uit het FPLG. Daarna continueren door middel van een nationale belastingheffing (voor het leveren van ecologie). eventuele structurele (beheer)kosten gedekt worden.
Verhouding tot indicatief budget voor realisatie van het gehele gebiedsprogramma (totaal maatregelpakketten)	Het werken met KPI's is onderdeel van de mix van instrumenten/ maatregelpakketten die Provincie Fryslân wil inzetten. Het is van belang dat er groot aandeel direct bijdraagt aan de waardering van en het mogelijkheid maken dat de agrarische sector bijdraagt aan de gestelde doelen. Naast individuele mogelijkheden voor investeringssubsidies, biedt het werken met KPI's de mogelijkheid om een minimaal 10 jarige afspraak te maken met de agrarische sector op basis van een waardering.
Risico's en beheersmaatregelen	<p>Een risico is dat boeren nog niet direct aan de slag willen of kunnen met het werken aan KPI's. Dit risico kan worden beperkt door goede voorlichting en informatiedeling, door snel duidelijkheid te verschaffen over de concreet na te streven doelen in een gebied, de in het vooruitzicht gestelde waardering en door begeleiding van individuele grondbeheerders met de toepassing van (een mix van) managementmaatregelen op hun bedrijf.</p> <p>Een risico is dat het Landbouwakkoord te veel generieke maatregelen oplegt of dat er aanvullende EU regelgeving komt, wat doelsturing bemoeilijkt. Dit risico ligt buiten onze beïnvloedingssfeer, maar</p>

	<p>desalniettemin zal, indien dit gebeurt, hierop zo goed als mogelijk worden aangesloten.</p> <p>Een risico is dat onvoldoende gemakkelijk de toepassing kan worden gevalideerd en worden toegekend aan daadwerkelijk omgevingskwaliteitsverbeteringen in het veld. Dit risico kan worden voorkomen door een goede afstemming tussen de overall monitoring van het FPLG en de monitoring van de uitkomsten van de KPI's.</p>
--	---

De mogelijkheden om agrarische bedrijven te belonen voor doelrealisatie.

Relevante staatssteunregels

- Staatssteun moet een 'stimulerend effect' hebben (d.w.z. zonder die steun zou de inspanning niet vanzelf tot stand zijn gekomen);
- Zowel eco-premie als ANLb-vergoeding (of een vergoeding vanuit een vergelijkbare publiek gefinancierde regeling) mogen alleen worden uitgekeerd voor bovenwettelijke inspanningen > inspanningen die véerder gaan dan wat vereist is;
- De maximaal toegestane steunintensiteit in het kader van het ANLb is 100% van de extra gemaakte kosten/inkomstenderving; je mag kosten/inkomstenderving die al vergoed worden vanuit het ANLb voor het uitvoeren van een bepaalde activiteit voor diezelfde activiteit op hetzelfde perceel niet nogmaals vergoed krijgen vanuit de eco-regeling (of een andere regeling waar publiek geld mee gemoeid is).

KPI's en staatssteun

Bij KPI's is er sprake van het uitkeren van een 'beloning' op basis van bepaalde behaalde resultaten in de vorm van KPI-scores. Boeren bepalen in meer of mindere mate zelf welke inspanningen/activiteiten zij verrichten om tot die scores te komen. Er kan daardoor in feite geen directe link gelegd worden tussen de behaalde KPI-scores en specifieke uitgevoerde activiteiten (daar wordt immers niet naar gekeken), en dus is eigenlijk ook niet bekend wat precies de gederfde inkomsten en/of gemaakte kosten zijn geweest. De consequentie daarvan is dat er ook niet met zekerheid kan worden vastgesteld of er sprake is van het vergoeden van dezelfde kosten. In die zin is het lastig om te bepalen of er sprake is van 'double funding'.

Niet voor niks hebben ze in het kader van de Brabantse Biodiversiteitsmonitor Melkveehouderij hun 'staatssteunonderbouwing' gebaseerd op een rapport dat aan de hand van een set van te verwachten biodiversiteitsmaatregelen de reële te verwachten meerkosten van die maatregelen heeft bepaald:

"Het doel van dit onderzoek is gericht op vraag in welke mate de kostprijs van de brede groep melkvee- en akkerbouwbedrijven stijgt wanneer deze maatregelen nemen die resulteren in een betere biodiversiteit, gemeten in een integraal hoge(re) score op de KPI's uit de biodiversiteitsmonitor. Het te realiseren hogere niveau dient hierbij gebaseerd te zijn op het niveau dat de best presterende bedrijven in de praktijk nu al realiseren."

Toch is dat ook geen waterdichte methodiek, want uiteindelijk draait het niet om de reële kosten, maar om de werkelijk gemaakte kosten. Dat is ook de reden dat deelnemende bedrijven in Brabant kostenadministraties moeten bijhouden. Het is aan te bevelen om deze werkwijze over te nemen. Op basis van de kostenadministraties kan ook de check op double funding worden gedaan.

ANLb i.r.t. KPI's

Feit is dat ANLb-beheer een rol speelt in de KPI-berekening van de drie 'groene' KPI's: kruidenrijk grasland, aandeel natuur & landschap, en groenblauwe dooradering. Neem als voorbeeld de KPI

aandeel natuur & landschap. Om de score op deze KPI te berekenen, wordt gekeken naar de afgesloten ANLb-pakketten (of BBM-pakketten als equivalent daarvan). ANLb-deelnemers krijgen voor hun ANLb-beheer sowieso een vergoeding. Als dat ANLb-beheer vervolgens ook tot een KPI-score leidt waar een beloning aan is/wordt vastgekoppeld, zou je kunnen stellen dat er - als die beloning óók vanuit publiek geld gefinancierd wordt - (deels) sprake is van double funding. Aan de andere kant is het zo dat de KPI-beloning niet alleen gebaseerd is op de KPI natuur & landschap, maar op de totale score op een integrale/brede set van KPI's. Om voor een KPI-beloning in aanmerking te komen, is méér nodig dan alleen ANLb-beheer.

5. Aanpak met planning en mijlpalen

Planning met mijlpalen en afronding	<p><u>2de helft 2023</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 2. Keuze van relevante KPI's 3. Verdere doorontwikkeling van relevante KPI's (operationaliseren) 4. Bepalen vergoedingshoogte eerste 2 jaar, verstrekken van deelnamevergoedingen/ aanloopbetalingen aan deelnemers 5. Inrichten van de uitvoeringsorganisatie
	<p>Afgeronde procedures en besluitvorming</p> <p>Duidelijkheid over maatregelpakket t.b.v. aantrekken projectorganisatie voor implementatie</p> <p>Duidelijkheid landbouwakkoord</p> <p>Keuze startset KPI's</p>
	<p><u>2024</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 6. Uitrol van KPI's op zoveel mogelijk bedrijven in Fryslân 7. Verzamelen van zoveel mogelijk gegevens over KPI-scores: <ul style="list-style-type: none"> - voor 'nulmeting' en bepalen van drempel- en streefwaarden (regionaal, in de gebiedsprocessen; benchmarking etc.) - voor het bepalen van de gewenste vergoedingshoogte (staatssteun-proof) - over de benodigde gegevensbronnen voor het berekenen van scores - voor de borging - voor het meten van het doelbereik (monitoring opzetten?) - etc. 8. Definitieve 'validatie' van de KPI-set voor Fryslân (provinciaal en/of regionaal) 9. Begeleiden van de uitrol onder boeren (communicatiematerialen, keukentafelgesprekken etc.) <ul style="list-style-type: none"> - regelen van het 'eigenaarschap' van de bedrijfsgegevens/KPI-scores - borging/controlle van de gegevens - uitbetaling boeren (provincie, RVO, derde partij?) - aanbesteden ondersteunend onderzoek - etc. 10. Verkennen van mogelijkheden voor private financiering, zo mogelijk start maken met private financiering
<p>Afgeronde procedures en besluitvorming</p>	

	<p>Project- uitvoeringsorganisatie is belegd en ingeregeld Theoretische voorbereidingswerk is uitgevoerd Drempelwaarden voor start met BDM en BDA per 2024 zijn bekend Vergoedingshoogte eerste 2 jaar is bekend en/of ruimtelijke verbindende ontheffingen zijn bekend Private mee koppelkansen bekend</p>
	<p>2025</p> <ol style="list-style-type: none"> 11. Grootschalige uitrol van beloningssysteem op basis van KPI-scores 12. Uitrol monitoringssysteem voor bepalen doelbereik 13. Doorlopend: <ul style="list-style-type: none"> - werving nieuwe deelnemers - onderzoek - bedrijfsbegeleiding - ervaringen uitwisselen in studieclubs etc. - communicatie 14. Evaluatie van de eerste vijf jaar, doorvoeren van aanpassingen 15. Plan van aanpak voor belastingheffing i.s.m. Rijk
	<p>Afgeronde procedures en besluitvorming Duidelijkheid vertaling Friese doelen naar gebieden t.b.v. drempelwaarden Doelsturing geconcretiseerd en monitoring ingericht</p>
	<p>2026 – 2030</p> <ol style="list-style-type: none"> 16. Doorlopend: <ul style="list-style-type: none"> - werving nieuwe deelnemers - onderzoek - bedrijfsbegeleiding - ervaringen uitwisselen in studieclubs etc. - communicatie 17. Evaluatie van de eerste vijf jaar, doorvoeren van aanpassingen 18. Stappen zetten in pad om te komen tot belastingheffing
	<p>Afgeronde procedures en besluitvorming Evaluatie t/m 2025 KPI's overall toegepast Doorlopende monitoring Roadmap met Rijk vastgesteld t.b.v. toekomstige belastingheffing</p>
	<p>2030 – 2035</p> <ol style="list-style-type: none"> 19. Invoering belastingheffing 20. Doorlopend: <ul style="list-style-type: none"> - werving nieuwe deelnemers - onderzoek - bedrijfsbegeleiding - ervaringen uitwisselen in studieclubs etc. - communicatie 21. Evaluatie en eindrapportage over tien jaar ervaringen t.a.v. sturingskracht, doelbereik, beloningshoogte, kansen private financiering etc.

	Afgeronde procedures en besluitvorming Zicht op einddoel langjarige beloning via belastingheffing
Gesteld staan voor realisatie	De benodigde menskracht is opgenomen als onderdeel van de begroting. Er wordt 2 FTE voorzien voor voorlichting, lobby, sectoroverleg, roadmap langetermijn fondsvulling) en daarnaast 8 FTE aan Provinciale capaciteit dat jaarlijks werkt aan de implementatie in en uitvoering van(uit) Provincie Fryslân.

NPLG Transitiefonds
Aanvraag rijksbijdrage voor beslissing tot start realisatie

Thema 2

Fysieke Investerings voor Generiek en Gebiedsgericht Versnellen

Algemeen

Naam	Fysieke Investerings voor Generiek en Gebiedsgericht Versnellen
Hoofdaanvrager	Provincie Fryslân
Deelnemende partijen	<ol style="list-style-type: none"> Voor deel 1 van het pakket zal er worden samengewerkt met de provincies Groningen en Drenthe en SNN (Samenwerkingsverband Noord Nederland, www.snn.nl). Hier betreft het met name het uitvoeren van een subsidieregeling. Voor deel 2 van het pakket zal er op individuele basis worden samengewerkt met (coöperaties van) agrarische ondernemers.
Gebied /locaties	<ol style="list-style-type: none"> Deel 1 van het pakket heeft betrekking op de gehele provincie Fryslân. Deel 2 van het pakket zal zich gebiedsgericht concentreren op ca. 100 bedrijven in de directe nabijheid van stikstofgevoelige Natura2000-gebieden.
<p>Samenvatting <i>Vat de essentie van het doel van het maatregelpakket samen in (maximaal) 1 A4. Ga hierbij in op de belangrijkste maatregelen, instrumenten, doelbereik en verhouding tot het gebiedsprogramma.</i></p>	<p>Met deze (deel-)aanvraag willen wij de versnelling en sprongsgewijze ontwikkelingen, die nodig zijn voor een succesvolle transitie en tijdige emissiereductie, financieren. Wij onderscheiden daartoe de volgende twee componenten:</p> <ol style="list-style-type: none"> Met de komst van het Nationaal Programma Landelijk Gebied worden er steeds hogere eisen gesteld aan boerenbedrijven. Waar aan deze eisen kan worden voldaan door management-aanpassingen en relatief kleine fysieke investeringen ("Laaghangend Fruit"), is het streven om deze te faciliteren m.b.v. het prolongeren van de op dit moment al lopende Noordelijke Investeringsregeling Reductie Stikstofemissie. <p>Melkveehouders in Fryslân (en in Drenthe en Groningen) die de stikstofuitstoot van hun bedrijf willen verminderen, kunnen via deze regeling subsidie aanvragen van de provincie. Met de sinds juni '23 opengestelde "Investeringsregeling Reductie Stikstofemissie" streven de drie provincies gezamenlijk naar reductie van de stikstofdepositie op overbelaste Natura 2000-gebieden. Het Rijk heeft in totaal 55 miljoen euro voor de regeling beschikbaar gesteld, als onderdeel van de zogenaamde versnellingsaanpak.</p> <p>De subsidie bedraagt maximaal 80 procent van de investering en is bedoeld voor advies en voor maatregelen op de boerderij. De subsidie is sinds 7 juni aan te vragen via het subsidieloket van</p>

	<p>Samenwerkingsverband Noord-Nederland, www.snn.nl, en loopt tot eind 2024.</p> <p>De subsidie is aan te vragen voor advies (tot 100% van de kosten) omtrent het verminderen van de stikstofuitstoot van een melkveebedrijf, bijvoorbeeld door koeien langer in de wei laten lopen of het verlagen van het eiwitgehalte in het voer. Daarnaast gaat het om fysieke maatregelen en investeringen (80% van de kosten, tot maximaal 60.000 euro) die de ammoniakemissie uit de stal verminderen, bijvoorbeeld met een mestrobot, het schoonsproeien van stalvloeren en het werken met magnesiumchloride op de stalvloer.</p> <p>De Investeringsregeling Stikstofreductie kan rekenen op breed draagvlak en is tot nog dan ook een groot succes. De drie Noordelijke provincies willen derhalve insteken op een vervolg, dat direct aansluitend op de huidige regeling van start kan gaan, om geen momentum te verliezen. Hiervoor is aanvullend budget nodig dat middels dit pakket wordt aangevraagd. De hoogte van de aanvraag (van de drie provincies samen) is in overeenstemming met het oorspronkelijke aanbod van de Noordelijke Provincies aan het ministerie van LNV. De regeling past binnen het streven van het FPLG om niet voorbij te gaan aan innovatie en managementmaatregelen als (deel)oplossing voor het bereiken van de doelen van het FPLG. Ook is het “Laaghangend Fruit” deel van de investeringsagenda die benoemd wordt in het FPLG, en dan met name in de Bijlage “Aanpak Stikstof - Van Uitvoeringsprogramma Stikstof (UPS) naar FPLG”.</p> <p>2. In sommige gevallen volstaan bescheiden wijzigingen in de bedrijfsvoering niet langer om te voldoen aan de - sprongsgewijs - steeds hogere eisen die aan agrarische bedrijven worden gesteld. In die gevallen kunnen wat grotere investeringen (“Hoger Hangend Fruit”) nodig zijn om te zorgen dat landbouwbedrijven in Fryslân – vaak relatief kleine gezinsbedrijven – door veranderend beleid niet buitenspel worden gezet. Hierbij valt te denken aan het (deels) moderniseren van stallen, aan het realiseren van duurzame innovaties om methaan- en stikstofemissies terug te dringen, of aan het realiseren van voldoende verdienvermogen.</p> <p>Het Fries Innovatiefonds voor de landbouw, zoals kort beschreven in het Fries Programma Landelijk Gebied (FPLG) is bedoeld om dit ‘hoger hangend’ fruit, dat wil zeggen de meer kapitaalintensieve investeringen die soms nodig zijn voor de transitie, te ondersteunen.</p> <p>Dit kan in de praktijk plaats vinden via een subsidieregeling die vergelijkbaar is met bovengenoemde Investeringsregeling Reductie Stikstofemissie, maar dan met een meer gebiedsgericht karakter: “gebiedsgericht versnellen”. Om met name gebiedsgericht, nabij stikstofgevoelige natuur, doelrealisatie te kunnen versnellen, wil Fryslân op korte termijn inzetten op een pakket maatregelen dat, juist waar dat het meest van belang is, de veld- en stalemissies fors</p>
--	--

	<p>kan verminderen: “gebiedsgericht versnellen”. Dit is de 2^e component van deze (deel)aanvraag. Gedacht kan worden aan maatregelen als het subsidiëren van stikstofstrippers, voor het drastisch reduceren van de veldemissies en produceren van groene kunstmest, of het faciliteren van dagelijks of per uur ont-mesten van stallen, om de stalemissie fors te verlagen.</p> <p>Een dergelijk programma past binnen het streven van het FPLG om niet voorbij te gaan aan innovatie als (deel)oplossing voor het bereiken van de doelen van het FPLG. Ook is het “Hoger Hangend Fruit” deel van de investeringsagenda die benoemd wordt in het FPLG, en dan met name in de Bijlage “Aanpak Stikstof - Van Uitvoeringsprogramma Stikstof (UPS) naar FPLG”.</p>
Kosten en dekking	<p>De totaal benodigde fondsen voor bovengenoemde tweeledige aanpak zijn als volgt:</p> <p>Prolongeren Noordelijke Investeringsregeling Reductie Stikstofemissie (“Laaghangend Fruit”): € 41.670.000</p> <p>Gebiedsgericht versnellen middels “Hoger Hangend Fruit”: € 20.000.000</p> <p>Totaal:€ 61.670.000</p> <p>(N.B.: een verdere onderbouwing van deze bedragen wordt in onderstaande teksten gegeven)</p>
Bijlagen	<ol style="list-style-type: none"> 1. Uitvoeringsprogramma Stikstof Fryslân 2030 (UPS). 2. Format Spuk Noordelijke Investeringsregeling Reductie Stikstofemissie.

1. Opgaven/probleemanalyse en te bereiken doelen

Analyse provinciale/ gebiedsopgaven NPLG	<p>Dit maatregelpakket draagt bij aan de stikstof- en klimaatdoelen van het NPLG, en aan het mede in stand houden van perspectief voor landelijk gebied en landbouwsector in Fryslân. Laatstgenoemde doelen zijn immers benoemd als integrale doelen van het FPLG.</p> <p>De stikstofdoelen van het FPLG</p> <p>Gedeputeerde Staten van provincie Fryslân hebben op 29 maart 2022 het Uitvoeringsprogramma Stikstof Fryslân 2030 (UPS) vastgesteld. Het UPS geeft uitvoering aan de Wet Stikstofreductie en Natuurverbetering (Wsn) en licht de maatregelen en processtappen toe die de provincie Fryslân op dat moment in dit kader kon en wilde nemen. Het UPS had als doel het in 2035 bereiken van de omgevingswaarden van de Wsn. Doorrekening door WUR liet o.a. zien dat met een generieke emissiereductie van 25% in negen van de twaalf stikstofgevoelige N2000 gebieden in Fryslân de depositie op 74% van het stikstofgevoelige oppervlak onder de KDW kon worden teruggebracht (mits andere provincies</p>
---	--

	<p>en buitenland naar rato bijdragen). Hieraan wordt met name bijgedragen door de eerst voorgestelde component van dit maatregelpakket, nl. het prolongeren van de op dit moment al lopende Noordelijke Investeringsregeling Reductie Stikstofemissie. De resterende opgave zou kunnen worden gerealiseerd door aanvullende gebiedsgerichte inspanningen. Hieraan wordt bijgedragen door de tweede component van dit pakket, nl. “gebiedsgericht versnellen”.</p> <p>Recente ontwikkelingen, waaronder de vaststelling van het NPLG als nieuw landelijk beleidskader en de (geleidelijke) afschaffing van de derogatie, maken een herijking van het UPS noodzakelijk, alvorens het programma integraal deel kan worden van het FPLG. Hiermee kunnen zowel de generieke als de gebieds-specifieke stikstofopgaven veranderen. Het UPS echter blijft van kracht totdat herberekening, herijking en integrale opname van de stikstofaanpak in het FPLG heeft plaatsgevonden. Naar verwachting zal dit in het eerste kwartaal van 2024 zijn.</p> <p>De klimaat- en methaandoelen van het FPLG</p> <p>Zoals bekend bedraagt de landelijke opgave voor broeikasemissiereductie vanuit de veehouderij en akkerbouw 5,0 Mton CO₂ eq. (2030). Voor Fryslân is de totale opgave voor broeikasemissiereductie vanuit de veehouderij en akkerbouw indicatief gesteld op 0,8 Mton CO₂ eq. (2030).</p> <p>Binnen het NPLG is verder bepaald dat in de veehouderij en akkerbouw een methaanemissiereductie van minimaal 3,82 Mton CO₂ eq. wordt gerealiseerd (2030).</p> <p>Voor methaan is ons nog geen specifieke deelopgave voor de provincie Fryslân bekend, maar als deze naar rato van eerdergenoemde opgave zou worden toebedeeld, zou deze ca. 0.61 Mton CO₂ eq. bedragen.</p>
Doelbereik NPLG	<p>De generieke reductie van stikstofemissies die provincie Fryslân beoogde met het UPS kan waarschijnlijk voor een substantieel deel worden gerealiseerd met het prolongeren van de op dit moment al lopende Noordelijke Investeringsregeling Reductie Stikstofemissie. Het uiteindelijke doel hiervan is dat de meeste melkveehouders op enigerlei wijze deelnemen aan de regeling, die reductiepercentages van 5-25% mogelijk maakt, via niet-productieve investeringen, maar ook via advies m.b.t. bijvoorbeeld het verlagen van het eiwitgehalte in het rantsoen van het vee. Zeker in het licht van het afschaffen van de derogatie, het voorziene effect van de piekbelasters-regeling en mogelijke extensivering is dit al een forse bijdrage. De verhoudingsgewijs grotere stikstofopgaven nabij stikstofgevoelige natuur kunnen dan voor een deel worden gerealiseerd door “gebiedsgericht versnellen”. Met dagelijks ont-mesten zijn stikstofemissiereducties van ca. 30-35% vanuit de stal mogelijk, op basis van onderzoek van WUR in de PPS “Next Level Mest Verwaarden”. Met per uur ont-mesten zijn dergelijke reductiepercentages nog makkelijker te realiseren. Met stikstofstrippen zijn, op basis van eerdergenoemde studie, reducties van de veldemissies van ammoniak van meer dan</p>

	<p>50% te behalen (denk hierbij aan de inzet van inmiddels commercieel beschikbare innovaties als de Bio-NP, winnaar van de Jan Terlouw Innovatieprijs 2021).</p> <p>Met betrekking tot reductie van de <u>methaan</u>emissies kan dag ontmesten een emissiereductie vanuit de stal opleveren van ca. 50%. Om te voorkomen dat de emissies vervolgens alsnog plaatsvinden vanuit de mestopslag is mono-mestvergisting, voor de productie van groen gas, een geschikte techniek. De combinatie van monomestvergisten en dagelijks (of nog frequenter) ontmesten van de stal kan de methaanemissies uit de mest tot 85% verminderen. Aangenomen dat de emissies uit mest 40% uitmaken van de totale methaanemissies van rundvee (de rest is afkomstig van enterische fermentatie), betreft het hier een maximale emissiereductie van ca. $40\% \times 85\% = 34\%$. De Nationale Methaanstrategie (2022) stelt dat de reductie van methaan hier “synergie kent met de reductie van andere broeikasgassen en sector overstijgend is. De winning van groen gas uit mestvergisting zorgt namelijk voor een reductie van methaanuitstoot in de landbouw en voor een reductie van CO₂ uitstoot in de andere sectoren doordat het fossiel gas vervangt als brandstof. Deze synergie wordt versterkt als groen gasproductie wordt gecombineerd met stalinnovaties en CO₂ opslag.”</p>
Eventuele wijzigingen ten opzichte van gebiedsprogramma	N.v.t.
Meekoppelkansen	<p>De afzet van groen gas kan een aanvullend verdienmodel zijn voor agrarisch ondernemers en, naast emissiereductie, deels bijdragen aan het creëren van nieuw perspectief. Investeren in deze energiedrager kan een bijdrage leveren aan het reduceren van de import van (fossiel) aardgas en wellicht ook aan het voorkomen van energiearmoede in de provincie, met name in oudere sociale huurwoningen.</p> <p>Productie van groene kunstmestvervangers m.b.v. stikstofstrippers kan gebruik van ‘fossiele’ (met aardgas geproduceerde) stikstofkunstmest voorkomen en daarmee ook een financiële besparing opleveren op agrarische bedrijven. Ook kunnen emissies vanuit de zeer energie- en broeikasgas-intensieve kunstmestindustrie worden vermeden, al “telt dit formeel niet mee” binnen het NPLG.</p> <p>Het schoner houden van stalvloeren met de “laaghangend fruit” maatregelen kan bijdragen aan een betere diergezondheid, en daarmee aan een hoger dierwelzijn en aan het voorkomen van veterinaire medicijngebruik, hetgeen weer een gunstig effect op de waterkwaliteit kan hebben.</p> <p>Ook het sturen op een lager eiwitgehalte in het rantsoen kan, naast een verlaagde stikstofemissie, leiden tot kostenbesparingen voor de boer en een gereduceerde import van krachtvoer (en daarmee mineralen).</p>

2. Oplossingsrichtingen, doelbereik en (sociaaleconomische) effecten

<p>Maatregelen en instrumenten</p>	<p>1. Prolongeren van de op dit moment al lopende Noordelijke Investeringsregeling Reductie Stikstofemissie (“Laaghangend Fruit”)</p> <p>Binnen die regeling is op dit moment advies, zoals omschreven in onderstaande, voor 100% subsidiabel, tot een maximum van € 3000 per agrarisch bedrijf. Daarnaast zijn een aantal laagdrempelige fysieke investeringen, zoals omschreven in onderstaande, subsidiabel, waarbij de subsidie-intensiteit 80% bedraagt van de subsidiabele kosten met een maximum van € 60.000 per agrarische onderneming. De volgende typen advies en investeringen zijn op dit moment subsidiabel binnen de regeling, waarbij dient te worden opgemerkt dat tussentijdse aanpassingen van deze lijst mogelijk zijn, op basis van voortschrijdend inzicht:</p> <ol style="list-style-type: none"> a. Advies omtrent mogelijkheden voor het verhogen van het aantal uren weidegang van de veestapel. b. Advies omtrent mogelijkheden voor het verlagen van het ruw eiwitgehalte in het rantsoen van de veestapel, inclusief advies op het gebied van graslandmanagement met als doel een lager eiwitgehalte in het gras te realiseren. De streefwaarde is 150 g/kg DS, mogelijk zelfs nog lager, op basis van expertkennis. c. Advies m.b.t. de voor het betreffende bedrijf meest geschikte maatregelen om de ammoniakuitstoot te verlagen. d. Niet-productieve investeringen om de ammoniakemissie uit de stal te verminderen, nl.: <ol style="list-style-type: none"> i. Mestrobots, met of zonder watersproeier. Voorwaarde is dat het vloeroppervlak minimaal 6 keer per dag gereinigd kan worden. ii. Installaties en spoelleidingen voor het schoonsproeien van loopvloeren met water. Voorwaarde is meerdere malen daags sproeien met in totaal minimaal 10 liter water per m² bevuild oppervlak per dag. iii. Registratiesystemen die de activiteit en/of het watergebruik van sproei-installaties of mestrobots bijhouden. iv. Installaties, spoelleidingen en additieven voor het sproeien van (verdund) magnesiumchloride op traditionele roostervloeren. Voorwaarde is overdag ieder uur (12 x) sproeien met magnesiumchloride (32%), aangelengd met water in een verhouding 1:8, in overeenstemming met de condities en instellingen die vast zijn gesteld op basis van het meest recente onderzoek (zie appendix voor de huidige condities en instellingen). v. Aanleg of uitbreiding van opslag- en opvangcapaciteit voor regenwater en van capaciteit voor mestopslag alleen in combinatie met een van de bovenstaande maatregelen. Dit faciliteert het bovengenoemde schoonsproeien van loopvloeren en het onder emissiearme weersomstandigheden uitrijden van mest. <p>2. Gebiedsgericht versnellen/“Hoger Hangend Fruit”</p>
---	---

	<p>Hier wordt ingestoken op het subsidiëren van fysieke investeringen op 100 bedrijven in de directe nabijheid van stikstofgevoelige natuur, waarvoor derhalve de stikstofopgave groter en urgenter kan zijn, met een gemiddelde subsidiabele kosten van 200k Euro per agrarische onderneming. Dit bedrag is afgeleid uit de geschatte gemiddelde kosten van de te subsidiëren maatregelen, zijnde:</p> <p>a. Het mogelijk maken van dagelijkse ont-mesting van stallen, d.m.v. het afdekken van stalvloeren met (makkelijk opnieuw te verwijderen en herbruikbare) rubbermatten. Kosten hiervan zijn ca. € 355 per koe, of ca. € 64.000,- voor een gemiddeld melkveebedrijf met 180 koeien.</p> <p>Naar verwachting kan dit in de praktijk plaatselijk gerealiseerd worden middels een gebiedsgerichte variant van de Noordelijke Investeringsregeling Stikstofreductie. Hiermee worden de stalemissies van ammoniak plaatselijk, d.w.z. met name in de nabijheid van stikstofgevoelige natuur, drastisch verlaagd.</p> <p>b. Het mogelijk maken van stikstofstrippen door subsidie op innovaties als de Bio-NP, winnaar van de Jan Terlouw Innovatieprijs 2021, en concurrerende alternatieven. De kosten hiervan zijn ca. € 150.000,- per bedrijf. Hiermee worden de veldemissies bij het uitrijden van de mest drastisch verlaagd en worden groene kunstmestvervangers geproduceerd. Een stikstofstripper heeft doorgaans wel een warmtebron nodig. Hiertoe kan gebruikt worden gemaakt van een mestvergister, indien deze aanwezig is. In het andere geval kan een aanvullende investering in een warmtepomp nodig zijn, eventueel in combinatie met zonnepanelen.</p> <p>Het zal nog nader onderzocht moeten worden welke subsidiepercentages en welke regelingen hier mogelijk zijn, ook met het oog op het vermijden van het verlenen van mogelijke illegale staatssteun.</p> <p>c. Het faciliteren van de aanleg van biogasleidingen, waarmee boeren gezamenlijk, in coöperatieverband, kunnen insteken op de productie van groen gas en het gezamenlijk reduceren van hun stikstof- en methaanemissies middels mono-mestvergisting (en dagelijkse ont-mesting). Het op de bedrijven opgewekte biogas wordt via de leidingen naar een centraal punt gebracht, waar het vervolgens wordt opgewerkt tot aardgaskwaliteit en geïnjecteerd in het gasnet. Deze werkwijze maakt het ook voor kleinere melkveehouders mogelijk om hun steentje bij te dragen en creëert zo een stukje perspectief. Biogasleidingen kosten ca. € 75 per meter. Experts schatten de gemiddeld benodigde lengte van de leidingen, per bedrijf, op ca. 1.5 kilometer in Fryslân. Daarmee zou de investering gemiddeld per deelnemende agrarische onderneming ca. € 112.500,- bedragen.</p> <p>Het zal nog nader onderzocht moeten worden welke subsidiepercentages en welke regelingen hier mogelijk zijn, ook met het oog op het vermijden van het verlenen van staatssteun.</p>
--	---

<p>Doelbereik (in verhouding tot het gebiedsprogramma)</p>	<p>Eerder is al toegelicht dat het Friese Uitvoeringsprogramma Stikstof Fryslân 2030 (UPS) een herijking behoeft, alvorens de geformuleerde aanpak integraal deel kan worden van het FPLG. Het is wel zeer waarschijnlijk dat er sprake blijft van een belangrijke generieke stikstofreductiedoelstelling; het is echter nog niet zeker of deze nog steeds 25% zal bedragen. Met de insteek dat de meeste, zo niet alle, Noordelijke melkveehouders kunnen meedoen aan de Noordelijke Investeringsregeling Stikstof (“Laaghangend Fruit”), en gezien het grote enthousiasme waarmee er tot nog toe gebruik is gemaakt van de regeling, zou het overall gerealiseerde reductiepercentage met name afhangen van de beschikbaar van voldoende middelen (ook via deze aanvraag) en het karakter van de aangevraagde maatregelen. Op het laatste kan ook nog tussentijds worden bijgestuurd. Op basis van dit alles is de verwachting dat zeker 50% van de generieke opgave vanuit deze regeling gerealiseerd zal kunnen worden. De overige 50% kan dan langs andere wegen gerealiseerd worden, o.a. via extensivering.</p> <p>Met ‘gebiedsgericht versnellen’ kunnen lokaal fors hogere reductiepercentages gerealiseerd worden. De bijdrage die dit zal leveren aan de provinciale doelstellingen is afhankelijk van de precieze locaties van de inzet van deze maatregelen, en daarmee de invloed op de depositie op stikstofgevoelige natuur.</p> <p>Dagelijks (of nog frequenter) ont-mesten van stalvloeren in combinatie met mono-mestvergisting kan op bedrijfsniveau een methaanreductie van ca. 34% bewerkstelligen. Dit percentage is ongeveer gelijk aan het generieke reductiepercentage dat de indicatieve klimaatdoelen van het NPLG voor Fryslân zouden betekenen. Het is echter niet aan de orde dat deze technologie sectorbreed toegepast zal gaan worden. Er zijn immers ook andere strategieën voor het verminderen van broeikasgasemissies, zoals extensiveren, fokkerij, etc. Het lijkt niet onwaarschijnlijk dat in Fryslân ca. 50% van de methaanopgave middels innovatieve oplossingen als mono-mestvergisting en dagelijks ont-mesten kan worden gerealiseerd, en de andere helft via extensivering, natuurinclusief boeren, etc. Het eerste is één van de componenten van dit maatregelenpakket, maar de omvang van het pakket is hiervoor uiteraard onvoldoende, aangezien dit pakket slechts tot doel heeft om gebiedsgericht te versnellen. Bredere uitrol van technische oplossingen moet plaatsvinden via het Innovatiefonds dat in het FPLG benoemd wordt.</p> <p>In onderstaande wordt per maatregel ingegaan op de te realiseren reducties van de stikstof- en methaanemissies (het laatste alleen voor de maatregelen waar dit van toepassing is).</p> <ol style="list-style-type: none"> a. Advies omtrent verhogen van het aantal uren weidegang. <u>De te verwachten emissiereductie is 5% per 720 uur, conform de RAV.</u> b. Advies omtrent het verlagen van het ruw eiwitgehalte in het rantsoen van de veestapel, met als streefwaarde is 150 g/kg DS. Te verwachten emissiereductie is ca. <u>1% per g eiwit/kg DS. Uitgaand van een huidig gemiddelde van 165 g eiwit/kg DS, is</u>
---	--

	<p><u>hiermee dus maximaal ca. 15% generieke emissiereductie te realiseren.</u></p> <p>c. Advies m.b.t. de voor het betreffende bedrijf meest geschikte maatregelen om de ammoniakuitstoot te verlagen.</p> <p>d. Niet-productieve investeringen om de ammoniakemissie uit de stal te verminderen, nl.:</p> <ul style="list-style-type: none"> i. Mestrobots, met of zonder watersproeier. Wanneer het vloeroppervlak minimaal 6 keer per dag gereinigd kan worden, is <u>de te verwachten emissiereductie 5-7% op bedrijfsniveau.</u> ii. Schoonsproeien van loopvloeren met water. Bij meerdere malen daags sproeien met in totaal minimaal 10 liter water per m² bevuild oppervlak per dag, is de <u>te verwachten emissiereductie max. ca. 24% op bedrijfsniveau.</u> iii. Registratiesystemen die de activiteit en/of het watergebruik van sproei-installaties of mestrobots bijhouden. iv. Sproeien van (verdund) magnesiumchloride op traditionele roostervloeren. <u>Te verwachten emissiereductie is max. ca. 13% op bedrijfsniveau, op basis van recent onderzoek door WUR/Dairy Campus Fryslân.</u> v. Aanleg of uitbreiding van opslag- en opvangcapaciteit voor regenwater en van capaciteit voor mestopslag alleen in combinatie met een van de bovenstaande maatregelen. Dit faciliteert het bovengenoemde schoonsproeien van loopvloeren en het onder emissiearme weersomstandigheden uitrijden van mest. vi. Met dagelijks ont-mesten van stalvloeren zijn stikstofemissiereducties van ca. 30-35% vanuit de stal mogelijk, op basis van onderzoek van WUR in het kader van de PPS “Next Level Mest Verwaarden”. Met ieder uur ont-mesten zijn dergelijke reductiepercentages nog makkelijker te realiseren. vii. Met stikstofstrippen zijn reducties van de veldemissies van ammoniak van meer dan 50% te behalen (denk hierbij aan de inzet van inmiddels commercieel beschikbare innovaties als de Bio-NP, winnaar van de Jan Terlouw Innovatieprijs 2021). Dit ook op basis van onderzoek van WUR in de PPS “Next Level Mest Verwaarden”. viii. Het subsidiëren van biogasleidingen maakt het ook voor kleinere melkveehouders mogelijk om in coöperatieverband groen gas te produceren middels mono-mestvergisting. De combinatie van mono-mestvergisting en dagelijks (of nog frequenter) ont-mesten van de stal kan de methaanemissies uit de mest tot 85% doen verminderen. Aangenomen dat de emissies uit mest 40% uitmaken van de totale methaanemissies van rundvee (de rest is afkomstig van enterische fermentatie), betreft het hier een maximale emissiereductie van ca. $40\% \times 85\% = 34\%$ op bedrijfsniveau.
<p>Onderbouwing Onderbouw de keuze voor de maatregelen en instrumenten</p>	<p>Rode lijn in het FPLG is dat wij nadrukkelijk kiezen voor een fasering van het programma in ‘nu’, ‘straks’ en ‘later’. In het ‘nu’ – 2024 en 2025 – ligt de focus op uitvoering – hiervoor is deze aanvraag voor</p>

<p><i>om tot het gestelde NPLG-doelbereik te komen. Maak hierbij gebruik van de beleidstheorie /doelenboom in het gebiedsprogramma, het toetsingsadvies van de Ecologische Autoriteit, de sociaal economische impact analyse (incl. de toekomst van de landbouw), effecten op leefbaarheid, milieu en leefomgeving e/o andere onderzoeken en adviezen zoals een eventuele milieueffectrapportage. Geef, als relevant, weer welke alternatieve maatregelen en instrumenten zijn afgewogen en op welke gronden deze zijn afgefallen (bijvoorbeeld effectiviteit, legitimiteit en/of draagvlak).</i></p>	<p>een maatregelpakket met name van belang. Het ‘straks’ beslaat de periode 2026 – 2035. En als laatste het ‘later’, de periode na 2035. Dat lijkt soms ver weg, maar dat is het niet. Voor een gemiddeld boerenbedrijf is het nu al van belang – in het kader van de financiering van bijvoorbeeld een nieuwe stal of gesprekken over de opvolging van het bedrijf – om perspectief te hebben over ‘later’.</p> <p>Beleid is belangrijk, maar het draait uiteindelijk ook om een goede uitvoering. Daarop ligt onze focus op de korte termijn, in het ‘nu’. Intensieve gesprekken tijdens onder meer de hackathon landelijk gebied van maart 2023, hebben geleerd dat er veel dossiers zijn waar betrokkenen een gemeenschappelijk belang zien. Dit betreft o.a. het geven van een integrale impuls aan innovatie op het boerenbedrijf en het behoud van een goede sociaal-economische structuur. Via een Investeringsagenda werken wij aan intensivering van de bestaande opgaven: natuur, water, bodem en klimaatmitigatie. De pakketaanvraag maakt deels deel uit van de Investeringsagenda en dan specifiek het Fries Innovatiefonds.</p> <p>Voor wat de landbouwsector aangaat koerst het FPLG in grote lijnen in de richting van de te behalen doelen middels Doelsturing via de KPI-systematiek (d.w.z. het belonen van goede scores van agrarische bedrijven op diverse duurzaamheidsindicatoren), via grond- en structuurmaatregelen als opkoop en verplaatsing en via technische en managementmaatregelen en innovatie. Met het oog op de relatief beperkte grondmobiliteit in Fryslân valt het te verwachten dat grond- en structuurmaatregelen eerst relatief langzaam zullen verlopen. Ook de impact en snelheid van de piekbelastersaanpak zijn op dit moment nog moeilijk in te schatten. Om intussen wel al te koersen richting doelbereik, komt de focus daarmee in het ‘nu’ wat sterker te liggen op Doelsturing en op Managementmaatregelen en Innovatie. Het is dan ook passend dat deze pakketaanvraag o.a. die twee componenten omvat (doelsturing / KPI-systematiek wordt in een ander deelpakket toegelicht). Het Laaghangend Fruit steekt in op de kortere termijn en geniet breed draagvlak. Het is echter begrenst tot advies, managementmaatregelen en relatief laagdrempelige innovaties. Op basis van signalen vanuit de provincie, ook tijdens de hackathon landelijk gebied van maart 2023, blijkt dat er op korte termijn ook behoefte is aan het type innovaties dat gekenschetst kan worden als “Hoger Hangend Fruit” en dat in dit maatregelpakket nu wordt aangedragen onder het kopje “gebiedsgericht versnellen”.</p> <p>Een recente analyse die uitgevoerd is door WUR, laat zien dat er in het zandgebied van Fryslân (noordelijke + zuidelijke Fryske Wâlden) 81 bedrijven liggen binnen 1 km afstand van stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden. In het veenweidegebied liggen er 58 bedrijven binnen 1 km van dergelijke gebieden. Op deze, in totaal dus ca. 140 bedrijven, zullen de opgaven waarschijnlijk het grootst en het meest urgent zijn (afhankelijk nog van de aanstaande herijking van het UPS). Hoewel hier zich ook het grootste deel van</p>
---	---

	<p>de piekbelasting zal bevinden, is nog niet duidelijk welk deel van de betreffende bedrijven zich zal aanmelden voor deze aanpak, en wat deze aanpak behelst wanneer er voor de optie 'innovatie' wordt gekozen.</p> <p>Om op korte termijn voortgang te boeken in deze gebieden ligt het voor de hand om op ca. 100 bedrijven aan de slag te gaan de komende twee jaar. Zoals eerder becijferd wordt hierbij uitgegaan van een investering van ca. 200k Euro per bedrijf, waarmee de in totaal benodigde middelen voor "gebiedsgericht versnellen" 20 miljoen Euro bedragen. Bij uitvoering van dit programma moeten vooraf steeds goede ruimtelijke overwegingen gemaakt worden, om het gevaar van <i>lock-ins</i> te vermijden. Ook afstemming met al lopende gebiedsprocessen is van vitaal belang. Relevante overwegingen zijn verder de afschrijvingstermijn van een mestvergister die, rekening houdend met de SDE++ subsidie, geschat mag worden op ca. 12 jaar (en gedurende die periode wordt stikstof- en klimaatwinst geboekt) en de snelheid waarmee de ontwerp-visie 'Fryslân Klimaatbestendig 2050+' realiteit zal worden. Tenslotte is relevant om te noemen dat investeringen als mestrobots, stikstofstrippers en rubber matten in de stal in de basis verplaatsbaar zijn.</p>
--	--

3. Besluitvorming en daarbij betrokken partijen

<p>Beschrijving partijen, rollen en verantwoordelijkheden</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Provincie Fryslân <ul style="list-style-type: none"> • Rol: (mede-)initiatiefnemer, opdrachtgever, financier, bevoegd gezag. • Verantwoordelijkheden: • Borgen van goede inpassing van de plannen in het FPLG/NPLG • Afstemming met provincies Drenthe en Groningen • Afstemming met belanghebbende partijen, waaronder aanbieders van maatregelen en advies, lopende gebiedsprocessen, het waterschap, Friese gemeenten, belangenbehartigers van de landbouwsector, terrein beherende organisaties, omwonenden, etc. • Inhoudelijke sturing, in overleg met experts, landbouwpartijen, provincies Groningen en Drenthe en het ministerie van LNV • Communicatie • Verantwoording richting LNV 2. SNN (Samenwerkingsverband Noord Nederland) <ul style="list-style-type: none"> • Rol: uitvoeringsorganisatie voor subsidieaanvragen • Verantwoordelijkheden: het vormgeven van geschikte regelingen en aanvraagprocedures, het beoordelen van subsidieaanvragen en het naar behoren administreren van de regeling.
<p>Afgeronde procedures en besluitvorming</p>	<ul style="list-style-type: none"> • 2022: GS-en van de provincies Fryslân Groningen en Drenthe stemmen in met de maatregelenlijst van de Noordelijke

	<p>Investeringsregeling Stikstofreductie. LNV verleent een SPUK-uitkering t.w.v. 55 miljoen Euro aan provincie Groningen, die acteert als penvoerder van het “Laaghangend Fruit”-initiatief</p> <ul style="list-style-type: none"> • Mei 2023: GS van provincie Fryslân stelt het concept-gebiedsprogramma (FPLG) vast. • Juni 2023: de regel Noordelijke Investeringsregeling Stikstofreductie wordt opengesteld en kan van meet af aan rekenen op groot enthousiasme bij de aanvragen agrarische ondernemers. • September 2023: bespreken van visie op aanwending van biomassastromen en monomestvergistings in Fryslân in het nieuwe College van GS (visie is ambtelijk voor de zomer al in gevorderd stadium). • Najaar '23: overleg met belanghebbenden in de provincie en het ontwikkelingen van nieuwe regelingen voor “gebiedsgericht versnellen”. • Begin '24: college(s) van GS akkoord, vaststellen nieuwe regelingen en implementatie van het maatregelpakket.
<p>Participatie en betrokkenheid democratische vertegenwoordigingen</p>	<p>Voorafgaand aan het komen tot de Noordelijke Investeringsregeling Stikstofreductie, heeft uitvoerige afstemming plaatsgevonden met alle relevante belanghebbenden, zoals de provincies Drenthe en Groningen, aanbieders van maatregelen en advies, Friese gemeenten, belangenbehartigers van de landbouwsector, terrein beherende organisaties, inhoudelijke experts en het ministerie van LNV.</p> <p>Voor het FPLG en de component “gebiedsgericht versnellen” wordt eenzelfde, zo niet meer uitgebreide, procedure gevolgd. In de beoogde maatregelen wordt vanuit de landbouwsector, maar ook vanuit energiecoöperaties, op dit moment al frequent belangstelling getoond en wordt de provincie verzocht om (mede-) financiering.</p> <p>Bij het uitvoeren van een subsidieregeling is het betrekken van gebiedspartijen en democratische vertegenwoordigingen in de fase van realisatie wellicht minder van belang dan bij beheer- en inrichtingstrajecten. Desalniettemin zal de vinger aan de pols worden gehouden en zullen geluiden vanuit het veld, ook via SNN, worden verzameld en geanalyseerd.</p>

4. Financiën en risico's

<p>Onderbouwing overheidsbijdrage</p>	<p>Provinciale Staten van provincie Fryslân heeft tot nog toe geen provinciale middelen willen uittrekken voor de stikstofaanpak. Zonder voldoende externe middelen wordt het realiseren van de doelen van het NPLG in zijn algemeenheid problematisch. Verder is het gevaar dat op kortere termijn veel kleinere agrarische gezinsbedrijven zonder subsidies niet voldoende mee kunnen bewegen in het realiseren van de vereiste doelen. Dit kan de vitaliteit van het Friese platteland veel schade berokkenen. Om de vergunningverlening, ook voor de</p>
--	--

	bouwsector, weer op gang te brengen is het verder van essentieel belang dat er op korte termijn voldoende stikstofreductie gerealiseerd wordt. Alleen zo kan worden voorkomen dat het additionaliteitsbeginsel, gezien de inhoud van de NDA's, structureel in de weg zal blijven staan van alle nieuwe ontwikkelingen.
Kostenraming	<p>1. Prolongeren Noordelijke Investeringsregeling Reductie Stikstofemissie ("Laaghangend Fruit"), op basis van het oorspronkelijke aanbod zoals de provincies Fryslân, Groningen en Drenthe dat in '22 richting LNV gedaan hebben, t.w.v. 180 miljoen Euro (zie bijlage), en in acht genomen dat daarvan inmiddels 55 miljoen is uitgekeerd: € 41.670.000</p> <p>2. Gebiedsgericht versnellen middels "Hoger Hangend Fruit", op basis van 100 bedrijven nabij stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden en een gemiddeld beoogde investering van 200k per bedrijf: € 20.000.000.</p> <p>Totaal begroot: € 61.670.000</p> <p>Hiervan is 5% te reserveren voor overhead- en uitvoeringskosten en 5% voor monitoring en evaluatie.</p> <p>De besteding is voor beide categorieën gelijkelijk te verdelen over de jaren '24 en '25. Na 2025 worden geen kosten meer gemaakt. Het risico op onvoorziene kosten is zeer laag ofwel afwezig.</p>
Dekkingsvoorstel	De gehele dekking uit bovengenoemde maatregelen komt uit het Transitiefonds. Wij zullen niet gebruikmaken van cofinanciering. Daarnaast bevatten de maatregelen ook geen beheerkosten. Voor alle beoogde maatregelen geldt het reguliere Btw-tarief van 21%; bovengenoemde bedragen zijn dus inclusief 21% BTW.
Verhouding tot indicatief budget voor realisatie van het gehele gebiedsprogramma (totaal maatregelpakketten)	Het indicatieve budget van het Transitiefonds is € 2.500.000.000. De beoogde financiering voor dit maatregelpakket bedraagt € 61,6 miljoen Euro, dit is ca. 2,5% van het indicatief aan Fryslân toebedeelde deel van het Transitiefonds.
Risico's en beheersmaatregelen	Het uitvoeren van een subsidieregeling kent in verhouding weinig financiële risico's, zolang het plafond van het beschikbare budget in acht wordt genomen. Om illegale staatssteun uit de weg te gaan, zullen concept-regelingen uitvoerig met juristen worden besproken. Tenslotte zal gemonitord worden op doelbereik en effectiviteit.

5. Aanpak met planning en mijlpalen

Planning met mijlpalen en afronding	<ul style="list-style-type: none"> • September 2023: bespreken van visie op aanwending van biomassastromen en monomestvergisting in Fryslân in het nieuwe College van GS (visie is ambtelijk voor de zomer al in gevorderd stadium). • Najaar '23: overleg met belanghebbenden in de provincie en het ontwikkelen van nieuwe regelingen voor "gebiedsgericht versnellen". • Begin '24: college(s) van GS akkoord, vaststellen nieuwe regelingen en implementatie van het maatregelpakket.
--	--

	<ul style="list-style-type: none"> • Voorjaar '24: openstellen van nieuwe regelingen en maatregelenlijsten.
Gesteld staan voor realisatie	Voor uitvoering van de Noordelijke Investeringsregeling Stikstofreductie is geen extra menskracht nodig gebleken. In het kader van deze regeling is bovendien al veel voorwerk gedaan, ook juridisch, dat direct kan bijdragen aan het huidige maatregelpakket. Daarom is naar verwachting geen extra capaciteit vereist.

NPLG Transitiefonds
Aanvraag rijksbijdrage voor beslissing tot start realisatie

Thema 3

Wetter en Moar

Algemeen

Naam	Wetter & Moar
Hoofdaanvrager	Provincie Fryslân
Deelnemende partijen	<p>Nationaal Park De Alde Feanen is een initiatiefnemer van het Programma Wetter & Moar, het innovatieprogramma op weg naar een Nationaal Park Nieuwe Stijl, dat werkt aan een duurzaam perspectief voor bewoners, bezoekers, ondernemers en landschaps- en terreinbeheerders in het Friese Veenweidegebied. In Nationaal Park de Alde Feanen zijn verenigd: Provincie Fryslân; Gemeenten Smallingerland, Tytsjerksteradiel, Leeuwarden; Regiomarketing; It Fryske Gea; de Dorpsbelangen van Earnewâld, Aldegea, De Feanhoop, Goëngahuzen, Warten, Grou en Wergea; Vereniging Princenhof/ ERF; Wetterskip Fryslân; Watersportverbond Noord; LTO Noord/rietsnijders; De Marrekrite; IVN; HISWA/ Recron; Friese Milieufederatie; Vereniging Friese Rondvaart ondernemingen.</p> <p>Het programma Wetter & Moar beoogt samenwerking in het bredere Veenweidegebied, in de opzet van Wetter & Moar zijn de partijen betrokken die werken aan gebiedsontwikkelingen in het Veenweidegebied, zoals Aldeboarn-De Deelen, De Hege Warren, Akkrumer Goedland, Grouster Leechlân, Bûtefjild, Idzegea. In de implementatiefase van Wetter & Moar zal ook met deze partijen een formele samenwerking vorm krijgen. Ook zullen dan de andere Veenweidegemeenten formeel worden betrokken.</p> <p>In 2020 is de voorbereiding van Wetter & Moar gestart, langs verschillende themalijnen zijn verkenningen gedaan in zogenaamde expedities. Dit heeft geleid tot een serie beoogde interventies die op het brede spectrum Brede Welvaart zullen leiden tot impulsen aan leefbaarheid, economie en duurzaamheid, de drie pijlers van Brede Welvaart. In deze expedities waren publieke partijen betrokken als Fries Planbureau (data), Arcadia LF2028 (materialen), Landschapsbeheer Friesland (landschapsbiografie), Merk Fryslân (merkontwikkeling), NHL Stenden – European Tourism Future Institute (recreatie en toerisme), Fries Natuurmuseum, IVN, It Fryske Gea, Museum Dr8888 (alle educatie). Daarnaast waren diverse innovatieve, in de regio gevestigde ondernemers betrokken in de voorbereidingsfase zoals Grendel Games (serious gaming), Altenburg en Wymenga (ecologie), TanQyou (verkeer) en Dorenbos Architecten (identiteit).</p>

<p>Gebied /locaties</p>	 <p>Wetter & Moar concentreert zich op het Friese Veenweidegebied. Het startpunt voor Wetter & Moar is Nationaal Park De Alde Feanen. Wetter & Moar legt een netwerk over het Friese Veenweidegebied, dat leidt tot innovaties gericht op versterking van de Brede Welvaart in het gebied (maar de innovaties zijn voor een groot deel breder inzetbaar dan alleen voor het veenweide gebied). In lijn met de doelstellingen van Nationaal Park Nieuwe Stijl wordt gestreefd naar verbindingen tussen verschillende natuurgebieden en in lijn met de doelstellingen van het Friese Veenweidegebied wordt gestreefd naar verbindingen van de verschillende deelgebieden, op sociaal en economisch vlak. Voorbeelden daarvan zijn de verbindingen met elektrisch watervervoer tussen Oudega, Earnewâld, Hege Warren en Grou of de integrale aanpak van innovaties in de gehele keten van landbouw, materialen, voeding en consumeren, waarbij nadrukkelijk wordt samengewerkt met de innovatiepolder van De Hege Warren, Akkrumer Goedland en Aldeboarn-De Deelen.</p>
<p>Samenvatting</p>	<p>Wetter & Moar is het programma waarin de ambities op weg naar een Nationaal Park Nieuwe Stijl worden gevangen. Een strategisch vergezicht voor over twintig jaar en tegelijkertijd een serie concrete stappen en creatieve oplossingen ter versterking van de Brede Welvaart in het Friese Veenweidegebied.</p> <p>Wetter & Moar zal eind 2023 landen in een netwerkorganisatie die innovaties in het Friese Veenweidegebied verenigt, op weg naar een duurzaam perspectief voor bewoners, bezoekers, ondernemers en landschaps- en terreinbeheerders. Wetter & Moar verbindt initiatieven van onderop en inspireert de gebiedsprocessen met impulsen van buiten. Wetter & Moar zoekt samenwerking met initiatieven die worden nagestreefd vanuit aanpalende programma's, zoals het Groeifonds, de bossenstrategie of de Grondbank.</p> <p>Wetter & Moar heeft in expedities de afgelopen twee jaar gewerkt aan een inventarisatie van behoeften en visies in het veenweidegebied, een gebied dat van de nood een deugd maakt,</p>

	<p>vooroploopt in herstel van bodem-, natuur- en waterkwaliteit. Dat samen optrekken en gedragsveranderingen stimuleert en bewerkstelligt en nieuwe wegen bewandelt naar een toekomstbestendig woon-, werk- en leefklimaat. In het even groene, landelijke als waterrijke hart van Friesland. Wetter & Moar is een samenhangend programma ontstaan, dat in zijn geheel als deelproject voor het FPLG geldt en tevens het Friese antwoord is op de vorming van meer robuuste nationale parken.</p> <p>Wetter & Moar benadert het Friese veenweidegebied vanuit stedelijkheid. De druk op de Randstad neemt toe, wie kan uitwijken doet dat naar de regio's, met name de grote kernen. In Fryslân liggen die kernen rondom een gebied dat grotendeels bestaat uit veenweides, meren en natuur. Dit gebied gaat zich ontwikkelen tot het 'groene, waterrijke hart' van Friesland, waar natuur en veenweides samen de verstedelijking in toom moeten houden.</p> <p>Tegelijkertijd zullen deze natuur en veenweides zelf veranderen, omdat het hart steeds meer zal dienen als wateropslag en daardoor steeds natter zal worden, wat consequenties heeft voor alle functies in het gebied. Het is om deze reden dat de maatregelen van Wetter & Moar zich niet zozeer richten op landbouw, maar op een integraal en samenhangend pallet van functies dat direct verband heeft met het Veenweidegebied, om zo ook inzet en draagkracht voor de toekomst te verbreden. Als basis onder het programma, werkt Wetter & Moar aan een landschapsbiografie en een LESA, die beide in 2024 zijn afgerond, daarmee is het fundament voor de onderstaande vervolgacties op orde. Een basisorganisatie Wetter & Moar staat voor de implementatie van:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Data-observatorium; 2. Materialenlaboratorium; 3. Regionaal Voedselsysteem; 4. Biobased en Identitair Bouwen; 5. Landschapsbeheer als serious game 6. Duurzaam Vervoer, hubs en lijnen; 7. Iconische Energieprojecten; 8. Recreatie & Toerisme 9. Educatie & Betrokkenheid; 10. Merkontwikkeling; 11. Netwerkorganisatie <p>De netwerkorganisatie is een nieuw opgerichte entiteit die in nauwe verbinding staat met de verschillende deelgebieden in het Veenweidegebied, met Alde Feanen als founding partner, en die als contractpartner en opdrachtgever fungeert voor de verschillende programma-onderdelen zoals die onder de nummers 1 tot en met 10 hierboven staan vermeld.</p>
--	--

Kosten en dekking	WETTER & MOAR	Incidenteel	Structureel jaarlijks
	Project	('24 - '25)	(vanaf '26)
<u>Data-Observatorium</u>			
Conceptontwikkeling en onderzoek	€	150.000	€ 50.000
Fysieke realisatie en onderhoud	€	500.000	€ 10.000
Exploitatie	€	-	€ 100.000
<u>Materialenlaboratorium</u>			
Conceptontwikkeling en onderzoek	€	250.000	€ 162.500
Fysieke realisatie en onderhoud	€	300.000	€ 100.000
Exploitatie	€	-	€ 325.000
<u>Regionaal voedselsysteem</u>			
Conceptontwikkeling en onderzoek	€	50.000	€ 162.500
Fysieke realisatie en onderhoud	€	750.000	€ 75.000
Exploitatie	€	50.000	€ 325.000
<u>Biobased en Identitair bouwen</u>			
Conceptontwikkeling en onderzoek	€	20.000	€ 162.500
Fysieke realisatie en onderhoud	€	500.000	€ 50.000
Exploitatie	€	-	€ 162.500
<u>Landschapsbeheer als serious game</u>			
Conceptontwikkeling en onderzoek	€	75.000	€ 20.000
Fysieke realisatie en onderhoud	€	500.000	€ 20.000
Exploitatie	€	-	€ 20.000
<u>Duurzaam vervoer, hubs en lijnen</u>			
Conceptontwikkeling en onderzoek	€	150.000	€ 81.250
Fysieke realisatie en onderhoud	€	300.000	€ 30.000
Exploitatie	€	-	€ 50.000
<u>Iconische energieprojecten</u>			
Conceptontwikkeling en onderzoek	€	200.000	€ -
Fysieke realisatie en onderhoud	€	-	€ 250.000
Exploitatie	€	-	€ -
<u>Toerisme & Recreatie</u>			
Conceptontwikkeling en onderzoek	€	150.000	€ -
Fysieke realisatie en onderhoud	€	-	€ 300.000
Exploitatie	€	-	€ -
<u>Educatie & Betrokkenheid</u>			
Conceptontwikkeling en onderzoek	€	175.000	€ -
Fysieke realisatie en onderhoud	€	125.000	€ -
Exploitatie	€	-	€ 50.000
<u>Merkontwikkeling</u>			
Conceptontwikkeling en onderzoek	€	150.000	€ -
Fysieke realisatie en onderhoud	€	200.000	€ -
Exploitatie	€	-	€ 50.000
<u>Netwerkorganisatie</u>			
Conceptontwikkeling en onderzoek	€	50.000	€ -
Fysieke realisatie en onderhoud	€	120.000	€ -
Exploitatie	€	-	€ 10.000
Subtotaal	€	4.765.000	€ 2.566.250
Basisorganisatie	€	1.462.500	€ 731.250
Subtotalen 1	€	6.227.500	€ 3.297.500
Vermenigvuldiging		1	10
Subtotalen 2	€	6.227.500	€ 32.975.000
TOTAAL Incidenteel + 10 jaar Structureel			€ 39.202.500
Basisorganisatie			
		aantal	
FTE		4,5	
uren / FTE		1.300	
tarief	€	125	
kosten pp	€	162.500	
kosten pj	€	731.250	

	<p>Toelichting</p> <p>Eind 2023 zijn uitgewerkte uitvoeringsplannen gereed voor bovenstaande innovaties. Vanaf 2024 kan worden gewerkt aan de realisatie. Die realisatie bestaat grotendeels uit infrastructurele investeringen. In de Innovatiepolder De Hege Warren komt een innovatieboerderij Veenweide tot stand, met middelen uit het groeifonds. Vanuit het programma Wetter & Moar worden hieraan toegevoegd in drie leegstaande boerderijen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - een kenniscentrum waarin het data observatorium, landschapsbeheer als serious game en educatie & betrokkenheid hun uitvalsbasis vinden; - een materialenlaboratorium voor experiment (i.c.m. Arcadia LF2023) en een plek voor biobased en identitair bouwen; - een voedingslab voor het regionaal voedselsysteem en een innovatielab voeding en consumptie. <p>Hieraan zal ook een leercentrum voor consumenten worden toegevoegd.</p> <p>De uitvalsbasis voor de ontwikkeling van hubs en lijnen zal starten met een fysieke ontwikkeling in Grou (kleine aanlegplaats voor elektrische bootlijn) die daarna vier dorpen gaat ontsluiten. Het businessmodel dat daaruit ontstaat zal worden ingezet voor andere gebieden. De overige initiatieven zijn niet plaatsgebonden, anders dan dat er een werkplek moet zijn.</p> <p>Het programma zoals dat hierboven is genoemd, zal waar mogelijk worden gekoppeld aan andere, verwante initiatieven. Zo komt de systematiek van het data-observatorium ook ten goede aan de monitoring Brede Welvaart in de andere regio's van Fryslân. De ontwikkeling van de verschillende labs op de locatie De Hege Warren sluit aan op het groeifonds en de bossenstrategie. Het activiteitenpakket is direct verbonden aan de ontwikkeling van het Nationaal Park Nieuwe Stijl, waarmee ook dit beleidsthema is verbonden. De innovaties komen direct ten goede aan de innovatieve gebiedsontwikkeling van het gehele Veenweidegebied (en ondersteunen daarmee de realisatie van het Nationaal Park Nieuwe Stijl) maar de innovaties zijn tevens in te zetten in de andere gebieden. De implementatie binnen het Nationaal Park Nieuwe Stijl zal een beroep doen op de middelen die daarvoor van het ministerie van LNV beschikbaar komen.</p>
Bijlagen	

1. Opgaven/probleemanalyse en te bereiken doelen

Analyse provinciale/ gebiedsopgaven NPLG	Dit pakket draagt vooral bij aan de opgaven voor Natuur en Klimaat. En geeft een eerste invulling aan ons sociaaleconomisch beleid.
Doelbereik NPLG	<p>Natuur</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Het invullen van <u>de kennisleemte</u> in het kader van de Kennis- en Innovatieagenda door het inrichten van een integrale monitor die de relevante data combineert tot één monitor en deze monitor ontsluit in een data-observatorium dat inzicht geeft aan heel verschillende doelgroepen die moeten bijdragen aan het NPLG; 2. De <u>natuurbeheer en -herstelmaatregelen</u> worden ondersteund door een veel breder publiek te betrekken bij beheer en herstel, middels serious gaming op basis van ecodata; 3. <u>Vermindering van de stikstofneerslag</u> moet grotendeels plaatsvinden via ingrepen in de landbouw, een kleiner deel, en dat is waar Wetter & Moar zich op richt, komt tot stand door gedragsverandering, met name waar het gaat om vermindering van fossiel verkeer; 4. Wetter & Moar werkt aan een netwerk van <u>verbindingen tussen de natuurgebieden</u>, GBDA (groen-blauwe dooradering), waarbij zowel de natuurbeheerders, de landbouw als de particulier wordt uitgedaagd bij te dragen. Hiervoor wordt ook de serious game – in gewijzigde vorm - ingezet die al succesvol was bij de wateropgave van Zwolle. Onderdeel van het programma is het aanbieden van kant-en-klare ontwerpen voor verschillende soorten verbindingen die grondeigenaren zelf kunnen aanleggen; 5. Wetter & Moar zal samenwerken met één van de grotere <u>functie-veranderingen</u> die plaatsvindt, die van de Hege Warren; 6. In het kader van innovatie in voedsel, zal ook worden gewerkt aan een voedselbos en productiebos, hetgeen bijdraagt aan de <u>realisatie van nieuw bos</u>. Realisatie onder bewind van Hege Warren Innovatiepolder, vermarkting onder Wetter & Moar. <p>Klimaat</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. <u>Vermindering CO-2 uitstoot</u> door beperking fossiel verkeer; 2. <u>Binden CO-2</u> door biobased materialen 3. <u>Energiebesparing</u> door het telen van biobased isolatiemateriaal; 4. <u>CO-2 beperkende maatregelen</u> worden meegenomen in de Serious Game (CO-2 Credits als instrument); 5. Opwekken duurzame energie. <p>Water</p>

	<ol style="list-style-type: none"> 1. Inrichten kenniscentrum voor <u>voorlichting en kennisontwikkeling</u> in Innovatiepolder De Hege Warren; 2. Inrichten <u>innovatiecentrum voor materialen</u> uit natte teelten; 3. Inrichten <u>innovatiecentrum voor voeding</u> uit natte teelten; 4. <u>Stimuleren bufferzones en natuurvriendelijke inrichting en beheer van water</u> middels serious gaming; 5. <u>Inzicht bieden in scenario's klimaatadaptie</u> in data-observatorium, dat deels leunt op ontwikkelde lesa en landschapsbiografie. <p>Sociaal-Economisch</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Integrale monitor Brede Welvaart, ontsluiten data voor diverse doelgroepen in data-observatorium (samen met Fries Planbureau) dat kan worden ingezet voor keuzes in het beleid omtrent Brede Welvaart. 2. Investeren in innovatieve programma's voor <u>verkeer en vervoer, voeding en vitaliteit, regionale voedselsystemen, nieuwe producten, stimuleren groeisectoren creatieve industrie, toeristische concepten, serious gaming als motor voor maatschappelijke vernieuwing</u>;
Eventuele wijzigingen ten opzichte van gebiedsprogramma	Niet van toepassing
Meekoppelkansen	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ontwikkeling van een Nationaal Park Nieuwe Stijl met onder andere fullscale experimenteerruimte voor veenweide-uitdagingen. Hieraan gekoppeld kennisontwikkeling en kansen voor het onderwijs. 2. Brede Welvaart als beleidsinstrument, het datapanorama is op de uitgangspunten van Brede Welvaart gestoeld. Daarmee is ook de koppeling te leggen met de duurzaamheidsdoelen van de VN waaraan Nederland zich heeft gecommitteerd. 3. De nationale bomenstrategie, een deel van de alternatieve teelten zal gericht zijn op specifieke bomenplant met regelmatige houtproductie. 4. Groen-Blauwe dooradering waarmee natuurgebieden kunnen worden gekoppeld. 5. Nieuwe (verblijfs-)recreatieve ontwikkelingen als nieuw verdienmodel. 6. Agrarisch Natuurbeheer

2. Oplossingsrichtingen, doelbereik en (sociaaleconomische + natuurwaarden) effecten

Maatregelen en instrumenten	<ol style="list-style-type: none"> 1. Data-Observatorium (met Fries Planbureau) <p>Maatregel:</p>
------------------------------------	--

	<p>Brede Welvaart wordt ingezet als sturend beleidsinstrument. Dit vraagt een monitor waarin de verschillende onderwerpen die samen de brede welvaart definiëren worden gemeten en een wijze van ontsluiten van de data die voor verschillende doelgroepen inzicht geeft in voortgang en resultaat.</p> <p>Instrument: Het ontwikkelen van een observatorium met data over het gebied, waarin alle relevante data voor de ontwikkeling (die grotendeels al ergens worden verzameld) samenkomen in een 3D presentatie/beleving en die de basis vormt voor een brede dialoog met diverse doelgroepen over de ontwikkelingen in het Friese Veenweidegebied. Om en in de presentatie is ruimte voor kennisdeling en informatieverstrekking, zodat het observatorium een krachtig beleidsinstrument wordt.</p> <p>2. Materialen laboratorium (met Arcadia)</p> <p>Maatregel: Het is van belang in de komende jaren alternatieve scenario's te vinden en te laten zien (sensibilisatie, inspiratie) voor de ecologische, economische en sociale transitie in het Friese Veenweide gebied en de vragen die daarin spelen, zoals klimaatverandering, biodiversiteitsafname, voedselcrisis, afname van het aantal boeren, vitaliteitsproblematiek platteland, funderingsproblematiek, water, stikstof, bodem.</p> <p>Instrument In een van de leegstaande agrarische gebouwen op de Hege Warren komt een (fysieke) ruimte waarin door eco-sociaal ontwerp onderzoek, praktijkproeven en proces-innovatie concrete antwoorden worden gevonden op de urgenties in het Veenweidegebied in Friesland. In dit Materialen laboratorium wordt geluisterd, er is ruimte voor experiment en trans-disciplinair leren, er wordt verbinding gezocht om te heroriënteren en te transformeren (soft space), er wordt praktijkervaring opgedaan die voedend is voor nature-based-solutions (NbS).</p> <p>Eco-sociaal ontwerp initiatieven zoeken -met het ontwerpproces als katalysator- aansluiting bij alle spelers en betrokken partijen; bewoners, wetenschap, overheden, bedrijven en maatschappelijke organisaties en worden ontwikkeld in samenwerking met eindgebruikers. Eco-sociaal ontwerp is een proces dat resulteert in een verbindend narratief en een geïntegreerd ecosysteem dat per definitie gericht is op een zo breed mogelijk publiek met behoud van beeldende kwaliteit. Het ontwerpproces levert uitkomsten op die meetbaar, tastbaar en realiseerbaar (binnen een acceptabele tijd) zijn. De antwoorden zijn concreet gemaakt door verbeelding en (lichamelijke) ervaring en vertaald naar een bevatbare schaal die ze toegankelijk maakt voor alle betrokkenen.</p>
--	--

	<p>3. Regionaal Voedselsysteem (diverse partners)</p> <p>Maatregel Het grondwaterpeil in het Veenweidegebied stijgt. Dat leidt tot andere teelten of andere productiemethoden. Daarvoor moeten nieuwe markten ontstaan, bij voorkeur in een korte keten en met weinig additionele kosten. Daarbij geldt dat Brede Welvaart ook in sterke mate gericht is op verbetering van gezondheid en levenskwaliteit, voeding is daarin een cruciale factor. Korte ketens betekent daarnaast meer bewustzijn en minder transportbeweging.</p> <p>Instrument Wetter & Moar richt een voeding lab in, dat als doel heeft producten te verwerken die voortkomen uit de landbouwtransitie in het Veenweidegebied. Tevens wordt een regionaal voedselsysteem ingericht, wat betekent het opbouwen van een netwerk van regionale afnemers van deze producten en in dat netwerk afname en distributie op gang te brengen. Daarbij wordt aansluiting gezocht bij maatschappelijke programma's als healthy ageing en gezond eten op school.</p> <p>4. Biobased en Identitair Bouwen (diverse partners)</p> <p>Maatregel Een belangrijk toekomstig product voor het Veenweidegebied vormen de biobased bouwmaterialen, waarmee nu al volop wordt geëxperimenteerd. Tegelijkertijd is het voor het Veenweidegebied van cruciaal belang dat de aantrekkelijkheid van het gebied op niveau blijft, voor verblijf. In biobased en identitair bouwen komen deze twee kwesties samen, producten worden ontwikkeld die bijdragen aan de duurzame toekomst en tegelijkertijd een kwaliteitsimpuls geven aan de bebouwde omgeving in het Veenweidegebied.</p> <p>Instrument Op grond van een uitgebreide studie naar kenmerkende gebouwen voor het Veenweidegebied, wordt een beeldbank opgebouwd en in een informatiecentrum ontsloten. Dit dient als richtinggevende inspiratie voor een in te richten netwerk van architecten en bouwers die in het gebied actief zijn. Tegelijkertijd vindt in een materialenlab de ontwikkeling plaats van biobased materialen, zodat de inspirerende voorbeelden ook daadwerkelijk kunnen worden aangereikt. Daarmee ontstaat een eerste testmarkt voor de nieuwe, duurzame materialen.</p> <p>5. Landschapsbeheer als serious game (diverse partners)</p> <p>Maatregel Het verbinden van natuurgebieden middels groen/blauwe aders en het bevorderen van natuurinclusief landgebruik is één van de belangrijkste opgaven voor de komende tijd. Die verbindingen</p>
--	--

	<p>moeten door natuurgebieden, landbouwgebieden, particuliere gronden, overheidsgronden en landgoederen heengaan, willen ze effectief zijn.</p> <p>Instrument Een serious game verleidt bewoners en ondernemers in het gebied bij te dragen aan de dooradering en bevordering van natuurinclusief landgebruik. De game heeft het hele gebied in kaart, daarbij gebruik makend van hoogwaardige ecologische data. Voor elk specifiek terrein kan dan, middels een aantal keuzes, door gebruikers van de game een schets gemaakt worden. De schets die de gebruikers kiezen, biedt vervolgens direct inzicht in de soorten interventies die gepleegd kunnen worden en de consequenties daarvan in ecologische en economische zin. Daarmee krijgen gebruikers en eigenaren van grond een direct toepasbaar handelingsrepertoire.</p> <p style="text-align: center;">6. Duurzaam Vervoer, Hubs en Lijnen (Dorpsbelang Grou, gemeenten, diverse partners)</p> <p>Maatregel De kwaliteit van landschap en biodiversiteit neemt toe bij afname van niet duurzaam vervoer in het gebied, terwijl tegelijkertijd de uitstoot vermindert. Daarom wordt een innovatief netwerk ontworpen van hubs en lijnen die een reductie van (fossiel) autoverkeer stimuleren en het gebruik van schoon en stil vervoer bevorderen. Daarbij is het streven ook de bezorgservices in dit systeem te integreren, zodat het aantal verkeersbewegingen substantieel afneemt. Uiteindelijk bevordert dit zowel de kwaliteit in termen van biodiversiteit als de kwaliteit in termen van recreatie en toerisme.</p> <p>Instrument Rondom het Veenweidegebied worden op strategische plekken hubs gerealiseerd waar mensen kunnen overstappen van openbaar vervoer of auto naar fossielvrije vervoersmiddelen. Een eerste verkenning levert op dat deze hubs in beginsel zichzelf kunnen bedruipen, maar dat een breed gebruik wel coördinatie vraagt, die door Wetter & Moar wordt geïnitieerd. Daarbij geldt dat één vorm van vervoer die in sterke mate kan bijdragen aan de afname van verkeer, vraagt om een langer lopend experiment, omdat het gebruik niet vanzelfsprekend is. Het gaat daarbij om een elektrische boot die een aantal dorpen en locaties in het hart van het Veenweidegebied ontsluit, door het vervoer van de dorpen Grou, Earnewâld, Hege Warren, Oudega te laten verlopen via een elektrische boot naar treinstation Grou. Als het experiment succesvol is, kan het worden verbreed naar andere dorpen.</p> <p style="text-align: center;">7. Iconische Energieprojecten (gemeenten)</p> <p>Maatregel</p>
--	---

	<p>Ook het Veenweidegebied zal een bijdrage leveren aan de energietransitie. Het kwetsbare landschap vraagt om een uitgekende energiestrategie. Wetter & Moar stimuleert de ontwikkeling van iconische energieprojecten, die door hun vorm een positieve toevoeging vormen op het landschap.</p> <p>Instrument In 2023 wordt een prijsvraag ontworpen voor het ontwikkelen van iconische energieprojecten. Het doel is kwaliteit aan het landschap toe te voegen, zoals ook de ooit verfoeide Amerikaanse windmolens nu als kwaliteit worden ervaren. Ontwerpen worden uitgenodigd in te schrijven op een jaarlijks aan te wijzen locatie waarvoor een iconisch energiewerk mag worden ontwikkeld. Voor elk energiewerk is een bedrag beschikbaar voor realisatie. Eerste ronde prijsvraag in 2024, looptijd tot en met 2035, in totaal tien rondes, maakt 10 kwalitatief hoogwaardige werken die energie opwekken.</p> <p>Een tweede belangrijke pijler onder dit thema is het werken aan energiebesparing door het telen van biobased isolatiemateriaal te faciliteren en stimuleren.</p> <p style="text-align: center;">8. Recreatie & Toerisme (NHL-Stenden)</p> <p>Maatregel Het Friese Veenweidegebied zal voor de omliggende steden van groot belang worden als recreatiegebied. Tegelijkertijd neemt de druk toe om toerisme te stimuleren. Beide kunnen alternatieve verdienmodellen inhouden voor boeren, maar dan moeten ze opgenomen worden in het pakket aan producten dat vanuit de agrarische bedrijvigheid wordt aangeboden. Kleinschalige en hoogwaardige producten die in samenhang worden aangeboden, kunnen een belangrijke toevoeging zijn aan economie en welzijn. Wel moet dit type product de kans krijgen zich te ontwikkelen en niet worden overvleugeld door grootschalige recreatieve en toeristische ontwikkelingen.</p> <p>Instrument Het European Tourism Future Institute (ETFI) werkt inmiddels aan een gelaagd onderzoek naar de mogelijkheden voor toerisme en recreatie in het Veenweidegebied, gegeven de ontwikkelingen van nu. De uitkomsten van het onderzoek worden aan het eind van 2023 verwacht. Dit zal leiden tot de beschrijving van een aantal afgebakende toeristische en recreatieve producten die kunnen worden aangeboden door agrarisch ondernemers met een meer gediversifieerde range aan producten en diensten. Jaarlijks zullen één tot twee van dergelijke producten in de markt worden getest. Naast voornoemde studie zal onderzoek gedaan worden naar de toeristische draagkracht van het gebied in relatie tot de marktpotentie (vraagkant).</p> <p style="text-align: center;">9. Educatie & Betrokkenheid (diverse partners)</p>
--	---

	<p>Maatregel Het Veenweidegebied vraagt om een nieuwe benadering. Die nieuwe benadering dient te worden gekend en begrepen, bij directe doelgroepen in het gebied, maar zeker ook door de gebruikers die in het gebied verblijven. Het is daarom dat voor het Veenweidegebied een nieuwe educatie-strategie wordt ontwikkeld, waarin landbouw, natuur, biodiversiteit, erfgoed en cultuur samenkomen.</p> <p>Instrument In combinatie met het datalab wordt een centrale educatieruimte ingericht voor stakeholders uit het gebied, een educatief centrum voor bezoekers. Er komt een jeugd-veenweide school (naar analogie van de jeugdtheaterschool) tot stand waar jongeren in hun vrije tijd aan de slag kunnen met landbouw, natuur en biodiversiteit. Met diverse partners uit het veld worden educatieprogramma's aangeboden voor scholen en voor diverse groepen volwassenen.</p> <p style="text-align: center;">10. Merkontwikkeling (Merk Fryslân)</p> <p>Maatregel Om draagvlak te krijgen voor de veelheid aan maatregelen, zowel bij bewoners als bedrijven als bij (toekomstig) afnemers, is het van belang te werken aan merkontwikkeling. Tussen de klei en het zand zal ook het Veenweidegebied zich moeten profileren. En herkenbaarheid toont de integraliteit.</p> <p>Instrument Voor het gehele Veenweidegebied wordt gewerkt aan de ontwikkeling van een sterk merk dat intern en extern motiveert bij te dragen aan de toekomst en de identiteit van het gebied.</p> <p style="text-align: center;">11. Netwerkorganisatie</p> <p>Maatregel Voor de diverse ontwikkelingen in het domein sociaal en economisch, beter samen te vatten als Brede Welvaart, is een katalyserende organisatie nodig. Deze werkt ten dienste van een breed netwerk van belanghebbenden in het Veenweidegebied. De precieze positie zal nog worden bepaald, in afstemming met diverse stakeholders.</p> <p>Instrument Wetter & Moar ontwikkelt zich van programma naar projectorganisatie die in samenhang met diverse partijen in het veld een tiental impulsen geeft die in samenhang een boost geven aan de brede welvaart in het gebied. Elk van de impulsen zal leerervaringen in zich dragen die ook ten behoeve van de andere gebieden kunnen worden ingezet.</p>
--	--

Doelbereik (in verhouding tot het gebiedsprogramma)	Met dit pakket wordt een bijdrage geleverd aan de brede doelstelling van het NPLG. En met dit pakket wordt een eerste stap gemaakt met de sociaaleconomische doelen die Fryslân heeft gesteld.
Onderbouwing	De onderbouwing is beschreven onder Maatregelen en instrumenten.

3. Besluitvorming en daarbij betrokken partijen

<p>Beschrijving partijen, rollen en verantwoordelijkheden</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Data-observatorium Het Fries Planbureau stelt de monitor samen en legt de afspraken vast met de partijen die de data leveren voor de monitor. Met private partijen wordt een concept ontwikkeld dat het mogelijk maakt de data te presenteren in visuele concepten die de dialoog in sterke mate bevorderen. De projectorganisatie Wetter & Moar zal dat aansturen. Diverse stakeholders kunnen voor hun informatie en trainingsdoeleinden gebruik maken van het data-observatorium. 2. Materialen laboratorium; Arcadia LF2028 neemt de verantwoordelijkheid op zich voor de inhoudelijke invulling van het Materialenlab. De exploitatie van de gehele locatie moet nog worden afgestemd tussen de eigenaar van het gebouw (provincie Fryslân), de pachter van de gebouwen (De Hege Warren innovatiepolder) en Wetter & Moar. 3. Regionaal Voedselsysteem; Wetter & Moar neemt het initiatief tot het inrichten van een netwerk dat kan worden gedefinieerd als een regionaal voedselsysteem. In ieder geval worden de verschillende veenweidegebieden hierin betrokken, De Hege Warren Innovatiepolder en de omliggende gemeenten, want deze hebben in de regel programma's die gericht zijn op verbetering van voeding en aanverwante gezondheidsprogramma's, bijvoorbeeld voor scholen of verzorgingstehuizen. NHL-Stenden en Firda zijn vanuit het onderwijs de logische samenwerkingspartners, evenals HANNN. 4. Biobased en Identitair Bouwen; De Hege Warren Innovatiepolder, een regionale deelverzameling van de BNA en een regionale deelverzameling van ondernemers in de bouw zijn de logische samenwerkingspartners, maar ook kennispartijen in het veld als NHL Stenden en Hûs en Hiem zijn logische partners in het project, dat zal worden aangejaagd door Wetter & Moar. 5. Landschapsbeheer als serious game Eigenaren van land -particulier, bedrijf, agrariër, natuurorganisatie of anders- worden verleid bij te dragen aan een infrastructuur die de biodiversiteit bevordert. Deelname is vrijwillig, werving gaat via de reguliere kanalen die worden ingezet voor serious gaming. Wetter & Moar is opdrachtgever. 6. Duurzaam Vervoer, hubs en lijnen; De provincie Fryslân gaat over het openbaar vervoer en moet worden betrokken in het vervoersconcept (mogelijkerwijs alternatief voor (niet meer) bestaand ov). Gemeenten zijn betrokken, zij gaan in sterke mate over de inrichting van de hubs.
--	--

	<p>Dorpsbelangen, die van Grou voorop, van betrokken dorpen moeten zijn betrokken, zij gelden als belangrijke promotors van het nieuwe vervoer.</p> <p>7. Iconische Energieprojecten; Gemeenten gaan over welstand en bestemmingen, zij zijn per project van belang voor het succes. Dat betekent dat met gemeenten de locaties worden gekozen die worden voorgedragen voor de prijsvraag, zodat in een vroeg stadium gemeenten en burgers betrokken zijn. Wetter & Moar organiseert de prijsvraag samen met relevante energiepartners zoals Fossylfrij Fryslân. Grondeigenaren gaan samen met de bouwstoffenketen over het telen van biobased isolatiemateriaal en eventueel biomassa.</p> <p>8. Recreatie & Toerisme Gemeenten gaan over bestemmingsplannen en wijzigingen in bestemmingen, zij zijn het meest bepalend in het welslagen van de experimenten na de betrokken ondernemers die gaan uitvoeren.</p> <p>9. Educatie & Betrokkenheid; Voor het organiseren van een breed educatief programma zijn betrokken de scholen in het gebied, natuureducatieve organisaties als IVN, It Fryske Gea en Fries Natuurmuseum. Culturele bemiddelaars als Keunstwurk en centra voor de kunsten zijn betrokken, net als een aantal instellingen voor erfgoed, zoals Museum Dr8888. Uiteindelijk bepalen de scholen of zij wel of niet ruimte maken in hun rooster voor dit type activiteiten, door de integraliteit mogen de verwachtingen daaromtrent positief zijn.</p> <p>10. Merkontwikkeling; De merkontwikkeling van het gebied zal nauw moeten worden afgestemd met de verschillende deelgebieden in het Veenweidgebied die alle hun eigen branding op orde hebben en met Merk Fryslân, verantwoordelijk voor de branding van geheel Fryslân.</p> <p>11. Netwerkorganisatie Wetter & Moar moet zich als projectorganisatie ontwikkelen. Dit zal alleen dan succesvol zijn als de opdrachtgever van waaruit Wetter & Moar is ontstaan, het Nationaal Park De Alde Feanen, positief is over deze ontwikkeling en zich voldoende verbonden voelt aan de resultaten van Wetter & Moar. Voorts zal Wetter & Moar met name ook voor de andere gebiedsontwikkelaars een geaccepteerd samenwerkingspartner moeten zijn.</p>
<p>Afgeronde procedures en besluitvorming</p>	<p>1. Data-Observatorium Het Fries Planbureau zal met middelen uit de regeling Nationaal Park Nieuwe Stijl het ontwerp voor het data-observatorium gereed hebben eind 2023. Over het ontwerp zal binnen het programma een besluit worden genomen. Als dat positief is en de middelen zijn beschikbaar, dan kan in 2024 dit ontwerp worden omgezet naar software die de data verzamelt en integreert. In 2025 krijgt de</p>

	<p>databank een vertaling naar een driedimensionaal Data-Observatorium, dat het centrum wordt in het kenniscentrum in de Innovatiepolder. Ook in 2025 zal dit worden gerealiseerd en operationeel worden, precieze planning afhankelijk van de verbouwing (zie volgende punt), die is voorzien in 2025. Daarna start gebruik.</p> <p>2. Materialen laboratorium</p> <p>Arcadia heeft de Veenweide Residency 2023 (VR2023) geïnitieerd. Gedurende 2023 zijn een drietal ontwerpresidenties die zullen bijdragen aan een toekomstvisie op het Veenweidegebied door onderzoek te doen naar nieuwe perspectieven op voeding, landbouw, gastronomie, gewassen, identiteit en toerisme. Door ontwerp(aanpak) te koppelen aan ondernemers, labs, organisaties en vraagstukken in het gebied krijgt de transitieopgave in het Fries veenweidelandschap een andere dimensie. Nieuwe eco-sociale connecties en samenwerkingsverbanden worden geïdentificeerd. Arcadia wil deze eerste stap van onderzoekend ontwerp met de residenties gebruiken om een langere termijn programma op te zetten. Het Materialenlab zou het model kunnen volgen van vergelijkbare -succesvolle- initiatieven elders, zoals Atelier Luma in Arles. Arcadia heeft Henriette Waal gevraagd het Materialenlab te ontwikkelen, waarin zij de rol van Artistiek leider zal vervullen, dit alles onder voorbehoud van voldoende financiering. Indien de financiering in het kader van dit project rondkomt, kan de inrichting van het Materialenlab op de Hege Warren van start.</p> <p>3. Regionaal Voedselsysteem;</p> <p>In 2023 wordt het netwerk in kaart gebracht van voedselproducenten in het Veenweidegebied. Dit leidt tot een 'menukaart' Veenweide in 2024. Met deze 'menukaart' wordt aangesloten op bestaande voedselprogramma's, te beginnen bij kinderen, jongeren en ouderen. Gepoogd wordt continue samenwerkingen tot stand te brengen met en tussen duurzaam lokale voeding en gezondheidsprogramma's, zoals eten op school of zorgkeuken. Dit voedselsysteem wordt daarna duurzaam (eerste mijlpaal 2030) onderhouden en uitgebreid, zodat er zowel een impuls aan de markt als een impuls aan de gezondheid wordt gegeven. Onderdeel is een onderzoek naar de wenselijkheid van een overkoepelend streekmerk of de vorming van een serie verbonden streekmerken.</p> <p>4. Biobased en Identitair Bouwen</p> <p>De experimenten met lisdodde in 2023 is een startsein van de innovatiepolder. Vanaf 2023 zullen specifieke Veenweideteelten worden ingericht die geschikt zijn tot verwerking in biobased bouwmaterialen. In 2023 wordt ook afgerond een onderzoek naar specifieke kenmerken van de bouwcultuur in het Veenweidegebied door een architectenbureau en de stichting Landschapsbeheer. Dat leidt tot een inspiratiebeelden. In 2024 zal een eerste netwerkbijeenkomst zijn van regionale architecten en</p>
--	---

landschapsarchitecten die specifiek actief zijn in het Veenweidegebied, met als streven in 2024 een gezamenlijk manifest te maken waarin bouwkenmerken en duurzaamheid elkaar ontmoeten. Vanaf 2025 start dan een programma – de verwachting is dat er dan ook voldoende materialen zijn – waarin bouwers en eindgebruikers voorlichting krijgen over het gebruik van duurzame materialen uit eigen streek.

5. Landschapsbeheer als serious game

Een gerenommeerd regionaal bedrijf in serious gaming (Grendel) heeft een aantal serious games ontwikkeld die serieus impact hebben op milieudoelstellingen. Hun kennis is gerelateerd aan de kennis van Altenburg en Wymenga, een autoriteit op het gebied van data Veenweidegebied Fryslân. Deze twee kwaliteiten worden verenigd in de ontwikkeling van een nieuwe game gericht op bewoners en bedrijven in het Veenweidegebied, die verleidt tot het nemen van maatregelen op eigen grond en gebouwen die de biodiversiteit blijvend ten positieve beïnvloeden. De game geeft hele praktische adviezen, toegesneden op de specifieke vierkante meters in het Veenweidegebied van de gebruikers van de game. Prototype heeft een doorlooptijd van een jaar na start, mogelijk in 2024. In 2025 kan de game gereed zijn en in 2026 breed verspreid in het Veenweidegebied.

6. Duurzaam Vervoer, Hubs en Lijnen;

In 2023 wordt een eerste kaart opgeleverd waar beargumenteerd is beschreven wat de logische plekken zijn voor de ontwikkeling van Hubs. Met een ondernemer uit de regio is vastgesteld dat dergelijke hubs duurzaam kunnen bestaan, met een eigen verdienmodel. Het streven is deze hubs op strategische plekken aan de randen van het Veenweidegebied te ontwikkelen. Bezoekers en bewoners van (deelgebieden binnen) het Veenweidegebied kunnen bij de Hubs overschakelen op duurzame vormen van vervoer, van fiets tot elektrische auto. Tussen de Hubs worden lijnen getrokken van kleinschalig en fossielvrij openbaar vervoer, dat ook centrale punten voor pakketservice in dorpen en wijken integreert. Ontwerp gereed in 2025, implementatie vanaf 2026 tot en met 2030. De hubs zullen vragen om grondaankoop/pacht, bestemmingsplanwijzigingen en exploitatievergunningen. Dit traject start vanaf 2025. Gestreefd wordt naar de inrichting van een elektrische bootverbinding tussen dorpen in de Alde Feanen. De aanleg van een kleine steiger en een pad in Grou zal moeten worden vergund uiterlijk 2024, zodat met de implementatie kan worden gestart vanaf 2025.

7. Iconische energieprojecten;

In 2023 wordt een prijsvraag ontworpen voor het ontwikkelen van iconische energieprojecten. Het doel is kwaliteit aan het landschap toe te voegen, zoals ook de ooit verfoeide Amerikaanse windmolens nu als kwaliteit worden ervaren. Ontwerpen worden uitgenodigd in te schrijven op een jaarlijks in overleg met gemeenten en bewoners te selecteren locaties waarvoor een

iconisch energiewerk mag worden ontwikkeld. Voor elk energiewerk is een bedrag beschikbaar voor realisatie. Eerste ronde prijsvraag in 2024, looptijd tot en met 2035, in totaal tien rondes, maakt tien kwalitatief hoogwaardige werken. Elk van deze werken zal een eigen vergunningstraject moeten doorlopen. Ook de teelt van biobased isolatiemateriaal is reeds in de experimenteerfase.

8. Toerisme & Recreatie

Uit de studies van Wetter & Moar ontstaan nieuwe concepten voor recreatie en toerisme. Deze concepten zullen in de regel een vertaling krijgen in termen van gebouwen of constructies in de publieke ruimte. Elk van deze concepten zal daartoe een eigen vergunningstraject moeten lopen en voldoen aan de eisen die voor het betreffende concept gelden. Realisatie vanaf 2025 en daarmee ook start van vergunningstrajecten vanaf dat jaar.

9. Educatie en Betrokkenheid

Educatie krijgt vorm op verschillende niveaus. Op de Hege Warren komt een breed bezoekerscentrum Veenweide, dit is toegankelijk voor een breed publiek, maar kan ook worden ingezet voor publiek met specifieke interesses. Dit kan aansluitend op de realisatie van het gebouw worden ingericht, vanaf 2025, daarvoor zal het met partners worden ontworpen en de nodige vergunningen moeten worden verkregen. Ook op de Hege Warren wordt naar analogie van de zeer succesvolle Jeugdtheaterschool een Jeugdveenweideschool ontwikkeld voor jongeren met specifieke interesse voor alles wat bloeit en groeit. Met diverse natuur- en cultuurpartners wordt een breed educatief programma ingericht voor scholen waarin alle aspecten van landbouw, natuur, voeding, landschap en cultuurhistorie aan de orde komen. De eerste experimenten daarvoor vinden in 2023 plaats met additionele funding. Deze experimenten worden in 2023 gevangen in een structuur, die met diverse partners in 2024 wordt aangescherpt en vanaf 2025 structureel ingebed in het onderwijs. Particuliere fondsen zijn reeds ingestapt in het experiment voor de educatieve lijn, zij moeten het eindresultaat van de experimentele fase als voldoende beoordelen.

10. Merk

Met Partner Merk Fryslân wordt gewerkt aan een branding van het Veenweidegebied waarin water een centrale factor is, landschap en landschapselementen een pijler zijn. De campagne behelst een permanente inventarisatie van specifieke kwaliteiten uit de voorbije tijd en die uit de huidige en komende tijd. De campagne is zowel bedoeld om de bewoners van het Veenweidegebied als de omwonenden van het gebied diepgaand kennis te laten maken, zodat liefde, waardering, zorg en betrokkenheid ontstaat, voorwaarden voor een sterke toekomst. Goed voorbeeld doet goed volgen. In de campagne zijn de ervaringen van het succesvolle culturele hoofdstadjaar 2018 betrokken. De campagne wordt ontwikkeld in 2024 en uitgerold vanaf 2025. Vaststelling van de

	<p>campagnes in nauwe afstemming met de verschillende deelgebieden in het Veenweidegebied, regiomarketing, streekmerken en het provinciaal marketingbeleid.</p> <p>11. Netwerkorganisatie</p> <p>De precieze vormgeving van de organisatie Wetter & Moar moet zorgvuldig worden afgestemd met de initiatiefnemer Nationaal Park De Alde Feanen, moet passen in het Rijksbeleid tot ontwikkeling van Nationale Parken, vereist de goedkeuring van de betreffende overheden (provincie plus betrokken gemeenten). Tegelijkertijd moet de organisatie slagvaardig zijn, een eenduidige governance kennen die sturing op resultaten mogelijk maakt. Daarom wordt gekozen voor een onafhankelijke juridische entiteit die in nauwe verbinding staat met de gebieden binnen het Veenweidegebied, als opdrachtgever van de programmapartners kan fungeren en verantwoording aflegt aan de overheid, een overheid die tegelijkertijd faciliterend is. Binnen de provincie Fryslân zijn met dit model goede ervaringen.</p>
<p>Participatie en Betrokkenheid Democratische Vertegenwoordigingen.</p>	<p>Nationaal Park De Alde Feanen, initiatiefnemer van Wetter & Moar, is een vereniging met als leden Provincie Fryslân; Gemeenten Smallingerland, Tytsjerksteradiel, Leeuwarden; Regiomarketing; It Fryske Gea; de Dorpsbelangen van Earnewâld, Aldegea, De Feanhoop, Goëngahuzen, Warten, Grou en Wergea; Vereniging Princenhof/ ERF; Wetterskip Fryslân; Watersportverbond Noord; LTO Noord/rietsnijders; De Marrekrite; IVN; HISWA/ Recron; Friese Milieufederatie; Vereniging Friese Rondvaart ondernemingen. De leden zijn intensief betrokken in de dialoog over het programma. De vervolgstappen van Wetter & Moar stijgen uit boven de grenzen van De Alde Feanen, immers er wordt ook samengewerkt met deelgebieden in het Veenweidegebied als. Aldeboarn-De Deelen, De Hege Warren, Akkrumer Goedland, Grouster Leechlân, Bûtefjild, Idzegea. De consequenties van het bovenstaande is dat de Governance van Wetter & Moar moet worden gewijzigd. In de rest van 2023 zal hiertoe een voorstel worden ontwikkeld, dat tenminste de instemming moet hebben van de meest betrokken overheden.</p> <p>Het programma Wetter & Moar heeft gewerkt met zogenaamde expedities. Experts op verschillende deelterreinen zijn uitgenodigd hun visie te geven op kansen en mogelijkheden. Deze zijn input geweest voor de gesprekken met de deelgebieden in het Veenweidegebied zoals deze door de provincie Fryslân zijn ingericht. Doel was de opbloeiende samenwerking in de gebieden te verrijken met inspirerende voorbeelden buiten de bestaande paden. Dat is goed gelukt, de uitgewerkte programmaonderdelen uit het hier gepresenteerde programma vloeien rechtstreeks voort uit de dialoog met de gebiedscoöperaties en verwante organisaties.</p> <p>Ook ligt het zeer voor de hand om heel dicht op te schuiven naar de De Hege Warren, Innovatiepolder Veenweide. De beschikbaarheid van ruimte om te experimenteren, letterlijk in</p>

	<p>gebouwen, maar ook figuurlijk door de ligging, zal sterk kunnen bijdragen aan het succes van Wetter & Moar. Mogelijk kunnen aspecten van de wederzijdse programma's profiteren van elkaar en kan worden gedacht aan integratie van back office activiteiten.</p> <p>Het programma Wetter & Moar dat hier wordt gepresenteerd, is te omvangrijk om als project te worden ondergeschoven in de huidige organisatie Nationaal Park De Alde Feanen. Een zelfstandige organisatie die goed is ingebed in de omgeving en zorgvuldig afstemt met gemeenten en provincie, ligt voor de hand. Als voorbeeld hiertoe kan dienen de wijze waarop de sturing van Leeuwarden-Fryslân 2018 was georganiseerd. In dat project is in een looptijd van 12 jaar een budget van circa 100 miljoen besteed, waarbij door permanente afstemming ingewikkelde kwesties in de uitvoering en budgettaire vragen snel werden geïdentificeerd en opgelost. Project is gesloten op budget, met resultaten ver boven verwachting</p>
--	---

4. Financiën en risico's

Onderbouwing overheidsbijdrage	Voor deze maatregelen zijn geen andere financieringsbronnen.
Kostenraming	De kostenraming is ingevoegd onder Algemeen.
Dekkingsvoorstel	Deze aanvraag moet volledig gedekt worden uit het Transitiefonds NPLG. Voor de volledige looptijd van het NPLG bedraagt de investering € 39.202.500. Voor de jaren 2024-2025 gaat het om € 6.227.500.
Verhouding tot indicatief budget voor realisatie van het gehele gebiedsprogramma (totaal maatregelpakketten)	Deze aanvraag gaat over 1,5 procent van het totale indicatieve budget.
Risico's en beheersmaatregelen	Gelet op de diversiteit van dit pakket is het op dit moment nog niet goed mogelijk om hier de specifieke risico's op te nemen. In het algemeen zijn de risico's: <ul style="list-style-type: none"> - Niet kunnen realiseren doordat er andere ruimtelijke keuzes moeten worden gemaakt. - Juridische en financiële oorzaken waardoor er geen realisatie kan plaatsvinden. - Geen politiek draagvlak voor uitvoering van de maatregelen. De beheersing van risico's wordt gedaan in het totaal van de aansturing van het programma FPLG.

Bijbehorend uit Spelregels:

- *Omschrijving en onderbouwing van de investeringskosten voor het maatregelpakket, en indien relevant de structurele kosten van beheer en onderhoud en/of exploitatie.*
- *Beschrijving van het budget voor het maatregelpakket en de dekking van de kosten van dit maatregelpakket. Dit betreft de verdeling van wie wat betaalt aan de kosten van het maatregelpakket (Rijk, gebiedspartijen met bijbehorende bronnen voor bekostiging en/of financiering), inclusief het voorziene kasritme. Inzichtelijk is gemaakt hoe zich dit verhoudt tot het indicatieve budget voor het betreffende gebiedsprogramma, conform NPLG.*
- *Omschrijving van de risico's in de realisatie en de voorziene beheersmaatregelen (bijvoorbeeld: politiek-bestuurlijk, doelbereik, financieel, juridisch, technisch, organisatorisch, ruimtelijk, maatschappelijk, risico's op eventuele 'lock-in' effecten)*

5. Aanpak met planning en mijlpalen

Planning met mijlpalen en afronding	Data-observatorium <ul style="list-style-type: none"> - Contouren gereed in NPNS project eind 2023 - Concrete invulling, concept en integratie overige FPLG onderdelen: start Q1 2024 / gereed eind Q3 2024 - Fysieke realisatie vanaf Q4 2024 en afronding Q3 2025 Materialen laboratorium <ul style="list-style-type: none"> - Contouren gereed in NPNS project eind 2023
--	---

	<ul style="list-style-type: none"> - Concrete invulling / conceptvorming start Q1 2024 / gereed eind Q4 2024 - Fysieke realisatie vanaf Q3 2024 en afronding Q4 2025 <p>Regionaal Voedselsysteem</p> <ul style="list-style-type: none"> - Contouren gereed in NPNS project eind 2023 - Concrete invulling / conceptvorming start Q1 2024 / gereed eind Q4 2024 - Fysieke realisatie vanaf Q4 2024 en afronding Q4 2025 <p>Biobased en Idetitair bouwen</p> <ul style="list-style-type: none"> - Contouren gereed in NPNS project eind 2023 - Concrete invulling / conceptvorming start Q1 2024 / gereed eind Q2 2024 - Fysieke realisatie vanaf Q3 2024 en afronding Q3 2025 <p>Landschapsbeheer als Serious game</p> <ul style="list-style-type: none"> - Contouren gereed in NPNS project eind 2023 - Concrete invulling / conceptvorming start Q1 2024 / gereed eind Q2 2024 - Fysieke realisatie vanaf Q3 2024 en afronding eind Q1 2025 <p>Duurzaam vervoer, hubs en lijnen</p> <ul style="list-style-type: none"> - Contouren gereed in NPNS project eind 2023 - Concrete invulling / conceptvorming start Q1 2024 / gereed eind Q4 2024 - Fysieke realisatie vanaf Q1 2025 en afronding Q4 2025 <p>Iconische energieprojecten</p> <ul style="list-style-type: none"> - Contouren gereed in NPNS project eind 2023 - Prijsvraag Q1 2024, concrete invulling / conceptvorming start Q2 2024 / gereed eind Q4 2024 <p>Toerisme & Recreatie</p> <ul style="list-style-type: none"> - Contouren gereed in NPNS project eind 2023 - Concrete invulling / conceptvorming start Q1 2024 / gereed eind Q4 2024 <p>Educatie & Betrokkenheid</p> <ul style="list-style-type: none"> - Contouren gereed in NPNS project eind 2023 - Concrete invulling / conceptvorming start Q1 2024 / gereed eind Q4 2024 - Fysieke realisatie vanaf Q1 2025 en afronding Q4 2025 <p>Merkontwikkeling</p> <ul style="list-style-type: none"> - Contouren gereed in NPNS project eind 2023 - Concrete invulling / conceptvorming start Q1 2024 / gereed eind Q2 2024 - Fysieke realisatie vanaf Q3 2024 en afronding eind Q2 2025
--	---

	<p>Netwerkorganisatie</p> <ul style="list-style-type: none"> - Contouren gereed in NPNS project eind 2023 - Concrete invulling / conceptvorming start Q1 2024 / gereed eind Q2 2024 - Fysieke realisatie vanaf Q2 2024 en afronding Q3 2024
<p>Gesteld staan voor realisatie</p>	<p>Wetter & Moar is een netwerkorganisatie die staat voor de realisatie van een programma waarin 10 maatregelen zijn gedefinieerd plus het succesvol maken van de programma-organisatie zelf.</p> <p>Als netwerkorganisatie staat Wetter & Moar in nauwe verbinding met de verschillende deelgebieden in het veenweidegebied. Elk van deze deelgebieden is anders georganiseerd. Daar wordt op ingespeeld door de ontwikkeling van een participatiemodel dat de mogelijkheid tot afstemming borgt en tegelijkertijd niet remmend werkt op de realisatie van de onderdelen van het programma in de verschillende deelgebieden.</p> <p>Als projectorganisatie is Wetter & Moar een compacte uitvoeringsorganisatie die fungeert als opdrachtgever voor samenwerkingspartners die grotendeels bestaan uit maatschappelijke organisaties met een continue basis in de Friese bestuurlijke situatie of als opdrachtgever van bedrijven. Hiervoor is een basisorganisatie ontworpen.</p> <p>Wetter & Moar fungeert als opdrachtgever voor de overheden in het Veenweidegebied, waarbij de provincie Fryslân gedelegeerd opdrachtgever is voor de opdracht die voortvloeit uit het FPLG. Hiervoor wordt een formeel proces ingericht van verantwoording, op bestuurlijk, ambtelijk beleidsmatig en uitvoerend niveau.</p> <p>Tegelijkertijd dienen deze overleggen als gremium voor het afstemmen van de faciliteiten die Wetter & Moar nodig heeft voor de realisatie van het programma, zoals bijvoorbeeld het tijdelijk gebruik van gebouwen.</p>

Thema 1 – Bijlage 1

Van middelen naar doelen in Fryslân:
mogelijkheden voor doelsturing met KPI's

1. Naar doelgericht beleid voor de transitie in de landbouw

Om de transitie naar een duurzame(r) landbouw te bevorderen kan door de overheid gekozen worden om niet de maatregelen op weg naar duurzaamheid centraal te stellen, maar de doelen. Dit principe kan, ook gehanteerd worden bij de provinciale invulling van het Nationaal Programma Landelijk Gebied: het FPLG. Fryslân onderzoekt gezamenlijk met het Rijk en met de provincies Brabant, Overijssel, Groningen en Drenthe op dit moment al of en hoe doelenbeleid onderdeel van het Landbouwakkoord, het NPLG en de PPLG's kan worden gemaakt. Zo'n beleid heeft twee belangrijke voordelen: agrariërs krijgen zelf het stuur in handen om hun route te bepalen die past bij hun eigen bedrijfssituatie en de provincie heeft betere garanties voor doelrealisatie en een kosteneffectieve besteding van middelen. De provincie heeft budget beschikbaar om deze beleidsomslag versneld te kunnen verkennen en vormgeven. Voor de lange termijn zet de provincie in op langjarige structurele resultaatsbeloning.

Doelen en maatregelen

De wijze waarop de landbouwsector haar aandeel gaat leveren aan de grote opgaven van natuurherstel, water en klimaat zal in grote lijnen beschreven worden in het Landbouwakkoord. Over de manieren waarop deze toekomstbestendige positie van de landbouw nader ingevuld kan worden, wordt op dit moment nog druk gesproken in het kader van het Landbouwakkoord. Dat akkoord zal daarmee een essentiële bijdrage moeten leveren aan het NPLG/FPLG.

Regelgeving die stuurt op doelen in plaats van middelvoorschriften (voorschriften die exact en uniform voorschrijven wat en wanneer is toegestaan) is één van de thema's waar de landbouwsector graag met de overheid en andere partijen stappen in zet. Hiermee krijgen ondernemers de ruimte om op de meest passende manier te voldoen aan de doelen van het beleid (zie ook de Kamerbrief [Organisatie en stand van zaken Landbouwakkoord](#) van minister Adema, 21 februari 2023).

Vorderingen meten en stimuleren met KPI's

Om de vorderingen te meten en te stimuleren zijn verschillende instrumenten beschikbaar. Het bekendst zijn de kritische prestatie-indicatoren (KPI's). Een eenvoudige uitleg over het werken met KPI's is te zien in de beschikbare animatie (<https://www.fryslan.frl/kritische-prestatie-indicatoren>). Andere instrumenten zijn bijvoorbeeld de [Afrekenbare Stoffenbalans](#) (ASB), [Bodemindicatoren voor Landbouwgronden in Nederland](#) (BLN-indicatorset) en de [Open Bodemindex](#) (OBI). Als deze indicatoren worden voorzien van drempel- en streefwaarden, is voor de grondgebruiker duidelijk hoe hij scoort en welke extra prestaties gewenst zijn.

Het KPI-spoor is momenteel het verst ontwikkeld in het kader van de volgende 3 trajecten:

- de [Biodiversiteitsmonitor Melkveehouderij](#): met deze Biodiversiteitsmonitor is men van start gegaan en deze wordt dan ook al langere tijd toegepast;
- de [Biodiversiteitsmonitor Akkerbouw](#): deze is onlangs, op 13 februari jl., [gelanceerd](#);
- de [ontwikkeling van een landelijke kernset KPI's](#): beide Biodiversiteitsmonitors hebben belangrijk bijgedragen aan een landelijke set van 14 [Kringlooplandbouw-KPI's](#).

Uit deze sets van KPI's kan desgewenst een selectie worden gemaakt op basis van de provinciale of regionale doelen. Ook de drempel- en streefwaarden kunnen regionaal verschillend worden vastgesteld. De KPI's zijn niet alleen een meetinstrument, maar kunnen ook als beleidsinstrument worden ingezet door bovenwettelijke prestaties te belonen aan de hand van KPI-scores. Enkele provincies (Drenthe, Brabant) hebben daarmee de afgelopen jaren ervaring opgedaan. Via de Duurzame Zuivelketen werken verschillende zuivelondernemingen al geruime tijd met KPI's om duurzaamheidsprestaties privaat te belonen. Door stapeling van publieke en private beloningen kan

een verdienmodel ontstaan waarin agrariërs niet alleen worden gecompenseerd voor opbrengstderving en gemaakte kosten.

Verkennen mogelijkheden en beperkingen

Deze notitie bevat een eerste verkenning van de mogelijkheden om de FPLG-doelen te realiseren en/of het FPLG-doelbereik te meten aan de hand van kritische prestatie-indicatoren (KPI's). Eerst (§2) bespreken we de NPLG-doelen en de vertaling naar Fryslân, daarna (§3) het werken met KPI's, vervolgens de verhouding tussen doelen en KPI's (§4), de mogelijke drempel- en streefwaarden om de KPI's effectief te laten zijn (§5), de bijdrage van KPI's aan doelrealisatie (§6), de relatie met de projectenprogramma's onder het Transitiefonds (§7) en de mogelijkheden voor belonen op basis van KPI's (§8).

2. NPLG- en FPLG-opgaven

Vertaling van de NPLG-doelen naar Fryslân

De provincie heeft een Friese vertaling gemaakt van de landelijke doelen. Die leidt niet tot andersoortige doelen, maar op onderdelen wel tot provinciale specificaties – zie onderstaande tabel. De FPLG-doelen zijn (nog) niet regionaal gedifferentieerd.

FPLG-doelen	Aanpak
<p>NATUUR</p> <p>30% natuurherstel VHR</p> <p>136 natuurdoelen onderscheiden. Een derde wordt nu al behaald of is haalbaar zonder aanvullende inspanningen. Ruim een kwart lijkt op korte termijn (2024-2025) haalbaar met extra inspanningen, voor 30% is nog onvoldoende kennis (extra maatregelen vanaf 2026), 10% lijkt niet haalbaar.</p> <p>N2000 en stikstof</p> <p>Van de 20 N2000-gebieden in Fryslân zijn er 12 stikstofgevoelig, waarvan er 8 extra aandacht vereisen in termen van stikstofbelasting en verdroging.</p> <p>Voltoeien NNN, Bossenstrategie, groenblauwe dooradering in 2030</p>	<p>Voor 2024 en 2025 verstevigen en versnellen van al lopende programma's en activiteiten: Natura 2000-beheerplannen, actualisatie en realisatie Natuurnetwerk Nederland, groenblauwe dooradering, bossenstrategie, agrarisch natuurbeheer (extra weidevogelgebieden) en herstelprogramma biodiversiteit (o.a. streven naar extra kwaliteit <i>binnen</i> bestaande natuurgebieden).</p> <p>Beheer- en herstelmaatregelen, vermindering van de stikstofdepositie, aanpak van verdroging en verbindingen met andere natuurgebieden (o.a. door versterken groenblauwe dooradering).</p> <ul style="list-style-type: none"> - 1.498 ha nog te realiseren NNN, waarvan de helft vóór 2027 - 538 ha extra bos, waarvan 223 ha binnen het NNN en 315 ha daarbuiten - 112 ha extra landschapselementen - 210 ha extra agroforestry en voedselbos.
<p>WATER</p> <p>Grondwater voldoet aan KRW-normen in diepere waterlagen, maar in ondiepere lagen verslechtert juist de chemische kwaliteit.</p> <p>Oppervlaktewater: chemische kwaliteit voldoet nog in geen enkel waterlichaam aan de doelstelling. Vanwege hoge fosforbelasting zullen niet alle doelen in 2027 kunnen worden gehaald.</p> <p>Zowel grond- als oppervlaktewater: concentraties gewasbeschermingsmiddelen voldoen aan wettelijke normen.</p> <p>Zorgen voor een veerkrachtig watersysteem.</p>	<p>Verplichte bufferzones, ANLb-beheerpakketten in en langs waterlopen (groenblauwe dooradering), <u>DAW-maatregelen</u>, sluiten kringlopen, investeringsubsidies, natuurvriendelijke inrichting en beheer van waterlopen en oevers, tegengaan oeverafkalving.</p>
<p>BODEM</p> <p>Verbeteren bodemgezondheid</p> <p>Zorgen voor een veerkrachtig bodemsysteem</p>	<p><u>DAW-maatregelen</u> ter behoud, herstel en verbetering van de biologische bodemkwaliteit (bodemleven) en de</p>

	fysische bodemkwaliteit (bodemchemie, bodemstructuur, waterbergend vermogen).
KLIMAAT <u>Landbouw algemeen:</u> > reductieopgave van 0,8 Mton CO ₂ -equivalenten (incl. koolstofvastlegging in landbouwbodems, bos en natuur) > klimaatadaptatie > 10% groenblauwe dooradering <u>Friese veenweidegebied:</u> extra reductieopgave van 0,4 Mton CO ₂ -equivalenten.	Sturen op het zoveel mogelijk sluiten van stikstof- en fosfaatkringlopen. Aanleg extra natuur, bos en groenblauwe dooradering (zie ook onder 'natuur'). In gebieden met een dik veenpakket streven naar een gemiddelde grondwaterstand van 40 cm beneden maaiveld. Zorgen voor voldoende water vasthouden en voldoende waterberging.
CIRCULARITEIT Verminderen inputs en verliezen Sluiten van grondstoffenkringlopen	Sturen op het zoveel mogelijk sluiten van stikstof- en fosfaatkringlopen, vermindering van ammoniakemissie, meer eiwit van eigen land (of directe omgeving).
POSITIE BOEREN Versterken agrarisch ondernemerschap Maatschappelijke waardering	Doelsturing en beloning via KPI's

3. Werken met KPI's

Zoals bovenstaand aangegeven, zijn er inmiddels drie sets KPI's beschikbaar: twee vanuit de biodiversiteitsmonitors voor de melkveehouderij en de akkerbouw en één vanuit het landelijke kringlooplandbouw-traject (de zogeheten KPI-K's). Daarnaast zijn er KPI-sets vanuit twee provinciale (Drenthe, Brabant) en een gemeentelijke (Midden-Delfland) beloningsregeling voor goede KPI-scores. Ook terreinbeheerders zoals Staatsbosbeheer en Natuurmonumenten bereiden KPI-sets voor om de mate van 'natuurinclusiviteit' van hun pachters te kunnen beoordelen en belonen. Daarbij worden ook KPI's gebruikt die niet in de landelijke lijsten staan.

Wetenschappelijke onderbouwing, betrouwbare borging

De KPI-sets geven inzicht in een breed scala aan duurzaamheidsthema's: van de mondiale Sustainable Development Goals (SDG's) tot Europese, landelijke en regionale opgaven. De sets zijn zo gekozen dat ze een betrouwbare indicatie geven voor de stand van zaken en de vorderingen van het bedrijf op verschillende aspecten van duurzaamheid. De keuze van de indicatoren is wetenschappelijk onderbouwd: zie bijvoorbeeld [Erisman et al 2014](#), [Zijlstra et al 2017](#), [Van Doorn et al 2019](#), [Van Eekeren et al 2020](#) en de publicaties op de websites van de [Biodiversiteitsmonitor Akkerbouw](#) en de [KPI's Kringlooplandbouw](#). Dit neemt niet weg dat een aantal KPI's nog moet worden doorontwikkeld om volledig operationeel te zijn.

Ook de borging is inmiddels ter hand genomen. In 2019 is de Stichting Biodiversiteitsmonitor in het leven geroepen, primair voor de Biodiversiteitsmonitor melkveehouderij. De stichting heeft een [certificatieschema](#) ontwikkeld. Hiermee is een onafhankelijk toezicht op de borging van de toepassing van de Biodiversiteitsmonitor en de aannemelijkheid van de KPI-scores georganiseerd. De KPI's worden zoveel mogelijk verantwoord uit bestaande administratieve bronnen van een melkveehouder of akkerbouwer. Op die manier ontstaat er zo min mogelijk extra administratieve lasten. Via een machtiging kunnen de gegevens digitaal beschikbaar worden gesteld (vanuit bestaande databronnen), worden geborgd en samengevat tot resultaten. Inmiddels wordt er ook proefgedraaid met een KPI-dashboard waarmee de scores van boeren kunnen worden berekend en inzichtelijk worden gemaakt; zie daarvoor de website van [BoerenKPI](#).

Sturingsmogelijkheden en gebiedsgerichte aanpak

Overheden en ketenpartijen kunnen met de beschikbare KPI's op verschillende manieren sturen:

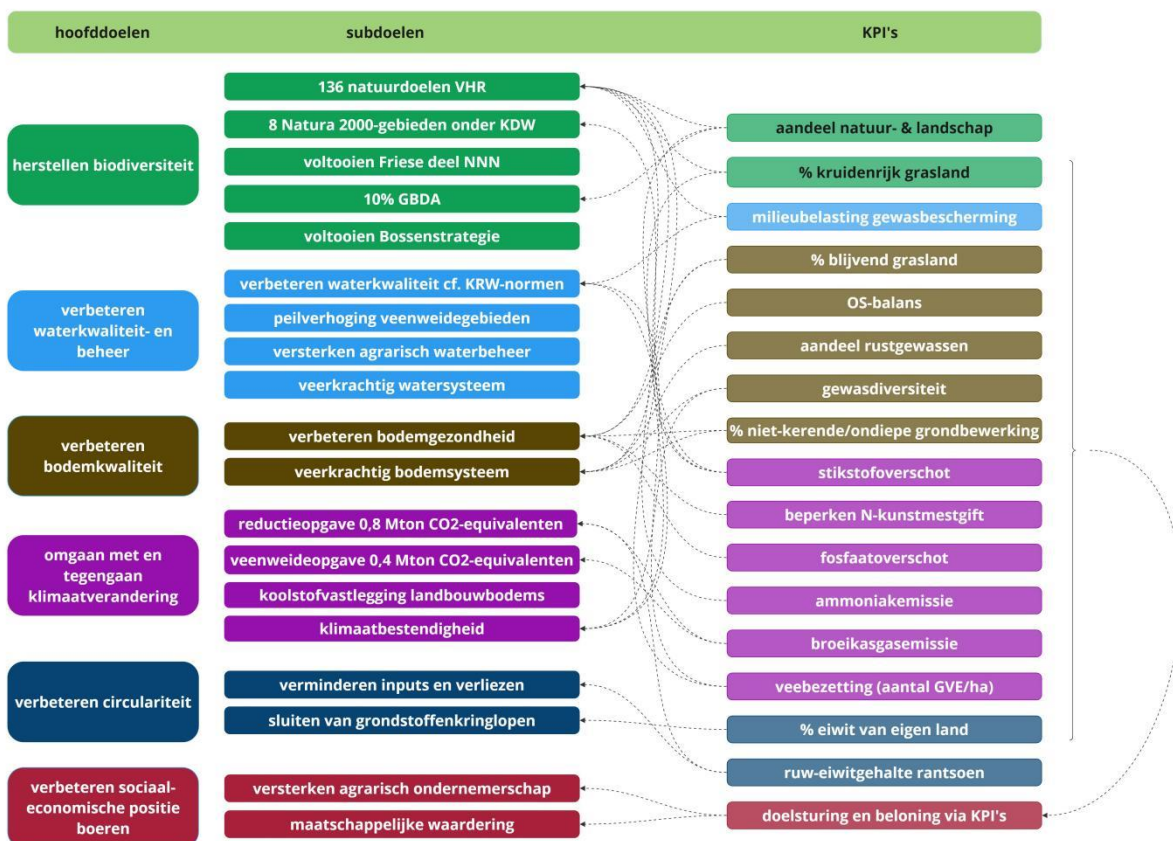
- De KPI's kunnen tezamen of in uitgekende combinaties worden ingezet. In het eerste geval ontstaat een integraal beeld van de duurzaamheidsprestaties. Als bovendien een 'voldoende' score op alle KPI's wordt vereist, wordt het risico van afwenteling tussen verschillende KPI's tot een minimum teruggebracht. In het tweede geval, bij inzet van selecties van KPI's, kan provinciaal en regionaal maatwerk worden geleverd door de selectie toe te spitsen op de meest urgente gebiedsopgaven. De provincie Brabant heeft hiertoe zelfs enkele 'eigen' KPI's toegevoegd aan de landelijke lijst.
- De drempel- en streefwaarde van elke KPI kan op maat worden gemaakt voor het doel, c.q. het gebied waarvoor hij wordt ingezet.
- Bij beloning op basis van KPI-scores zijn er twee mogelijkheden: een vast bedrag als een bedrijf de streefwaarde haalt of een beloning die stijgt met een stijgende KPI-score.

Door de mogelijkheden tot regionaal maatwerk lenen KPI's zich uitstekend voor een gebiedsgerichte aanpak. Door bovendien de beloning en van de drempel- en streefwaarden te variëren kan ervoor worden gezorgd dat een grote groep bedrijven in beweging blijft en verder verduurzaamt.

4. Relatie tussen FPLG-doelen en KPI's

Om de relatie tussen de FPLG-doelen en KPI's te duiden, zetten we de FPLG-doelen af tegen de beschikbare KPI's. Daarbij hanteren we voorlopig een combinatie van de KPI's van de biodiversiteitsmonitors melkveehouderij en akkerbouw en - voor zover verschillend - de KPI's uit de toekomstige landelijke set.

Voor de hoofdthema's van het FPLG, te weten natuur, water, bodem, klimaat, circulariteit en positie boeren, is in onderstaande figuur te zien welke KPI's bij welk doel passen.

Voor een verdere toelichting wordt verwezen naar het document met de uitwerking van maatregelpakket/project 9: 'Werken met KPI's in Fryslân'.

5. Drempel- en streefwaarden

Voor het sturen met KPI's moet elke KPI worden voorzien van een drempel- en streefwaarde. De drempelwaarde legt de grens vast voor het al dan niet belonen van KPI-scores. Deze kunnen bijvoorbeeld zijn gebaseerd op de geldende wet- en regelgeving, al dan niet voorzien van een plus op basis van de gemiddelde prestaties in een provincie of regio. De streefwaarde is idealiter afgeleid van de te realiseren beleidsdoelen in een bepaald jaar. Er zijn twee WUR-rapporten over de drempel- en streefwaarden voor de KPI's die worden gebruikt bij de biodiversiteitsmonitors voor de [melkveehouderij](#) en de [akkerbouw](#). Twee [belangrijke kanttekeningen](#) hierbij:

- Zoals de WUR ook zelf aangeeft, moeten de door hen voorgestelde drempel- en streefwaarden vooralsnog worden beschouwd als indicatief omdat de wetenschappelijk-beleidsmatige onderbouwing nog ontbreekt of nog niet sluitend is. Hieraan wordt momenteel gewerkt.
- De waarden moeten nog worden vertaald naar de Friese situatie en de Friese opgaven. Dat vergt een complexe exercitie, waarbij er eerst ook referentiewaarden voor Friesland moeten worden verzameld.

Om de drempel- en streefwaarden voor Friesland goed te kunnen bepalen:

- zou er eigenlijk eerst een nulmeting moeten worden gedaan bij alle (toekomstige) deelnemende agrariërs en/of moeten er benchmarkgegevens beschikbaar komen om individuele scores van bedrijven in een specifiek gebied goed te kunnen duiden;
- is aan te bevelen om de drempelwaarden waar mogelijk te actualiseren op basis van recente praktijkdata vanuit de diverse pilots, experimenteergebieden en projecten zoals het project *Koeien & Kansen*;
- helpt het als de provinciale en regionale doelen voldoende concreet zijn en/of beter worden afgestemd op de KPI-definities.

Het bepalen van passende drempel- en streefwaarden kan daarom het best tot onderdeel worden gemaakt van de gebiedsgerichte aanpak, waarin tegelijk met de wetenschappelijke doorontwikkeling van de KPI's als zodanig wordt gekomen tot haalbare en effectieve waarden om de regionale doelen te halen. De streefwaarden kunnen zo worden vastgesteld dat de bedrijven gezamenlijk de gebiedsdoelen halen. Voldoende draagvlak voor een KPI-aanpak is immers een essentiële succesfactor.

Sturingsmogelijkheden: regionaal maatwerk mogelijk

De KPI's en de invulling met drempel- en streefwaarden bieden overheden en ketenpartijen ruime sturingsmogelijkheden voor regionaal maatwerk:

- De KPI's kunnen tezamen of in uitgekende combinaties worden ingezet. In het eerste geval ontstaat een integraal beeld van de duurzaamheidsprestaties. Als bovendien een 'voldoende' score op alle KPI's wordt vereist, wordt het risico van afwenteling tussen verschillende KPI's tot een minimum teruggebracht. In het tweede geval, bij inzet van selecties van KPI's, kan provinciaal en regionaal maatwerk worden geleverd door de selectie toe te spitsen op de meest urgente gebiedsopgaven. De provincie Brabant heeft hiertoe bijvoorbeeld enkele eigen KPI's toegevoegd aan de landelijke lijst.
- De drempel- en streefwaarde van elke KPI kan op maat worden gemaakt voor het doel, c.q. het gebied waarvoor hij wordt ingezet.

Door de mogelijkheden tot regionaal maatwerk lenen KPI's zich uitstekend voor een gebiedsgerichte aanpak: het Ontwikkeldocument NPLG van november 2022 legt al een relatie tussen regionale

doelen en het werken met KPI's. Door bovendien de beloning en de drempel- en streefwaarden te variëren kan ervoor worden gezorgd dat een grote groep bedrijven in beweging blijft en verder verduurzaamt.

6. Bijdrage van KPI's aan de doelrealisatie

Over de relatie tussen KPI-scores en doelbereik is nog niet veel bekend; deze wordt momenteel via diverse lopende pilots, projecten en experimenteergebieden verkend. Daar waar KPI's in min of meer dezelfde termen of kengetallen zijn uitgedrukt als de beleidsopgaven (zoals bijvoorbeeld bij broeikasgassen het geval is), kan redelijkerwijs een vrij directe bijdrage aan de doelrealisatie worden verondersteld. Verhouden KPI's zich alleen indirect tot het doel, dan is de bijdrage niet helemaal duidelijk. Bij de WUR vindt nu onderzoek plaats naar de relatie tussen KPI-scores en gebiedsopgaven via gebiedspilots.

De WUR heeft in haar [paper van mei 2022](#) en in haar recente [notitie van maart 2023](#) een aantal belangrijke aandachtspunten benoemd ten aanzien van de mogelijkheden van beleidssturing met KPI's, waaronder de volgende:

- Voor alle KPI's geldt dat verdere inhoudelijke ontwikkeling en testen in de praktijk noodzakelijk is en dat mogelijkheden voor een sector- en regio specifieke invulling verder moeten worden verkend. Dat laatste geldt bijvoorbeeld voor her realiseren van stikstof- en waterdoelen, waar de opgaven en oplossingen regionaal verschillen.
- Al eerder genoemd: de KPI-K-systematiek meet de integrale duurzaamheidsprestaties van een bedrijf, bevat de KPI-set niet per definitie alle informatie die nodig is om te meten of afzonderlijke beleidsdoelen worden gehaald. Alleen al omdat KPI's geen meetgegevens bevatten over de daadwerkelijke impact op bijvoorbeeld waterkwaliteit, depositie en soortenrijkdom, zullen vooralsnog specifieke monitoringsprogramma's nodig blijven.
- In het verlengde daarvan: het doelbereik is de (provinciale of regionale) optelsom van het aantal deelnemende bedrijven en de prestaties per bedrijf, hectare of kg product. De systematiek stimuleert om de emissie per bedrijf (dier, product of ha) te verlagen, maar reguleert niet het aantal bedrijven (dieren, producten of hectares) in een bepaald gebied. Interessant in dat opzicht is de recente [evaluatie van de Brabantse Biodiversiteitsmonitor](#) (BBM), waaruit blijkt dat 50% van de deelnemers hun bedrijfsvoering hebben aangepast n.a.v. hun deelname aan de BBM en dat deelname voor 81% van hen een stimulans was om duurzamer te gaan presteren.

Doorrekening maatregelenscenario's

De WUR heeft begin 2023 [twee maatregelenscenario's doorgerekend](#) op hun bijdrage aan doelrealisatie. Het gaat om doelen met betrekking tot uit- en afspoeling van stikstof en fosfor naar grond- en oppervlaktewater, broeikasgasemissies (koolstofdioxide uit veengrond, methaan en lachgas en koolstofvastlegging in bodems), ammoniakemissie en stikstofdepositie op natuur. De doorgerekende maatregelen staan in onderstaand kader. De effecten van de maatregelen zijn per provincie doorgerekend op basis van de landbouwkenmerken. In scenario 1 zijn generieke maatregelen doorgerekend, scenario 2 bevat (deels) gebiedsspecifieke maatregelen. De zogenoemde 'structureel keuzes' in scenario 2 liggen vooral bij de maatregelen minder vee, extensivering van het grondgebruik, meer weidegang en brede bufferzones in beekdalen.

Doorgerekende maatregelen in het WUR-rapport (in verschillende combinaties):

- verlagen ruw-eiwitgehalte voer tot max. 160 g RE/kg ds
- meer weidegang (1.900 uur per jaar; nu gemiddeld 1.300 uur)
- additieven toevoegen aan veevoer

- efficiëntere mesttoediening
- lagere bemesting: maximaal 170 kg N per ha uit dierlijke mest
- behoud areaal blijvend grasland en 50% van areaal tijdelijk grasland omzetten in blijvend.
- minimaal 33% rustgewassen op bedrijfsniveau in rotatie.
- toepassen vanggewassen bij alle gewassen waarna een vanggewas mogelijk ijs.
- emissiearme stallen
- extensiveren: 20% minder vee
- extensiveren grondgebruik: productiegrasland en bouwland deels onbemest laten
- bufferstroken: conform 7^e NAP, resp. extensivering in brede zones in beekdalen zonder KRW-opgave
- op veengronden drooglegging max. 40 cm en/of toepassing infiltratiesystemen

Een beknopt overzicht van de resultaten op basis van scenario 2:

- a. Voor nitraat scoort Fryslân goed.
- b. Voor N-uit- en afspoeling bereikt Fryslân slechts 6-8% reductie; dat is te weinig. Oorzaken:
  - Veel kleigronden zijn gedraineerd, waardoor het effect op deze gronden kleiner is dan op niet-gedraineerde gronden.
  - De respons op veranderde bodemoverschotten is voor veen- en kleigronden kleiner dan voor zandgronden vanwege de hogere achtergrondbelasting van stikstof en fosfor op veen- en kleigronden.
  - Vernatting van veengronden zal naar verwachting leiden tot een lagere stikstofuitspoeling naar het oppervlaktewater, omdat transportroutes door de bodem minder diep gaan en de bijdrage van voedselrijke kwel afneemt. Het effect van vernatten van veengronden op de fosforuitspoeling is niet eenduidig en sterk afhankelijk van lokale omstandigheden.
- c. Fosfor idem. Hier wordt een reductie behaald van slechts 2-4%. Evenals voor stikstof zijn de effecten van de maatregelen het kleinst in de provincies waar een substantieel deel van de uit- en afspoeling wordt veroorzaakt door achtergrondbelasting.
- d. Broeikasgassen: voor methaan en lachgas worden de doelen gehaald.
- e. Koolstofvastlegging: Een belangrijke reden voor de geringe extra koolstofopslag in de provincies is de afschaffing van de derogatie. Voor enkele provincies, zoals Fryslân, Gelderland en Overijssel (met veel grasland en derogatiebedrijven), pakt het zelfs negatief uit (d.w.z. er gaat netto koolstof verloren uit minerale landbouwgronden).
- f. CO₂-emissie: de benodigde reductie wordt niet behaald (slechts 0,28 van de benodigde 0,45 Mton). Op provincieniveau worden de doelstellingen voor CO₂-reductie uit organische bodems evenmin behaald. Voor veenweiden zijn er mogelijk nog aanvullende maatregelen mogelijk (o.a. omzetting naar natte natuur of natte teelten) of verdergaande peilverhoging (bijv. naar gemiddeld 20 cm onder maaiveld).
- g. Ammoniakemissie: de doelen worden gehaald.
- h. Stikstofdepositie: het aandeel N2000-oppervlakte dat onder KDW ligt, stijgt van 82% naar resp. 95 en 96%.

Enkele belangrijke kanttekeningen bij deze bevindingen:

- veel van de beperkingen van de KPI-systematiek gelden ook voor (pakketten van) maatregelen: lang niet van iedere maatregel is het doelbereik betrouwbaar te kwantificeren;
- deze berekeningen geven slechts een indicatie van de mogelijke effecten;
- deze indicatie is gebaseerd op een bepaalde hypothetische selectie van maatregelen, waarvan de vraag is of/in hoeverre deze overeen zal komen met de werkelijkheid.

Voor een realistische doorrekening zouden eigenlijk enkele maatregelenselecties moeten worden doorgerekend die naar verwachting het meest relevant zullen zijn in relatie tot (de uitvoering van) het FPLG.

7. Relatie tot maatregelpakketten Transitiefonds

Hoewel maatregelen onderdeel kunnen uitmaken van de 'instrumentenmix' waarover we het eerder hadden, is de kern van doelsturing dat er zo min mogelijk maatregelen *verplicht* worden opgelegd. Desalniettemin is het nuttig om een idee te hebben van de mogelijke maatregelen die grondgebruikers kunnen nemen om tot de gewenste KPI-scores te komen. Voorbeeldmaatregelen bij elke KPI zijn ook een handig hulpmiddel voor grondgebruikers om zelf hun 'groene profiel' te bepalen. *Zie voor deze voorbeelden het document met de uitwerking van maatregelpakket/project 9: 'Werken met KPI's in Fryslân'.*

Fryslân zet naast het KPI-pakket in op negen andere maatregelpakketten:

1. Veenweidegebieden
2. Water - KRW
3. Grond - Friese grondbank
4. Bossenstrategie en groenblauwe dooradering
5. Beheer en inrichting
6. Gebiedsgerichte aanpak
7. Weidevogelbeleid
8. Sociaaleconomisch programma
9. Onderzoek en monitoring

Uiteindelijk hangt de mate van doelrealisatie af van het effect van alle maatregelpakketten, waaronder ook de sturing via KPI's. Ieder maatregelpakket afzonderlijk is van invloed op de doelrealisatie en door mee koppelkansen goed te benutten, kan het gezamenlijk effect versterkt worden. En dat leidt tot een groter en sneller doelbereik.

8. Belonen op basis van KPI's

Er zijn al enkele initiatieven waarbij boeren projectmatig worden beloond voor goede KPI-scores - zie het kader op de hieronder. Soms gaat het daarbij om een vaste streefwaarde met een vast bedrag per KPI, soms zijn er oplopende prestatieniveaus met een oplopende beloning. Daarnaast zijn er uiteraard nog andere manieren om goede prestaties te belonen, zoals pachtreductie, rentekortingen, soepeler vergunningverlening of gratis advisering. Zo wil Staatsbosbeheer KPI's onder meer gebruiken voor het bepalen van het niveau van 'natuurinclusiviteit' van hun pachters met het oog op de toedeling van gronden.

Enkele voorbeelden van projectmatige beloning op basis van KPI's

De provincie Brabant heeft sinds 2021 een eigen biodiversiteitsmonitor waarbij melkveehouders worden beloond op basis van de score op 13 KPI's. Elke KPI kent drie of vier prestatieniveaus, gekoppeld aan puntenscores. De totaalscore bepaalt de beloning, die kan oplopen tot maximaal € 5.000,- per bedrijf. Om voor betaling in aanmerking te komen, moeten minimaal 300 punten worden gescoord (drempelwaarde), overeenkomend met minimaal 2 goede KPI-scores. Voor de staatssteunrechtelijke onderbouwing van de beloning zijn de KPI-niveaus gekoppeld aan fictieve sets van maatregelen waarvan de kosten zijn berekend. Ook houden de deelnemers een kostenadministratie bij die gedurende het project wordt geactualiseerd. Zo kan *realtime* worden bijgehouden welke kosten de boeren maken om tot goede KPI-scores te komen. Op basis van de fictieve maatregelsets heeft de provincie voorlopig een kennisgeving gedaan op grond van de Algemene Groepsvrijstellingsverordening (AGVV). De provincie zoekt nog naar een definitieve constructie. De provincie Drenthe betaalt melkveehouders op basis van 5 KPI's tot een maximum van € 2.500,- per bedrijf per jaar. Er geldt geen minimum aan het aantal goede KPI-scores; ook een goede score op slechts één KPI levert al geld op.

De gemeente Midden-Delfland betaalt melkveehouders op basis van 7 KPI's. Er geldt een beloning van € 600,- per KPI tot een maximum van € 4.200,- per bedrijf per jaar. Ook hier geldt geen minimum aan het aantal goede KPI-scores.

De WUR heeft in het rapport *Meerkosten biodiversiteitsmaatregelen voor melkvee- en akkerbouwbedrijven* (2019) de meerkosten berekend van een aantal maatregelensets om tot een goede natuurkwaliteit (c.q. goede KPI-scores) te komen:

- voor melkveebedrijven (intensieve, extensieve en bedrijven op veen) bedragen deze grofweg tussen de € 2- en 3,- per 100 kg melk. Het gewogen gemiddelde is € 2,21 per honderd kg melk en € 417 per ha;
- voor de akkerbouw zijn de meerkosten voor bedrijven op klei (bouwplan met consumptieaardappelen) € 324,- per ha per jaar en voor akkerbouwbedrijven op zand (bouwplan met zetmeelaardappelen) € 185,- per ha per jaar.

De werkelijke meerkosten zijn uiteraard sterk afhankelijk van de gekozen maatregelenset. Als we deze kosten vergelijken met de betalingen per bedrijf in de bestaande voorbeelden (tussen de € 2.500,- en € 5.000,-), dan zijn de kosten hoger dan de baten. Daarbij moet wel worden bedacht dat de maatregelpakketten die de WUR heeft doorerekend ook enkele relatief dure maatregelen bevatten, zoals maïs vervangen door gras, peilverhoging/drukdrainage, botanisch slootkantbeheer en gebruik van licht materiaal met lage bandenspanning (melkveehouderij) en bouwplanverruiming en gebruik van lichter materieel (akkerbouw).

Ook hier geldt dus dat het een nuttige exercitie zou zijn om deze berekeningen opnieuw te maken op basis van de meest relevante maatregelen met het oog op het FPLG.

Thema 1 – Bijlage 2
Financiële onderbouwing

Opzet Fries beheerfonds (2024 tot en met 2035)													
Inclusief implementatie werken met KPI's in Fryslân													
Fase uitvoering fonds		0,75											
	2024	2025	2026	2027	2028	2029	2030	2031	2032	2033	2034	2035	
Vergoeding inzet agrariër													
Aantal boeren met begeleiding	1000	1500	2175	2097	2018	1940	1862	1784	1705	1627	1549	1471	861
inflatie		1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	78,27
bedrag/jaar	€ 15.000	€ 15.000	€ 15.000	€ 15.000	€ 15.000	€ 15.000	€ 15.000	€ 15.000	€ 15.000	€ 15.000	€ 15.000	€ 15.000	
totaal	€ 15.000.000	€ 22.500.000	€ 32.625.000	€ 31.450.909	€ 30.276.818	€ 29.102.727	€ 27.928.636	€ 26.754.545	€ 25.580.455	€ 24.406.364	€ 23.232.273	€ 22.058.182	€ 310.915.909,09
Begeleiding													
Percentage vergoeding	25%	25%	25%	25%	25%	20%	20%	20%	15%	15%	15%	10%	
	€ 3.750.000	€ 5.625.000	€ 8.156.250	€ 7.862.727	€ 7.569.205	€ 5.820.545	€ 5.585.727	€ 5.350.909	€ 3.837.068	€ 3.660.955	€ 3.484.841	€ 2.205.818	€ 62.909.045,45
Implementatie													
Data infrastructuur /software	€ 1.000.000	€ 500.000	€ 300.000	€ 300.000	€ 300.000	€ 300.000	€ 200.000	€ 200.000	€ 200.000	€ 200.000	€ 200.000	€ 200.000	€ 3.900.000,00
Rapportage praktijk ondersteuning	150	150	150	150	150	150	150	150	150	150	150	150	
	€ 150.000	€ 225.000	€ 326.250	€ 314.509	€ 302.768	€ 291.027	€ 279.286	€ 267.545	€ 255.805	€ 244.064	€ 232.323	€ 220.582	€ 3.109.159,09
Learning by doing													
personeel (fte)	1	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	
onkosten/fte	€ 120.000	€ 120.000	€ 120.000	€ 120.000	€ 120.000	€ 120.000	€ 120.000	€ 120.000	€ 120.000	€ 120.000	€ 120.000	€ 120.000	
totaal personeel	€ 120.000	€ 240.000	€ 240.000	€ 240.000	€ 240.000	€ 240.000	€ 240.000	€ 240.000	€ 240.000	€ 240.000	€ 240.000	€ 240.000	€ 2.760.000,00
Praktijkkennis Friese situatie	€ 5.000.000	€ 5.000.000	€ 5.000.000	€ 5.000.000	€ 5.000.000	€ 5.000.000	€ 5.000.000	€ 5.000.000	€ 5.000.000	€ 5.000.000	€ 5.000.000	€ 5.000.000	€ 60.000.000,00
Communicatie (breed)	€ 750.000	€ 750.000	€ 750.000	€ 750.000	€ 750.000	€ 750.000	€ 750.000	€ 750.000	€ 750.000	€ 750.000	€ 750.000	€ 750.000	€ 9.000.000,00
Capaciteit organisatie													
personeel (fte)	4	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	
onkosten/fte	€ 120.000	€ 120.000	€ 120.000	€ 120.000	€ 120.000	€ 120.000	€ 120.000	€ 120.000	€ 120.000	€ 120.000	€ 120.000	€ 120.000	
totaal personeel	€ 480.000	€ 960.000	€ 960.000	€ 960.000	€ 960.000	€ 960.000	€ 960.000	€ 960.000	€ 960.000	€ 960.000	€ 960.000	€ 960.000	€ 11.040.000,00
Totaal	€ 27.000.000	€ 36.550.000	€ 49.107.500	€ 47.628.145	€ 46.148.791	€ 43.214.300	€ 41.693.650	€ 40.273.000	€ 37.573.327	€ 36.211.382	€ 34.849.436	€ 32.384.582	€ 463.635.053
													kosten excl. vergoeding agrariërs
													€ 152.719.143,82

Thema 2 – Bijlage 1

Uitvoeringsprogramma Stikstof Fryslân 2023

Als losse bijlage toegevoegd en te [downloaden via fryslan.nl](https://www.fryslan.nl)

Thema 2 – Bijlage 2

Fysieke investeringen

Format PU SPUK-aanvraag

Een ingevulde versie van onderstaand format wordt gebruikt voor de aanvraag van de specifieke uitkering (Regeling: link Staatscourant) om invulling te geven aan de versnellingsvoorstellen als beschreven in de [Kamerbrief d.d. 15 juli 2022](#). Hierbij kan grotendeels gebruikt worden gemaakt van het eerder gebruikte aanvraagformulier. Daar waar het “nieuwe” informatie betreft ten opzichte van het eerder gebruikte format is dit in blauw aangegeven. Deel 1 bevat algemene informatie. Deel 2 gaat over de (beleidsmatige) onderbouwing van het voorstel en deel 3 gaat over de uitvoering en eventuele uitvoeringsrisico's. Tot slot wordt gevraagd naar de geografische indeling.

De aanvraag, middels compleet ingevulde format, met handtekening van gedeputeerde uiterlijk aanleveren op ..... middels Postbus.

1. Algemene informatie aanvraag Versnellingspakket

Provincie	Friesland Groningen Drenthe gezamenlijk als Noord
Provinciale uitvraag- nummer	PU-2022-Noord-1 Noord Nederlandse stikstofaanpak
Contactpersoon inbrenger (ambtelijk)	Sander de Vries
Contactpersoon LNV/RTLG	Jan de Jong Arthur Muller

2. Onderbouwkader Maatregel (per voorstel/maatregel in te vullen in onderstaand kader)

Titel maatregel: Noord Nederlandse stikstofaanpak

De maatregel is gericht op het met relatief kleine subsidies faciliteren van het nemen van aanpassingen in de bedrijfsvoering van melkveehouderijbedrijven / managementmaatregelen en niet gericht op grote investeringen in stalsystemen. Met grootschalig realiseren van relatief kleine reducties van de ammoniakemissie wordt een bijdrage geleverd aan het verminderen van de 'stikstofdeken'.

Korte beschrijving maatregel:

1. Een 'cafetariamodel' met laagdrempelige reductie maatregelen, waarvoor subsidie wordt verleend vanuit de Noordelijke provincies (SNN).
2. Een proeftuin-opzet geeft het Rijk en de provincies gezamenlijk gelegenheid ervaring op te doen met een alternatief reductiespoor en de sector te activeren.
3. Een menukaart met 'no-regret' maatregelen, met bewezen effectiviteit, die past binnen de integrale lange-termijn stikstofaanpak.

1. Doel(en)	Welke doelen worden nagestreefd met het voorstel?		
	-Stikstof:		
2. (Beleids)instrument(en)	Welke (beleids)instrumenten worden ingezet om deze doelen te realiseren?		
	Subsidieregeling		
3. A. Financiële gevolgen	Welke totale financiële gevolgen heeft het voorstel ?		
		2022	2023
	Bedrag (excl. compensabele BTW)*		
	Bedrag (incl. BTW)	€20.000.000	€35.235.000

B. Hoe ziet de voorlopige verdeling eruit? (Indien van toepassing)	<table border="1"> <thead> <tr> <th></th> <th>2022</th> <th>2023</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>Rijk</td> <td>20.000.000</td> <td>35.235.000</td> </tr> <tr> <td>Eigen middelen provincie</td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>Middelen van derden</td> <td></td> <td></td> </tr> </tbody> </table>		2022	2023	Rijk	20.000.000	35.235.000	Eigen middelen provincie			Middelen van derden		
	2022	2023											
Rijk	20.000.000	35.235.000											
Eigen middelen provincie													
Middelen van derden													
4. Nagestreefde doeltreffendheid	<p><i>Op welke wijze en in welke mate wordt verwacht dat de (beleids)instrument(en) gaan bijdragen aan de beoogde doelen? (beknopte beleidstheorie)</i></p> <p>Daadwerkelijke stikstofreductie komt maar langzaam op gang, en dit is niet wenselijk gezien de urgentie van het probleem.</p> <p>Daarom is er een dringende noodzaak en ruimte voor snellere maatregelen die vooruitlopen op de GGA en deze aanvullen waar nodig, met bewezen effectiviteit en, minstens zo belangrijk, draagvlak in de agrarische sector.</p> <p>Noord Nederland biedt met het onderhavige gezamenlijke voorstel de kans om middels een grootschalige pilot ervaring op te doen met deze laagdrempelige maatregelen en tegelijkertijd daadwerkelijk ammoniakuitstoot te reduceren.</p> <p>Om de doeltreffendheid van de maatregelen te monitoren wordt er ook gedacht aan het toepassen van specificering van gebieden, demobedrijven en coaching om een zo optimaal mogelijk resultaat te bereiken.</p>												
5. Nagestreefde doelmatigheid	<p><i>Waarom is het voorgestelde instrumentarium een efficiënte manier om de beoogde doelen te bereiken?</i></p> <p>Kosteneffectiviteit en draagvlak binnen de agrarische sector zijn belangrijke aspecten van het voorstel. Terwijl de GGA (in ontwikkeling) op dit moment nog weinig zicht biedt op de tijdslijn van de te verwachten effectiviteit (in Euro/mol depositiereductie), is dit aspect juist leidend geweest bij het identificeren van maatregelen voor het NN-initiatief.</p> <p>De kosteneffectiviteit ligt naar schatting ca. 10 keer hoger dan die van het uitkopen van bedrijven.</p>												
6. Monitoring/evaluatie	<p><i>Hoe wordt het voorstel op voortgang en doelbereik gemonitord en eventueel geëvalueerd?</i></p> <p>Deelname kan gemonitord worden via de subsidieaanvragen en -toekenningen.</p> <p>Dat de gesubsidieerde investeringen daadwerkelijk operationeel zijn, wordt geborgd doordat:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. De subsidieontvanger houdt een administratie bij van aan de activiteiten verbonden uitgaven en inkomsten als bedoeld in artikel 4:37, eerste lid, onder b, van de Awb en overlegt deze desgevraagd aan Gedeputeerde Staten; 2. De subsidieontvanger dient ten minste 5 jaar nadat de vaststelling van de subsidie onherroepelijk is geworden, haar administratie ten aanzien van de kosten van de uitvoering van het project te bewaren en toegankelijk te houden. <p>Monitoren van de gerealiseerde stikstofreductie is deel van de pilot-benadering. Deels kan het effect worden geschat m.b.v. forfaitaire waarden, deels kan er een koppeling worden gemaakt met ammoniakmeetpilots en -netwerken die gepland worden.</p>												

3. Uitvoering en uitvoeringsrisico's

<p>1. Op welke manier past dit voorstel in het integrale gebiedsprogramma in wording?</p>	<p><i>Dit voorstel draagt bij aan generieke emissiereductie, zowel in gebieden met een grote reductiedoelstelling als in gebieden met een lager ambitieniveau. Doordat in principe iedere agrarisch ondernemer mee kan doen, bevordert het de solidariteit en helpt het om de druk nabij de stikstofgevoelige Natura2000 gebieden enigszins te verlichten. Het experimenteren met en leren van laagdrempelige innovaties en maatregelen sluit aan bij de experimenteergebieden zoals die genoemd zijn in het versnellingsvoorstel "Naar een waardenvolle landbouw".</i></p>
<p>2. Welke personen, groepen en actoren zijn betrokken?</p>	<p><i>Melkveehouders in de drie Noordelijke provincies</i></p>
<p>3. Geef aan wat de tijdsplanning voor de maatregel is. Ingangsdatum, mijlpalen, wanneer effect, einddatum</p>	<p><i>Publicatie van het openstellingsbesluit van de Noordelijke subsidieregelingen is gepland tijdens de eerste twee weken van december. Opening van het loket bij uitvoeringsorganisatie SNN (Samenwerkingverband Noord Nederland) is gepland in januari 2023.</i></p>
<p>4. Is er draagvlak in de regio voor dit voorstel en hoe is dit onderbouwt?</p>	<p><i>De lijst is afgestemd met de belangrijkste belangenbehartigers binnen de sector, waardoor er op een goed draagvlak kan worden gerekend. Ook tijdens maatwerkgesprekken is veel belangstelling getoond voor "laaghangend fruit" maatregelen.</i></p> <p><i>Er is draagvlak en interesse voor deze maatregelen binnen de agrarische sector. Er wordt wel steeds naar de sector gecommuniceerd dat er aanvullend ook andere (gebiedsgerichte) maatregelen doorgevoerd gaan worden.</i></p>
<p>5. Hoe wordt geborgd dat het voorstel niet leidt tot lock-in effecten – indien relevant?</p>	<p><i>Het gaat om subsidies voor relatief kleine investeringen die zich relatief snel terug verdienen. Bovendien dragen ze, door het verlagen van de stikstofuitstoot, of door het weerbaarder maken tegen klimaatverandering of door een efficiëntere bedrijfsvoering bij aan het verbeteren van het toekomstperspectief voor de ondernemer en de sector als geheel.</i></p>
<p>6. Geef – indien van toepassing- voor dit voorstel inzicht in de (sociaaleconomische) effecten; waaronder het perspectief van de landbouw</p>	<p><i>Naast het verlagen van de stikstofuitstoot bieden de te subsidiëren maatregelen en innovaties de melkveehouder ook andere voordelen die hem kunnen helpen in zijn bedrijfsvoering. Hierin zit ook juist de aantrekkingskracht van het pakket. Dit betreft bijvoorbeeld het weerbaarder worden tegen droogte door opvang van regenwater en verdund uitrijden van de mest, bereiken van betere diergezondheid t.g.v. een schonere stal, minder aankoop van krachtvoer en kunstmest door efficiënter om te gaan met eiwit van eigen land en het aansturen op een aanvullend verdienmodel door het voorbereiden op monomestvergisting).</i></p>
<p>7. Wat zijn voorwaarden om de maatregel uit te kunnen voeren en het juiste effect te sorteren? (Bijv. politiek/bestuurlijk, financieel, juridisch, technisch, organisatorisch, ruimtelijk, maatschappelijk).</p>	<p>Een 'cafetariamodel' met laagdrempelige reductiemaatregelen Een proeftuin-opzet</p> <p>Randvoorwaarden van de sector:</p> <ul style="list-style-type: none"> ☐ De regeling is vrijwillig. Deelname is niet verplicht. ☐ Deelname is generiek mogelijk voor alle bedrijven in Noord Nederland. ☐ De resultaten worden gemonitord om zo zicht te krijgen op de resultaten van de innovatiekracht. ☐ Voldoende budget beschikbaar om te voorkomen dat de regeling 'overtekend' wordt. Dat werkt demotiverend. ☐ Bij alle vervolgstappen, landelijk, legalisering,

	<p>gebiedsgerichte aanpak, intern/extern salderen, etc. is de situatie zonder deelname aan de regeling het referentiepunt.</p> <p>Randvoorwaarden van de provincies</p> <ul style="list-style-type: none"> ☐ De regeling moet zoveel mogelijk ondernemers verleiden mee te doen. ☐ Reeds verplichte maatregelen kunnen niet onder de regeling vallen. ☐ Eventueel later landelijk opgelegde maatregelen vallen daarna buiten de regeling. ☐ Maatregelen die opgenomen zijn in de RAV (en dus in principe saldeerbaar zijn) vallen buiten de regeling. ☐ De resultaten worden gemonitord om de effectiviteit van maatregelen te beoordelen en de maatregelenlijst periodiek aan te passen. ☐ Er moet, marginaal, getoetst kunnen worden dat de maatregelen ook gerealiseerd worden. ☐ De reductie van ammoniakuitstoot komt ten bate van de natuur. Alleen met aanpassing van de vergunning binnen de wettelijke contouren en jurisprudentie kan intern of extern gesaldeerd worden. ☐ De regeling moet na twee jaar geëvalueerd worden op rendement om te bepalen of hij doorgezet wordt. ☐ De uitvoeringskosten bij de provincies zullen tussen de 4 en 5 fte's per provincie liggen. <p>De uiteindelijke beslissing over de set van maatregelen moet plaatsvinden op basis van afstemming tussen de agrarische sector, (inhoudelijke experts van) de Noordelijke provincies en het Rijk.</p>
<p>8. Wat zijn eventuele risico's bij dit voorstel en hoe wordt hiermee omgegaan? (Bijv.politiek/bestuurlijk, financieel, juridisch, technisch, organisatorisch, ruimtelijk, maatschappelijk).</p>	<p><i>Het voorstel is een politiek-bestuurlijk belangrijk onderwerp. Op vele momenten en in vele gremia wordt naar dit traject verwezen als een van de voorbeelden waarin daadwerkelijk actie wordt ondernomen om stikstof te reduceren. Het is daarom van belang dat toegang tot de regeling goed geborgd is.</i></p>

4. Waar vindt de maatregel plaats en waar heeft het effect? (geografische inbedding, incl. kaart)

Noord Nederland

Leeswijzer

Bovenstaand format van het oorspronkelijke aanvraagformat dat eerder gebruikt is in april 2022 ten tijde van de provinciale uitvraag voor versnellingsvoorstellen. Het betreft met name een herstructurering van het gebruikte format van april 2022 naar een herkenbaar format dat sinds korte tijd Rijksbreed verplicht gebruikt wordt over de onderbouwing van nieuwe uitgaven vanaf de Rijksbegroting. Doordat de wijziging met name een herstructurering is, bevat het aangepaste format grotendeels dezelfde informatieelden als het oorspronkelijke aanvraagformat. Wel zijn enkele criteria uit de Kamerbrief van 15 juli toegevoegd. Om het overzichtelijker te maken zijn de gevraagde informatieelden die niet in het vorige aanvraagformulier stonden opgenomen in blauw gearceerd. Daarnaast zijn/worden de velden al zo goed als mogelijk door LNV ingevuld op basis van de door de provincie aangeleverde informatie in het oorspronkelijke aanvraagformat. Wij vragen hierop te controleren en waar nodig aan te passen/ aan te vullen.

De kwaliteit van het invullen van dit format heeft geen directe gevolgen voor het wel/niet toekennen van de middelen zoals deze staan opgenomen in als bijlage in de regeling. Wel zullen de ingevulde velden goed bekeken en waar nodig besproken worden gelet op het belang van het genereren van goede informatie over de onderbouwing van voorstellen en andere relevante uitvoeringsaspecten.

Innovatievoorstellen

Specifiek voor de innovatievoorstellen is het zinvol om te vermelden dat het format ook een informatieveld bevat over het voorkomen van lock-in effecten. Het is goed om te weten dat de toets voor verlening van deze middelen later in de tijd plaats vindt op grond van de later gegeven beschikkingsvoorwaarden en niet op grond van dit aanvraagformat. Momenteel worden de precieze beschikkingsvoorwaarden hiervoor in kaart gebracht. Hierover worden de betrokken provincies op de hoogte gehouden.